

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI

ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE-CEZAYİR İLİŞKİLERİ: POLİTİK
EKONOMİK BİR YAKLAŞIM (2010-2020)

DOKTORA TEZİ

Lamia HARROUCHE

İSTANBUL, 2025

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI

**ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE-CEZAYİR İLİŞKİLERİ: POLİTİK
EKONOMİK BİR YAKLAŞIM (2010-2020)**

DOKTORA TEZİ

Lamia HARROUCHE

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Arzu AL
2. Üye : Doç. Dr. Meral Balcı
3. Üye : Doç. Dr. Fatih BAYRAM
4. Üye : Prof. Dr. Gonca OĞUZ GÖK
5. Üye : Doç. Dr. Muharrem HİLMİ ÖZEV

İSTANBUL, 2025

GENEL BİLGİLER

Ad ve Sayadı	: Lamia HARROUCHE
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Programı	: Uluslararası Politik Ekonomi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Arzu AL
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora
Anahtar kelimeler	: Arap Baharı, Türkiye-Cezayir ilişkileri, Uluslararası Politik Ekonomi, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık, İhracat-İthalat

ÖZET

Arap Baharı sonrası Türkiye-Cezayir ikili ilişkilerindeki hızlı gelişimi analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, tarihî bağlar ve bölgesel jeopolitik değişimlerin Cezayir-Türkiye ilişkilerinin yeniden şekillenmesinde ve iki ülke arasında kapsamlı bir stratejik ortaklığın kurulmasında ne ölçüde etkili olduğunu araştırmaktadır. Ayrıca özellikle Kuzey Afrika'daki bölgesel jeopolitik dönüşümlerin, ortak zorluklarla başa çıkmak amacıyla iki ülkenin çıkarlarının yakınlaşmasına yeni fırsatlar sunduğu varsayımını benimsemektedir.

Tez araştırması, Türkiye-Cezayir ilişkilerinin tarihî boyutunu Osmanlı döneminden başlayarak Cumhuriyet dönemi üzerinden inceleyerek, günümüzdeki Cezayir-Türkiye ilişkilerini etkileyen tarihî arka planı ortaya koymaktadır. Ardından, Arap Baharı sonrası dönemde iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla detaylı bir şekilde analiz etmekte olup; özellikle ekonomik alandaki olumlu gelişmeleri vurgulamaktadır. Bu ilişkiler, taraflar arasında “kazan-kazan” prensibine dayanan karşılıklı çıkar alışverişine dayanmaktadır; her iki taraf da diğerinden fayda sağlama konusunda olumlu bir algıya sahiptir. Son bölümde ise, kapsamlı stratejik ortaklığı engelleyen siyasi, ekonomik ve kültürel zorlukları değerlendirmekte ve tarafların çıkarlarına hizmet edecek şekilde gelecekteki iş birliğini güçlendirmeye yönelik öneriler sunmaktadır. Araştırma, Türkiye-Cezayir ilişkilerinin Arap Baharı sonrası önemli bir niteliksel gelişme gösterdiğini tespit etmiştir. Ancak, bu gelişme, iki ülkenin önemi, büyüklüğü ve ortak tarihi dikkate alındığında yetersiz kalmaktadır. Bu durum, kapsamlı stratejik ortaklığın önünde birçok engelin bulunduğunu göstermektedir; bunların en başında ticari çıkarların stratejik çıkarların önüne geçmesi gelmektedir. Bu bağlamda, çalışma, söz konusu engellerin aşılması ve Türkiye ile Cezayir arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesine yönelik çeşitli çözüm ve öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Türkiye-Cezayir ilişkileri, Uluslararası Politik Ekonomi, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık, İhracat-İthalat

ABSTRACT

This study aims to analyze the rapid development of bilateral relations between Türkiye and Algeria following the Arab Spring. It investigates the extent to which historical ties and regional geopolitical changes have influenced the reshaping of Algeria-Türkiye relations and the establishment of a comprehensive strategic partnership between the two countries. Furthermore, the study adopts the assumption that regional geopolitical transformations, particularly in North Africa, have created new opportunities for the convergence of interests between the two countries in addressing common challenges.

This research examines the historical dimension of Türkiye-Algeria relations, beginning with the Ottoman period and continuing through the Republican era, thereby elucidating the historical background influencing contemporary Algeria-Türkiye relations. Subsequently, it provides a detailed analysis of the bilateral relations between the two countries in the post-Arab Spring period, focusing on their political, economic, and cultural dimensions, with particular emphasis on positive developments in the economic sphere. These relations are based on a mutual exchange of interests founded on the “win-win” principle, wherein both parties hold a positive perception of benefiting from one another. The final section evaluates the political, economic, and cultural challenges that hinder the establishment of a comprehensive strategic partnership, offering recommendations aimed at strengthening future cooperation in line with the interests of both parties.

In conclusion, the study finds that Türkiye-Algeria relations have experienced significant qualitative progress following the Arab Spring. However, this progress remains insufficient considering the importance, scale, and shared history of the two countries. This situation reveals the presence of several obstacles to a comprehensive strategic partnership, foremost among them being the prioritization of commercial interests over strategic ones. In this context, the research proposes various solutions and recommendations to overcome these barriers and enhance cooperation between Türkiye and Algeria.

Keywords: The Arab Spring, Türkiye-Algeria Relations, International Political Economy, Complex Interdependence, Import-Export

ÖNSÖZ

Tez çalışmasının hazırlanmasında bilgi, tecrübe ve rehberliğiyle bana yol gösteren değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Arzu Al'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme komitesinde yer alarak kıymetli katkılarda bulunan sayın Doç. Dr. Meral Balcı ve Sayın Doç. Dr. Fatih Bayram'a; tez savunma sürecinde jüri üyem olarak değerlendirmeleriyle çalışmama değer katan sayın Prof. Dr. Gonca Oğuz Gök ve Sayın Doç. Dr. Muharrem Hilmi Özel'e şükranlarımı sunarım.

Akademik yolculuğum boyunca desteğini ve sabrını esirgemeyen sevgili eşim Houcine'e, her zaman yanımda olan aileme ve manevi desteğiyle bana güç veren değerli arkadaşım Gülperi Küçükkaraca'ya da ayrıca teşekkür ederim.

Türkiye Bursları'na, Cezayirli yabancı bir öğrenci olarak Türkiye'de eğitim görme fırsatı verdikleri için içten teşekkürlerimi sunuyorum. Bu süreç, benim için sadece akademik bilgi edinmek değil, farklı kültürleri tanımak, yeni sosyal çevrelerle iletişim kurmak ve uyum sağlamak açısından da çok değerli bir deneyim oldu. Ayrıca tez danışmanım, Türkiye'de eğitimim boyunca bana her aşamada destek oldu ve yol gösterdi; adeta ikinci ailem oldu.

Bu deneyim, gelecekte uzmanlaşmak istediğim Cezayir-Türkiye ilişkileri alanının ne kadar önemli olduğunu anlamama da yardımcı yine çok oldu. Bu alanda yapılan çalışmalar sınırlı olsa da, araştırmalara katkı sağlama ve bilgi seviyesini artırma açısından büyük bir fırsat sunacağına inanıyorum. Bu süreç sadece eğitim değil, benim için anlamlı ve değerli bir yolculuktu. Türkiye'de geçirdiğim her an için minnettarım.

İstanbul 2025

Lamia HARROUCHE

İÇİNDEKİLER

	Sayfa NO
ABSTRACT	II
TABLO LİSTESİ	VI
ŞEKİL LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	01
I. Tezin Konusu Kapsamı	02
<i>Tezin Amacı</i>	02
<i>Çalışmanın Önemi</i>	02
<i>Çalışmanın Yöntemi</i>	04
<i>Hipotezler</i>	04
II. Araştırma Düzeni	05
III. Araştırma Sorusu	05
IV. Literatür Değerlendirmesi	06
1. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	09
1.1. Politik Ekonomi Kavramı	09
1.2. Uluslararası Politik Ekonomi Kavramı	09
1.3. Uluslararası Politik Ekonominin Çalışma Alanları ve Teorileri	13
<i>Uluslararası Politik Ekonomi ve Realist Yaklaşım</i>	13
<i>Uluslararası Politik Ekonomi ve Eleştirel-Radikal Yaklaşım</i>	16
<i>Uluslararası Politik Ekonomi ve Liberal Yaklaşım</i>	17
<i>Uluslararası Politik Ekonomi ve Neo-Liberal Yaklaşım</i>	19
1.4. Türkiye ve Cezayir Arasındaki İlişkilere Neo-Liberalizm Bakış Açısından Analizi	21
2. ARAP BAHARI ÖNCESİ TÜRKİYE-CEZAYİR İLİŞKİLERİ	27
2.1. Cezayir'in Ülke Profili	27
<i>Cezayir Coğrafi Yapısı</i>	28
<i>Cezayir nüfusu</i>	29
<i>Cezayir'de işsizlik</i>	31
<i>Cezayir'in Ekonomik Yapısı</i>	33

<i>Cezayir'in Siyasi Yapısı</i>	35
2.2. Osmanlı Döneminde Türkiye-Cezayir İlişkileri	37
<i>Osmanlı İmparatorluğu'nun Cezayir'deki Varlığının Niteliği</i>	37
<i>Cezayir'in Stratejik Önemi ve Osmanlı-İspanya Çatışmasındaki Rolü</i>	39
<i>Cezayir'deki Osmanlı Yönetimi Aşamaları</i>	43
<i>Cezayir'in Osmanlı Hilafeti ile İlişkileri</i>	51
<i>Cezayir – Fransa İlişkileri: İşgalden Devrime</i>	53
2.3. Cumhuriyet Döneminde Türkiye- Cezayir İlişkileri	69
3. ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE-CEZAYİR İLİŞKİLERİ	78
3.1. Türkiye-Cezayir İlişkilerinin Siyasi-Diplomatik-Güvenlik Boyutu	78
3.2.Türkiye-Cezayir İlişkilerinin Ekonomik ve Ticari Boyutu	86
3.3.Türkiye-Cezayir İlişkilerinin Kültürel Boyutu.....	101
4. GENEL DEĞERLENDİRME	114
4.1. Türkiye- Cezayir İlişkilerinin Karşılaştığı Zorluklar ve Sorunlar	114
4.2.Türkiye-Cezayir İlişkilerinin Geleceği	134
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	141

TABLO LİSTESİ

Tablo NO		Sayfa NO
Tablo 1:	Cezayir'in Temel Göstergeleri	27
Tablo 2:	Cezayir ile Türkiye Arasında (1985-2023) Resmi Ziyaretler (Cezayir'den Türkiye'ye Delegasyon).....	82
Tablo 3:	Cezayir ile Türkiye Arasında (1985-2023) Resmi Ziyaretler (Türkiye'den Cezayir'e Delegasyon).....	82
Tablo 4:	Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı Yaptığı Ülkeler ve Miktarları	100
Tablo 5:	Cezayir'in Mal İhracatı	114
Tablo 6:	Cezayir'in Mal İthalatı	116
Tablo 7:	Ekonomik Özgürlük Endeksi Puanları	120
Tablo 8:	Cezayir'in Ekonomik Özgürlük Endeksine Göre Sıralaması (2010-... 2024)	121
Tablo 9:	Cezayir'in Genel LPI Endeksinde Lojistik Hizmet Performansının Gelişimi (2007-2022)	123
Tablo 10:	Cezayir'in Küresel Rekabetçilik Endeksi İçindeki Sıralaması: 2010-- 2019	124
Tablo 11:	Türkiye Üniversitelerinde Okuyan Cezayirli Öğrenci Sayısı: 2013--- 2020	112

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil NO		Sayfa NO
Şekil 1:	2022 İtibariyle Yüzölçümüne Göre Afrika'nın en Büyük Ülkeleri ----	28
Şekil 2:	Yüzölçümüne Göre Dünyanın en Büyük 13 Ülkesi -----	28
Şekil 3:	Cezayir'in Yıllara Göre Nüfus Miktarı -----	29
Şekil 4:	2021 Yılında Afrika Ülkelerinin Nüfus Açısından Sınıflandırılması --	30
Şekil 5:	Cezayir'de Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı -----	30
Şekil 6:	Cezayir'de Nüfus Yoğunluğu -----	31
Şekil 7:	Cezayir'de İşsizlik Oranı -----	32
Şekil 8:	Cezayir'in Dış Ticaret Göstergeleri (Milyar Dolar) -----	33
Şekil 9:	Cezayir'in Ürüne Göre İhracatı -----	34
Şekil 10:	Cezayir'in Ürüne Göre İthalatı -----	34
Şekil 11:	Cezayir'in Ülkelere Göre İthalatı: 2021 -----	35
Şekil 12:	Cezayir'in Ülkelere Göre İhracatı: 2021 -----	35
Şekil 13:	Cezayir'deki Enerji Kaynakları: 2021 -----	88
Şekil 14:	Cezayir'de Doğal Gaz Rezervleri (1990 - 2020) -----	89
Şekil 15:	Afrika'da Doğal Gaz Rezervleri: 2021 -----	89
Şekil 16:	Ülkelere Göre Doğal Gaz Rezervleri -----	89
Şekil 17:	Cezayir'de Üretilen Doğal Gaz Miktarı (1999 - 2021) -----	90
Şekil 18:	Dünya'da En Çok Doğalgaz Üreten Ülkeler -----	91
Şekil 19:	En Çok Doğalgaz Üreten Arap Ülkeleri -----	91
Şekil 20:	En Fazla Ham Petrol Rezervi Olan Afrika Ülkeleri -----	92
Şekil 21:	Dünyada En Fazla Ham Petrol Rezervi Olan Ülkeler -----	92
Şekil 22:	Cezayir'de Ham Petrol Rezervleri (2000 - 2021) -----	92
Şekil 23:	2021 Yılında Afrika'daki Petrol Üretimi (Milyon Metrik Ton ----- Olarak)	93
Şekil 24:	Dünya'da En Çok Petrol Üreten Ülkeler: 2020 -----	93
Şekil 25:	Cezayir'de Ham Petrol Üretimi (1998 - 2022) -----	94
Şekil 26:	Cezayir-Türkiye Dış Ticaret İstatistikleri (2018 - 2023) -----	96
Şekil 27:	2023 Yılında Cezayir'in Başlıca On Ticaret Ortağı Ülkesi -----	96
Şekil 28:	2023 İtibarıyla Cezayir'e En Fazla İhracat Yapan On Ülke -----	97

Şekil 29:	Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı Yaptığı Ülkeler.....	103
Şekil 30:	Türkiye'ye Gelen Cezayirli Turist Sayısı (2000-2022)	105
Şekil 31:	Yunus Emre Merkezlerinin Coğrafi Dağılımı.....	106
Şekil 32:	Türkiye'deki Uluslararası Öğrenci Sayısının Gelişimi (2001-2022)---	110
Şekil 33:	Türkiye'nin Burs Programı ve Türkiye'deki Uluslararası Öğrenci Sayısının Gelişimi	111
Şekil 34:	Türkiye Burs Programı'nın Coğrafi Dağılımı	111
Şekil 35:	Cezayir'in Mal İhracatı (2023).....	115
Şekil 36:	Cezayir'in Mal İthalatı (2023).....	117
Şekil 37:	Cezayir'de Hidrokarbon Sektörü Dışındaki İhracat (2020-2024)....	118
Şekil 38:	Türkiye - Cezayir Arasındaki Ticaret Hacmi (2018-2023).....	119
Şekil 39:	2023 Yılında Ziyaretçi Sayısına Göre Uluslararası Turistik Destinasyonların Sıralaması (Milyon).....	128
Şekil 40:	Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları (2010- 2024)	131
Şekil 41:	Türkiye'de İşsizlik Oranlarının Gelişimi (2010-2024).....	132

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
COVID-19	Korona virüs 2019
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
FLN	Front de Liberation Nationale – Ulusal Kurtuluş Cephesi
IMF	Uluslararası Para Fonu
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
SETA	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
UPE	Uluslararası Politik Ekonomi
YDİK	Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi
YTB	Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

GİRİŞ

Uzun yıllar boyunca sömürge imparatorluklarının etkisi altında kalan Afrika Kıtası, günümüzde yer altı ve yer üstü kaynakları, küresel tedarik zincirindeki stratejik konumu ve bölgesel kriz alanlarına olan yakınlığı nedeniyle küresel aktörlerin dikkatini çekmektedir. Çin, Rusya, ABD, Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkelerin artan etkinliğine paralel olarak, Türkiye de 2000’li yıllardan itibaren kıtada daha görünür bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda, coğrafi yakınlık, tarihî ve kültürel bağlar gibi avantajlara sahip olan Türkiye, Afrika açılım politikası ile bölgeyle ilişkilerini derinleştirmeyi hedeflemiştir. 1998 Afrika Açılım Eylem Planı ve 2005’in “Afrika Yılı” ilan edilmesi, bu sürecin önemli dönüm noktalarıdır (Oğurlu, 2017, s. 45; Fırat, 2011, s. 3-5; Ajabi, 2020; Yeşiltaş & Balcı, 2011, s. 12; Güvendik, 2021). Bu bağlamda, Kuzey Afrika’da önemli bir ülke olan Cezayir ile Türkiye arasındaki ilişkiler de dikkat çekici bir gelişim göstermiştir. Arap Baharı sonrası dönemde her iki ülkenin izlediği dış politika stratejileri belirli alanlarda örtüşmekte; tarihsel bağlar ve sosyokültürel yakınlıklar, ikili ilişkilerin güçlenmesine zemin hazırlamaktadır. Fransa’nın bölgedeki etkisinin azalması, Türkiye’nin Cezayir nezdinde “alternatif bir güç” olarak konumlanmasını kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Türkiye-Cezayir ilişkileri sadece kültürel değil, ekonomik ve güvenlik alanlarında da karşılıklı çıkarlar temelinde gelişmektedir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 17-26 Ocak 2020 tarihlerinde Cezayir’i ziyaret etmiş ve söz konusu ziyarette iki ülke arasındaki ilişkileri yeni bir ivme kazandıracak önemli kararlar alınmıştır (Yılmaz & Şahin, 2020). Bu tarihi ziyarette iki ülkenin de Cumhurbaşkanları ortak önem arz eden uluslararası ve bölgesel birçok meseleye dair görüş alışverişinde bulunmuş ve ikili iş birliğini hedefleyen Yüksek Konseyi kurma kararı almıştır. Bununla birlikte Cezayir’de, Yunus Emre Kültür Merkezi’nin kurulması ve Türkiye’de bir Cezayir Kültür Merkezi’nin kurulması konularında görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca taraflarca en kısa zamanda ekonomik, bilimsel ve teknik iş birliği ortak komitesi kurulması kararlaştırılmıştır.

Tez çalışmasında, Arap Baharı sonrası (2010-2020) dönemde Türkiye ile Cezayir arasındaki ilişkiler politik-ekonomik bir çerçevede incelenmiştir; bölgesel gelişmelerin bu ilişki dinamiklerini nasıl şekillendirdiği analiz edilmiştir.

Türkiye’nin, Cezayir ile ikili ilişkilerini şekillendiren uzun bir soğukluk sürecinden sonra Afrika’nın en geniş topraklarına sahip ülkesine açılımının temel nedenlerini tartışarak 21.yüzyılın başından itibaren birçok alanda kayda değer iyileşme gösteren ve zengin ortak tarihi geçmişe sahip iki ülke arasındaki yakınlaşmaya ışık tutmuştur. Çalışmada, Arap Baharı sonrası

siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler, bu ilişkilere dayalı ortak menfaatler ve karşılaşılan sorunlar etkin bir ortaklığa ulaşmak için kullanılabilecek fırsatlar incelenmiştir .

I. Tezin Konusu ve Kapsamı

Tezin Amacı

Bu tezde “*Arap Baharı Sonrası Türkiye-Cezayir İlişkileri*” incelenmiştir. Hem güncel olaylarda kendine yer bulması hem de bu konuda sınırlı akademik çalışmanın bulunması sebebiyle literatüre bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda, hedeflenen çıktılar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Çalışmada Uluslararası Politik Ekonomi ve kuramları ayrıntılı bir şekilde incelenerek teorik bir zemin elde edilecektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle UPE’nin tarihsel gelişimi, tanımı ve özelliklerini kapsayan genel bilgiler verildikten sonra Türkiye-Cezayir ilişkilerinin gelişimine politik ekonomi kuramlarından Neo-liberal bir perspektifle ışık tutulacaktır.
- Cezayir-Türkiye ilişkilerinin tarihsel bağlamda gelişiminin analiz edilmesi; Osmanlı döneminden başlayarak bağımsızlık sonrasına kadar uzanan sürecin incelenmesi yoluyla tarihî bir arka plan oluşturulması ve ortak köklerin anlaşılmasının sağlanması amaçlanmaktadır.
- Arap Baharı sonrasındaki ikili ilişkilerin üç temel boyutta (siyasi, diplomatik ve güvenlik boyutu; ekonomik ve ticari boyut; kültürel boyut) incelenmesi ve analiz edilmesi amaçlanmaktadır.
- Türkiye-Cezayir ortaklığının karşılaştığı iç ve dış zorlukların tespit edilmesi ve iki ülke arasındaki bütünleşme ve iş birliği fırsatlarını artıracak çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmaktadır.
- Karşılıklı fayda ve bölgesel özerklik ilkesine dayalı dengeli bir ortaklık çerçevesinde, Türkiye ile Cezayir arasındaki bütünleşmeyi çeşitli alanlarda güçlendirmeye yönelik öneriler sunulması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Tez çalışması, uluslararası politik ekonomi perspektifiyle devletlerarası ilişkilerin anlaşılmasına yönelik bir olay çalışması sunmaktadır. Arap Baharı devrimlerinin 2010’un sonlarında ortaya çıkması, Kuzey Afrika bölgesindeki jeopolitik haritada köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu devrimler, diğer bölgesel güçlerin yükselmesine neden olmuştur. Arap Baharı

devrimlerinin etkileri, genel olarak Türk dış politikası ve özel olarak da Türkiye-Cezayir ilişkileri üzerinde açık ve doğrudan yansımalar yaratmıştır.

Tez çalışmasının önemi, büyük bölgesel dönüşüm döneminde Cezayir-Türkiye ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde ele almasıdır. "Arap Baharı" dönüm noktası olarak bölgesel ülkelerin dış politikalarını derinden etkilemiştir. Bu bağlamda tez çalışması, her iki ülke arasındaki ilişkilerin politik ekonomi perspektifinden gelişimini ele alarak bilimsel literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışma, özellikle siyasi-diplomatik, ekonomik-ticari ve kültürel boyutlardaki etkileşimlere odaklanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin, Cezayir'de kullandığı yumuşak ve sert güç araçlarını incelemek ve ikili ortaklık önündeki zorluklar ve fırsatları analiz etmek, yeni bölgesel denge yapılarının daha derin bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmanın sonuçları, her iki ülkedeki karar alıcılar için karşılıklı çıkarlar temelinde dengeli bir stratejik ortaklık çerçevesinde işbirliğini güçlendirmeye yönelik pratik görüşler sunacaktır.

Cezayir-Türkiye ilişkileri konusunun seçilmesinin en önemli sebepleri aşağıdaki gibidir:

- Kuzey Afrika'da Cezayir; jeo-politiğiyle, maddi ve beşeri zenginliğiyle çok önemli potansiyelleri olan bir ülkedir. Libya ve Nijerya'dan sonra petrol rezervleri bakımından Afrika'nın en zengin üçüncü ülkesi, Nijerya'dan sonra da en fazla doğalgaz rezervine sahip olan bir ülkedir.
- Cezayir, Türkiye için her zaman büyük öneme sahip dost ve kardeş bir ülke olmuştur. Siyasi ve ekonomik alanlar başta olmak üzere pek çok alanda işbirliği yaptığı stratejik bir ortağıdır. Türkiye, hâlihazırda Cezayir'in en büyük ticari ortakları arasında beşinci sırada yer almakta; Cezayir ise Türkiye'nin Afrika'daki en büyük ikinci ticari ortağı konumundadır. Cezayir aynı zamanda Türkiye'nin Rusya, İran ve Azerbaycan'dan sonra dördüncü doğal gaz tedarikçisidir.
- Cezayir ve Türkiye, Akdeniz'deki yeni stratejik dengeleri şekillendirmek amacıyla bölgede büyük yankılar uyandıracak ortak faaliyetleri koordine edecek güçlü bir ittifak kurma yolunda adımlar atmaktadır. Zira, Cezayir-Türkiye ilişkileri, Batı çevrelerinde son derece hassas bir konu olarak değerlendirilmektedir. İki ülke arasında kurulan son ittifak, Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır ve bu ittifak sayesinde Akdeniz'de hâkimiyet kurarak Avrupa'nın birçok seferine karşı zafer kazanılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Tez çalışmasının amaçlarına ve hedeflerine uygun olarak belirlenen araştırma sorularına yanıt ararken, nitel araştırma yöntemleri kullanılacaktır. Literatür taraması ve dokümantasyon analiziyle, içerik analizine dayalı özgün bir eser ortaya konması hedeflenmiştir. Araştırmanın temel odağı, içerik analizi aracılığıyla konuyla ilgili mevcut literatürün dengeli bir şekilde değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, ampirik yöntemler, kurumsal incelemeler ve istatistiksel analizler uygulanmıştır. Analizlerin daha anlaşılır hale gelmesi için bir dizi tablo, harita ve şekil kullanılmıştır. Tez kapsamında hem Türk hem de Cezayir dış politikasına dair resmi belgeler, makaleler, raporlar, gazeteler/resmi kaynaklar, tezler, konferans sunumları ve internet sitelerinde yer alan haberler değerlendirilmiştir.

Hipotezler

Türkiye-Cezayir ekonomik ilişkileri Arap Baharı sonrasında, neo-liberal teori kapsamında, politik ekonominin serbest piyasa ve karşılıklı bağımlılık ilkeleri doğrultusunda ilerlemiştir.

Türkiye ve Cezayir arasındaki siyasi ilişkiler ise Arap Baharı öncesi ve sonrasındaki dönemlerde, Fransa'nın bölgede azalan etkisiyle birlikte, stratejik bir ortaklık kurma yönünde evrilmiştir.

Neo-liberal yaklaşımla uyumlu biçimde, Türkiye'nin Cezayir'de uyguladığı kültürel diplomasi araçları, iki ülke arasındaki yumuşak güç ilişkilerini genişleterek karşılıklı güveni artırmıştır.

Arap Baharı sonrası dönemde, Türkiye'nin Cezayir ile olan ilişkilerini tarihsel, kültürel ve ekonomik bağları temel alarak güçlendirdiği; bu süreçte Cezayir'in jeopolitik konumunun hem kendi iç politikasını hem de dış aktörlerle olan ilişkilerini yeniden şekillendirdiği; tüm bu dinamiklerin, uluslararası politik ekonomi ve özellikle neoliberal karmaşık karşılıklı bağımlılık çerçevesinde, Türkiye ile Cezayir arasında ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan çok boyutlu bir stratejik iş birliğinin gelişimini teşvik ettiği öne sürülmektedir.

II. Araştırma Düzeni

Tez çalışması, giriş ve sonuç bölümü hariç dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ele alınan kavramsal ve teorik çerçeve UPE disiplininin tanımı, inceleme alanları tespit edilecek ve sonrasında ana akım UPE kuramları içinde bulunan Realizm, Liberalizm ve Marxizm kısaca açıklandıktan sonra tezin asıl teorisi olan Neo-liberalizm ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Son olarak Cezayir ve Türkiye arasındaki ilişkilerin Neo-liberalizm bakış açısından kısa bir analizi ile tamamlanmıştır. İkinci bölümde, çalışmanın tarihi altyapısının sağlaması amacıyla “Arap Baharı öncesi Türkiye-Cezayir İlişkileri” başlığı altında Cezayir ülke profili ve iki dönem ele alınmıştır. Söz konusu dönemler; Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak belirlenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Arap Baharı sonrasında yaşanan Türkiye-Cezayir ilişkileri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Üç ana başlığa ayrılan bu bölümde, ilk olarak Türkiye-Cezayir ilişkilerinin siyasi-diplomatik-güvenlik boyutu, daha sonra Türkiye-Cezayir ilişkilerinin ekonomik ve ticari boyutu, son olarak da Türkiye-Cezayir ilişkilerinin kültürel boyutu incelenmiştir.

Tezin son bölümü olan dördüncü bölümde, genel değerlendirme ve tartışmalar olarak iki başlık üzerinde durulmuştur ki bunlar; Cezayir-Türkiye ilişkilerinin karşılaştığı zorluklar ve sorunların yanı sıra ikili ilişkilerin gelecek vizyonu olarak ele alınmıştır.

III. Araştırma Sorusu

Tez çalışmasının ana fikri; Arap Baharı sonrası bölgesel dinamiklerin iki ülke hükümetlerinin ikili işbirliğini geliştirmeleri için ek teşvikler yarattığını savunmaktadır. Bu ana fikir doğrultusunda ortaya çıkan tez sorusu aşağıdaki gibidir:

Tarihî bağlar ve bölgesel jeopolitik dönüşümler, Cezayir-Türkiye ilişkilerinin uluslararası politik ekonomi perspektifiyle yeniden şekillenmesine ve dengeli bir stratejik ortaklığın inşasına ne ölçüde katkı sağlamaktadır ?.

Çalışmanın Alt Soruları

- Uluslararası ilişkiler bağlamında "politik ekonomi" nasıl tanımlanabilir? Hangi boyutlar, Cezayir-Türkiye ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlayabilir?
- Tarihsel açıdan, Cezayir ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimi üzerindeki etkisi nasıl analiz edilebilir?

- Arap Baharı sonrasındaki dönem, Cezayir ve Türkiye arasındaki siyasi, diplomatik, ekonomik ve kültürel yönelimler üzerinde nasıl bir etki yaratmıştır?
- Politik ekonomi çerçevesinde, Cezayir-Türkiye ilişkilerinde karşılaşılan en önemli zorluklar nelerdir?
- Gelecekte Cezayir ile Türkiye arasındaki dengeli stratejik ortaklık çerçevesinde işbirliğini güçlendirmek için hangi önerilerde bulunulabilir?

IV. Literatür Değerlendirmesi

Türkiye-Cezayir ilişkilerinin politik ekonomisiyle ilgili olarak yapılan akademik çalışmaların sayısının çok az olduğu görülmektedir. Makaleler ve yüksek lisans tezleri üzerine yapılan örnek çalışmalar aşağıdaki sıralanabilir:

Meral Balcı ve Hamza Bilgü'nün ele aldığı “*Cezayir Bağımsızlık Savaşı Bağlamında Türk Dış Politikası*” makalesi kapsamında, Türkiye'nin, Cezayir'in bağımsızlık sürecindeki çekimserliği konu edilerek, iki ülkenin karşılıklı siyasi ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Dönemin şartları ve gerçekleri göz önüne alındığında Fransa'nın önemli bir aktör olarak varlık gösterdiği NATO ve Batı ittifakı içerisinde yer alan Türkiye'nin; Fransa'dan bağımsızlığını kazanmak isteyen Cezayir'e söylem bazında desteğinin olamaması dış politik hareket alanının darlığı ile açıklanmıştır. Nitekim Cezayir'e diplomatik olarak verilemeyen desteğin, gizli silah yardımı ile sahada verildiğinin altını çizerek ve iki devletin ortak tarihi ve kültürel geçmişinin önemini vurgulamıştır (Balcı ve Bilgü, 2020).

Literatürde yer alan Ömar Bouacha'nın “*2002 Sonrası Türkiye-Cezayir İlişkileri*” isimli yüksek lisans tezi, iki ülkenin ortak kültür geçmişinden hareketle, ülkelerin kronik problemlerinin ve dış politikadaki yalnızlıklarının neticesinde günümüzde ittifak ortağı olma potansiyelinin olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca siyasi ve ekonomik ilişkilerde karşılaşılan sorunlar ve ortak menfaatlere dayalı etkin bir ortaklığa ulaşmak için kullanılabilecek fırsatlar incelenmiştir (Bouacha, 2018).

Abdelhakim Guendouz'un “*Türkiye ve Cezayir Dış Ticaretinin Gelişimi*” isimli çalışmasında ise, iki ülke arasındaki ticaret incelenmiştir. Cezayir ve Türkiye'nin birbirini tamamlayacak nitelikte ürünlerin ticaretini yapmakta olduğunu açıklayan yazar; Cezayir'in Türkiye'ye enerji ihraç ettiğini buna karşın Türkiye'nin ise Cezayir'e gıda ve tarım ürünleri ihraç ettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca dış ticaret potansiyelinin geliştirilmesi için iki ülkenin hükümetleri arası ilişkilerin geliştirilmesi ve Cezayir pazarının ekonomik gelişim göstergelerinin takip edilmesi gerektiğini altı çizilmiştir (Guendouz, 2017).

Mehmet İnak'ın “*Türkiye'nin Jeopolitik Gücü için 2000'li Yıllardan Sonra Bölge Ülkeleri ile Petrol ve Doğal Gaz İlişkileri*” adlı tez çalışmasında ise, Türkiye'nin enerji koridoru olma amacı çerçevesinde enerji anlaşmaları yaptığı ülkeler konu edilmiştir. Bu bağlamda Cezayir'in net enerji ihracatçısı olarak Türkiye'nin önemli bir stratejik ortağı olma potansiyeli bulunmaktadır (İnak, 2016).

“*Türkiye-Cezayir İlişkilerinin: Jeopolitik Potansiyeli*” adlı çalışmasında Deniz Doğan, realist bakış açısıyla ele aldığı Cezayir-Türkiye ilişkilerini, Ortadoğu ve Kuzey Afrika özelindeki savaşlar ve halk hareketlerinin etkilerini konu edinmiştir. Ortak geçmişe vurgu yaparak iki devletin stratejik olarak müttefik olmasının gerekliliğinin altı çizilmiştir (Doğan, 2015).

Ayrıca Temelat, “*Cezayir: İkinci Baharını Yaşamayan Ülke*” adlı çalışmasında, Arap Baharı hareketinden etkilenen diğer bölge ülkeleri ile Cezayir'in yapısal farklılıkları üzerine eğilmiştir. Bu çalışma, Cezayir hükümetinin aldığı siyasi ve ekonomik önlemlerin protesto hareketinin yaygınlaşmamasını kısmen açıklayabileceği varsayımından hareketle, Cezayir'in neden şu ana kadar Arap Baharı'na istisna teşkil ettiğine dair görüşleri incelemektedir. Bu kapsamda, protesto hareketinin özellikleri, 1990'lara damgasını vuran iç savaş başta olmak üzere ülkenin siyasi ve sosyo-ekonomik geçmişi, protestoları önlemek amacıyla alınan siyasi ve ekonomik önlemler ve uluslararası kamuoyunun değerlendirmeleri ele alınmaktadır. Çalışmada, Cezayir halkının geçmişte yaşanan şiddetli iç savaş ile ilgili kolektif hafızası, ranta dayalı politik ekonomi ile ilgili literatüre ilaveten güvenlik mülahazaları değerlendirilerek toplumun siyasi değişime yönelik protesto hareketlerine neden kayıtsız kaldığı açıklanmaya çalışılmıştır (Temelat, 2012).

Tez çalışmasında yukarıda açıklanan tüm konulara ayrıntısıyla değinilmekle birlikte, Arap Baharı sonrası Türkiye-Cezayir ilişkileri siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler ayrı ayrı değerlendirilerek ele alınmıştır. Ayrıca sonuç kısmında ise Türkiye'nin mevcut politikaları göz önünde bulundurularak ilişkilerin geleceğine yönelik bazı öneriler sıralanmıştır.

Literatürde yer alan çalışmalardan farklı bir zamansal sınırlamaya sahip olan bu tez çalışması özgünlüğünü zaman sınırlaması ile de göstermiştir. Tez kapsam olarak, Arap Baharı ve sonrası dönemde (2010- 2020) Türkiye-Cezayir arasındaki ilişkileri genel olaylar üzerinden anlatmaktadır. Literatürdeki bu konu üzerine yapılmış az sayıdaki çalışmanın özellikle teorik bir çerçeve ortaya koyamadığı görülerek bu tez çalışmasında teorik çerçeve ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Daha önceki literatürde Türkçe ve İngilizce kaynaklar kullanılmıştır. Ancak çalışmamızda literatürde ilgili, Türkiye ve Cezayir dış politikasının resmî belgeleri, yerel kaynaklar başta olmak üzere Türkçe, Arapça, İngilizce ve Fransızca makaleler, raporlar, gazeteler/resmi kaynaklar, konferans sunumları ve internet sitelerinde bulunan haberler incelenmiştir ki bu da tezin özgünlüğünü açıkça göstermektedir.

1. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Tezin ilk bölümünde kavramsal ve teorik çerçeve belirlenip ayrıntılı bir şekilde UPE ele alınmıştır. Sırasıyla UPE disiplininin tanımı, inceleme alanları tespit edilmiştir ve sonrasında ana akım UPE kuramları içinde bulunan Realizm, Liberalizm ve Marxizm kısaca açıklandıktan sonra tezin asıl teorisi olan Neo-liberalizm ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu bölüm Cezayir ve Türkiye arasındaki ilişkilerin Neo-liberalizm bakış açısından bir analizi ile tamamlanacaktır.

1.1. Politik Ekonomi Kavramı

"Politik ekonomi" teriminin kendisi belirsizlikle doludur. Adam Smith ve klasik iktisatçılar başlangıçta bu terimi, günümüzde ekonomi bilimi olarak adlandırılan anlamda kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerde politik ekonomi, biçimsel ekonomik metodolojilerin uygulaması olarak, tüm insan davranışlarını inceleyen bir aktör modeli olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra, bazı araştırmacılar ise politik ekonomiyi, ekonomik ve politik eylemlerin etkileşiminden kaynaklanan sorunları ele alan bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir (Gilpin,1987, s. 8).

Politik ekonomi, siyaset ve iktisat disiplinlerinin kesişim noktasında konumlanarak, her iki alana da dâhil edilebilecek olguları analiz etmektedir. Siyasi gücün ekonomik sonuçları nasıl belirlediğini ve ekonomik gücün de siyasi eylemleri nasıl etkilediğini açıklamaya hedeflemektedir. Bununla birlikte politik ekonomi yalnızca bu iki geleneksel disiplinin bir birleşimi değil, aynı zamanda hem siyaset hem de ekonomi incelemelerinde kullanılan yöntemlerin eleştirel bir değerlendirmesi olarak kabul edilmektedir (Ateş & Gülizar, 2013, s.48).

Ekonomi ve politika kavramları, literatürde ilk kez Aristo tarafından “politik ekonomi ” adıyla ele alınmış ve bu bağlamda devlet giderlerinin karşılanması amacıyla vergi konulması şeklinde değerlendirilmiştir (Ateş & Gülizar, 2013, s.47). Politik ekonomi terimi, eski Yunancadaki “*polis*” ve “*oikonomike*” kelimelerinden türetilmiştir. Politikanın kökeni olan *polis* kelimesi, bağımsız şehir devleti anlamına gelirken, ekonomi teriminin kökeni olan *oikös* (*ev, mal varlığı*) ve *nomos* (yönetim, düzen) kelimeleri ise mal varlığının yönetimini ifade etmektedir. Bu bağlamda kelime anlamı itibarıyla politik ekonomi, bir ülke halkının veya devletin yönetimi anlamına gelmektedir (Al & Katıtaş, 2017, s. 4).

1.2. Uluslararası Politik Ekonomi Kavramı

Devletler ve piyasalar Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) disiplininin temel “yapı” unsurlarını oluşturmaktadır. Devletlerin piyasalarla olan ilişkileri ve bu ilişkileri yönelik düzenlemeler, UPE’nin ana inceleme alanını teşkil etmektedir. Devletler ile piyasalar arasındaki bağlar, toplumların tarihsel süreç içerisindeki değişim ve gelişimlerini olduğu kadar,

toplumların kültürel durumlarını da yansıttığı için UPE, yalnızca politika ve ekonominin bir birleşimi olarak görülmemektedir. Aksine UPE, ekonomi, politika, tarih, kültür ve sosyoloji gibi çeşitli disiplinleri kapsayan daha geniş bir analiz çerçevesi sunmaktadır (Erdağ, 2009, s. 5).

Politik ekonomi, 18'inci yüzyılda ortaya çıktığında, insanların ihtiyaç ve istekleri ile bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtım süreçlerinde meydana gelen köklü değişimi anlamaya yönelik önemli bir araç haline gelmiştir. Daha önce kullanılan Yunanca kökenli *ekonomi* terimi ise "ev yönetimi" anlamına gelmekteydi ve ihtiyaçların hane halkı içinde belirlendiği, bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin yine hane halkı tarafından üretildiği bir toplumsal yapıyı ifade etmekteydi. Buna karşın, politik ekonomi devletin ekonomik faaliyetlerinin yönetimi önceliklerini olarak ele almaktadır (Altan, 2013, s. 5).

20'nci yüzyıla kadar birçok düşünür, politika ile ekonomiyi birbiriyle bağlantılı disiplinler olarak değerlendirmiş ve politik ekonomi üzerine çeşitli eserler kaleme almıştır. Ancak 20. yüzyılın başlarında itibaren, ekonomi ve politika alanlarında yapılan çalışmalar birbirlerinden ayrılmaya başlamıştır. Nitekim, 1970'li yıllarda ABD ile Sovyetler Birliği ilişkilerinde yaşanan yumuşama güvenlik meselelerini geri plana atarken, Bretton Woods sisteminin çökmesi, ardından petrol krizleri ve stagflasyon gibi ekonomik gelişmeler, politika ile ekonomi arasındaki ilişkinin daha fazla dikkat çekmesine neden olmuştur. Siyasi baskı grupları, politikacılar ve bürokratların, piyasa dinamikleri kadar ekonomik sonuçlar üzerinde etkili olduğu bir dünyada, politika ile ekonomi arasında kesin bir ayrım yapan yaklaşımların eksik kaldığı görülmüştür. Bu bağlamda, 1970'lerden itibaren politik ekonomi yaklaşımı giderek daha fazla önem kazanmıştır (Altan, 2013, s. 5).

Küreselleşme olgusuyla birlikte yaşanan hızlı gelişmeler, uluslararası politik ekonominin temel ilgi alanını daha da genişletmiştir. Günümüzde küreselleşme ile uluslararası ekonomi, çok uluslu üretim ve ülkeler arası ticaret hacmi ve finansal akımların çok büyük bir ivme kazanarak çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür. Uluslararası ekonominin bu ulus üstü ekonomik yapısı ile ulus devletlerin ulusal bağımsızlık ve siyasal gücü koruma arzuları arasında çelişki, özellikle liberal uluslararası politik ekonomi (UPE) yaklaşımlarında analiz edilen önemli bir mesele haline gelmiştir. Buna bağlı olarak uluslararası politik ekonominin inceleme alanı, ulusal ve uluslararası düzeyler arasındaki bu ayrım çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, liberal UPE yaklaşıma göre uluslararası politik ekonominin dört temel alanla ilişkili olduğu ileri sürülmektedir ki bunlar: uluslararası politika, uluslararası ekonomi, iç politika ve ulusal ekonomidir (Şen, 1998, s.394).

Susan Strange ise, bu alandaki önemli katkılardan birini sunmuştur. Strange, 1970 yılında yayımladığı “*Uluslararası Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler: Bir Karşılıklı İhmal Vakası*” başlıklı çalışmasında, uluslararası ekonomik ve siyasi sistemin kapsamlı bir dönüşümden geçtiğini savunmuştur. Strange’e göre, uluslararası ilişkiler uzmanları ekonomik dinamikleri yeterince dikkate almazken, ekonomistler uluslararası ekonomiyi siyasetten bağımsız bir ortamda faaliyet gösteriyormuş gibi değerlendirmiş ve bu nedenle temelde hatalı bir yaklaşım sergilemiştir. Bu karşılıklı ihmalin, sosyal bilimlerin ufkunu daralttığı tespitinden yola çıkan Strange, ekonomi ile siyasetin zararlı ayrılığını sona erdirmenin gerektiğini güçlü bir şekilde vurgulamıştır (Öniş & Kutlay, 2014, s.2-3); (Tooze, 2001, s.105).

Kısa bir süre sonra, 1972 yılında Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından yayınlanan “*Ulus-ötesi İlişkiler ve Dünya Siyaseti*” başlıklı makale, Susan Strange’in çalışmasını tamamlayıcı bir yaklaşımla uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketlere dikkat çekmektedir. Bu yeni disiplin, temel olarak politik süreçler üzerindeki ekonomik dinamikleri analiz etmektedir (Al, 2015, s.145-147). Keohane ve Nye, bu yaklaşımı zamanla daha da geliştirerek ‘*karmaşık karşılıklı bağımlılık*’ (Complex Interdependence) kavramını ulus-ötesi ilişkilerin temel bir unsuru olarak ortaya öne sürmüştür.

Bu kavrama göre, hızla genişleyen ticaret, finans ve iletişim ağları ile bu ağların işleyişine olanak sağlayan uluslararası örgütler ve çok-uluslu şirketler gibi devlet-dışı aktörler, dünya siyasetinin karmaşık karşılıklı bağımlılık içerisinde şekillendiği bir zemin oluşturmuştur (Öniş & Kutlay, 2014, s. 4). Ayrıca “*Karmaşık karşılıklı bağımlılık*”ın üç temel karakteristik özelliği bulunmaktadır ki bunlar: devletler ve devlet-dışı aktörler arasında çoklu-diyalog kanallarının oluşması; uluslararası ilişkilerde hiyerarşinin olmaması (yani ‘yüksek siyaset’ kavramının anlamını yitirmesi) ve uluslararası politikada askeri gücün önceki dönemlere kıyasla daha az etkili hale gelmesidir (Işıksal, 2004, ss. 139-149). Modern dünyada politik ekonominin temelini oluşturan ise devlet ile piyasa arasındaki varlık ve bu iki unsur arasındaki karşılıklı etkileşimdir (Abbas, 2010, s. 3).

UPE; siyaset, iktisat ve uluslararası ilişkiler disiplinlerini kapsayan entegre bir alan olarak değerlendirilebilir (Şen, 1998, s.194). Uluslararası Ekonomi Politik (UEP) ve UPE birbirinin yerine karıştırılan iki farklı alandır. UEP, konusundaki çalışmalar çoğunlukla üç önemli kurum olan devlet, piyasa ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim ve ilişkilerin arasındaki bağların çeşitli aktörlerin davranışlarını nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır (Altan, 2013, s.20). Ancak UPE, ekonomi ve siyaset bilimlerini kapsayan bir düzeyde uluslararası ilişkileri her

boyutu ile inceleyen bir disiplindir. UPE, genellikle politik ilişkileri ekonomik alanlarda ele alan bir bilim dalı olarak görülse de, konu kapsamının genişliği ve kullanılan karmaşık terimler nedeniyle çok daha derin bir inceleme alanına sahiptir (Al, 2015, s. 147).

UPE'nin en önde gelen yazarlarından biri olan Susan Strange, Devletler ve Piyasalar adlı kitabında UPE'yi şu şekilde tanımlamaktadır:

“ UPE üretim, değişim ve bölüşümün global sistemlerini etkileyen sosyal, politik ve ekonomik düzenlemelerle, bunların içine yansımış değerler karışımı ile ilgilidir ”.

Strange'in açıkladığı değerler karışımı, güvenlik, refah, özgürlük ve adalet gibi kavramlardır. Bu değerler piyasa-siyasi otorite çerçevesi içerisinde ele alındığında, Strange için UPE alanının özünü oluşturmaktadır. Ayrıca, bu değerler dünya ekonomisindeki güç yapılarını tanımlama ve açıklama sürecinde hayati öneme sahiptir (Şen, 1998, s. 194). Robert Gilpin'e göre, uluslararası siyasetin temel örgütlenme biçimi olan devletlerin 'güç' ve iktisadi hareketin temel örgütlenme zemini olan piyasaların ise 'refah' üretiminde kurucu unsurlar olduğu varsayımından hareketle, UPE *“Uluslararası ilişkilerde güç ve refah arayışının karşılıklı ve dinamik etkileşimi”* olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle UPE, devletler ile piyasaların etkileşimlerini ve birbirini nasıl şekillendirdiklerini araştıran disiplinler arası bir bilim dalıdır (Öniş & Kutlay, 2014, s. 1).

Sonuç olarak, uluslararası ekonomi politik ya da uluslararası politik ekonomi, esas olarak devletler, küresel şirketler, uluslararası organizasyonlar ve sosyal hareketler gibi uluslararası aktörlerin faaliyetleri ve bunlar arasında meydana gelen karşılıklı etkileşimler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Günümüzde giderek önem kazanan bir disiplin olarak uluslararası politik ekonominin başlıca özellikleri aşağıdaki gibidir (Al, 2015, s. 147):

- UPE, ekonomik sistem ile politik sistemin bir arada çalıştığı bir disiplindir.
- UPE, sadece teorik olarak ele alınabilecek bir bilim dalı değildir.
- Küreselleşme ile gelişim süreci hız kazanmıştır.
- Kapsadığı alan ve kullandığı terimlerin çokluğu nedeniyle farklı yaklaşımlarla birlikte anlaşılabilir kadar geniş bir alanı kapsamaktadır.
- UPE, özerk bir yapıya sahiptir.
- UPE'nin ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkması ve gelişmesi, uluslararası örgütlerin kurulmasına neden olmuştur.

1.3. Uluslararası Politik Ekonominin Çalışma Alanları ve Teorileri

Siyaset bilimi ve ekonomi disiplinlerinin ayrılmaz birlikteliğini ifade eden UPE, çalışma alanı olarak hayatın her bölümüne etki eden, tüm olayları ve durumları kendi içinde barındırabilen bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle inceleme alanı oldukça geniş olan UPE disiplini, küreselleşme, hegemonya, yönetim, ticaret, finans, yatırım, ekonomik krizler, çok uluslu ve ulus ötesi şirketler, kalkınma, dış yardımlar, enerji, teknoloji, çevre gibi ve daha da çoğaltılabilecek çalışma alanlarını içine alarak incelemektedir (Al & Katıtaş, 2017, s.22); (Demir, 2018, s.17).

UPE alanında çeşitli yaklaşımlar ve zengin bir entelektüel birikim söz konusudur. Değişik yaklaşımlar küresel aktörler (devletler gibi) arasındaki ilişkilerin nasıl olduğunu ya da bu aktörlerin gerçekte nasıl davrandıklarını açıklamaya çalışmaktadır. Tarihsel süreç içinde merkantilizm, liberalizm ve Marxizm bu konuda öne çıkan yaklaşımlar olmuştur.

Uluslararası Politik Ekonomi ve Realist Yaklaşım

Her ne kadar realizmin entelektüel kökenleri 16. yüzyılda “*Prens*” adlı eseriyle Machiavelli’ye kadar geri götürülebilse de ve idealistlere yönelik eleştirilerin öncülüğünü E.H. Carr üstlenmiş olsa da, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler disipliniinde ortaya çıkan realist düşünceye en büyük entelektüel katkıyı, 1948 yılında yayımladığı “*Politics Among Nations*” adlı eseriyle daha sonra realist okulun kurucusu olarak anılacak olan Hans J. Morgenthau yapmıştır. Morgenthau, bu eserinde insan davranışlarının ve devletlerin davranışlarının açıklanmasında güç arayışının belirleyici rolünü vurgulamaktadır (Aydın, 1996, s.92).

Realist yaklaşım yerine terim olarak farklı bilimsel çalışmalarda “ulusalcılık”, “ekonomik milliyetçilik” ve “merkantilizm” terimleri de kullanılmaktadır. Merkantilist düşünce, realist yaklaşımın entelektüel temelini oluşturmaktadır. Realizm de merkantilizm gibi, politikanın, gücün ve devletin ekonomi ile piyasayı etkileme biçimlerini açıklamaya çalışmaktadır. Realist yaklaşım, II. Dünya Savaşı’ndan günümüze kadar birçok dünya lideri ve dış politika yapıcısının baskın dünya görüşü olmuştur. Merkantalizm ve realizm birçok açıdan benzer varsayımlara sahip olmakla birlikte, bazı yönlerden birbirinden ayrılmaktadır (Altan, 2013, s. 30).

Realistlere göre, devlet uluslararası ilişkilerde en büyük ve en etkili başat aktördür. Bu bağlamda, uluslararası ilişkileri açıklamak açısından devlet, en temel aktör veya olgu olarak değerlendirilmiştir. Realistler, uluslararası ilişkileri analiz ederken “yüksek politika” (high politics) ve “düşük politika” (low politics) ayırımına gitmiştir. Güç, çıkar ve ulusal güvenlik gibi

konulara öncelik verdikleri için, askeri ve güvenlik meselelerini yüksek politika; ekonomik, sosyal ve kültürel meseleleri ise düşük politika olarak tanımlamıştır (Özdoğan, 2019, s. 5).

Realistler, uluslararası sistemin doğası gereği sürekli bir çatışma ve savaş potansiyeli taşıdığını savunmaktadır. Realistlere göre bu koşullar altında, devletlerin temel amacının hayatta kalmak olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle devletler, ulusal çıkarlarını korumak ve güvenliklerini sağlamak için rasyonel davranarak hareket etmekte ve sürekli olarak güçlerini veya kapasitelerini artırma yönünde çaba göstermektedir (Al& Katıtaş, 2017, s. 35).

Uluslararası sistem, doğası gereği anarşik bir yapıya sahiptir. Başka bir ifadeyle, bu sistemde devletlerin üzerinde yer alan düzenleyici ve bağlayıcı bir üst otorite bulunmamaktadır. Bu tür bir ortamda, devletlerin en temel amacı kendi varlıklarını sürdürmektir. Uluslararası sistemdeki tüm devletler, birbirine benzer işlevler üstlenmekte ve kendi güvenliklerini sağlamak için benzer reflekslerle hareket etmektedir (Waltz, 1979, ss. 88-96). Herhangi bir üst otoritenin bulunmadığı ve savaş riskinin sürekli varlık gösterdiği bir uluslararası sistemde, devletler eylemlerini sistemdeki güç ya da kapasite dağılımına göre şekillendirir. Bu bağlamda, güç dağılımı analizi sistem düzeyinde ele alınmakta ve devletlerin davranışlarını anlamada temel bir değişken olarak kabul edilmektedir (Waltz, 1979, ss. 97-99). Anarşinin ve öz-yardım (self-help) ilkesinin geçerli olduğu bir uluslararası sistemde, güç dengesi politikası, uluslararası politikanın temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Kenneth Waltz’a göre güç dengesi, uluslararası politikanın temel stratejisini oluşturmakta olup, devletlerin bilinçli tercihlerinden ziyade sistemin yapısal özelliklerinden bağımsız olarak kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2015, s. 6). Uluslararası ilişkileri nihayetsiz bir güç mücadelesi olarak algılayan varsayımdan hareketle 1648-1914 döneminde; savaş, güç dengesi ve ittifaklar konularına yoğunlaşmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında; milliyetçilik olgusu, emperyalizm, diplomasi ve jeopolitik konuları, kuramın başlıca inceleme alanları arasında yer almıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan “yeni düzen”, Realist kuramın “güç ilişkisi” anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir (Demir & Varlık, 2013, s. 8). Buradan hareketle Realizm altı temel varsayıma dayanmaktadır (Abbas, 2010, s. 5):

- Uluslararası ilişkilerin tabiatında mücadele ve rekabet vardır.
- Sistemde egemen bir devlet yoktur. Yani uluslararası sistemin yapısı anarşiktir şeklinde özetleyebileceğimiz bu varsayıma göre uluslararası sistemde devletlerin arasında düzeni, istikrarı ve güvenliği tesis edip koruyabilecek güçlü ve düzenleyici bir otorite yoktur.
- Uluslararası sistemde temel aktör devlettir.

- Devlet için öncelikli amaç, anarşik olan ortamda hayatta kalmaktır.
- Devletin öncelikli amacına ulaşmadaki aracı güçtür.
- Ulusal politika ve uluslararası politikayı birbirlerinden ayrı değil, birbirlerini etkileyen yapılar olarak ele almaktadır.

Ekonomi ve siyaseti birlikte ele alarak dış politika stratejisi geliştiren merkantilist yaklaşım, ihracatın ithalata kıyasla pozitif bir dış ticaret fazlası vermesini temel hedef olarak belirlemektedir. Bu doğrultuda, devlet ve dolaylı olarak toplum, söz konusu dış ticaret fazlasını koruyarak uluslararası sistemdeki güç konumunu artırmayı amaçlamaktadır (Kaya, 2021, s.21).

Realistlerle merkantilistler arasındaki temel fark, realistlerin güvenliği sağlamak amacıyla askerî güç ve kapasiteye öncelik vermelerine karşın; merkantilistlerin ve ekonomik milliyetçi yaklaşım, güvenliğin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek için gerekli askerî donanımın temininde, kendi kendine yeterli bir ekonominin stratejik önemini vurgulamaktadır.

Realizm eleştirilerinde genellikle uluslararası sistem analizlerinde artan karşılıklı bağımlılık ve birçok devlet tarafından kabul edilen iş birliği modellerinin yaygınlaşması önemli bir argüman olarak sunulmaktadır. Ayrıca, realizmin hem kendisini hem de dünyayı tek bir sistem üzerinden değerlendirme eğiliminde olması da eleştirilmektedir (Özdoğan, 2019, s. 6).

Bu eleştiriler, Realist teorinin kendisini yenilemesinde ve böylece “*Neo-realizm*”in ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Yani eleştiriler karşısında klasik realist kuramın yeniden yapılandırılması zorunluluğu, liderliğini Kenneth Waltz’ın yaptığı Neo-Realist teorinin doğmasına neden olmuştur.

Kenneth Waltz’ın 1979’da yazdığı “*Theory of International Politics* “ adlı eseri, Neo-realizmin çıkışı olarak değerlendirilmiştir. Waltz, devletlerin uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda benzer davranışlar sergilemesini uluslararası yapıyla açıklamaktadır (Demir & Varlık, 2013, ss. 77-78). Neo-realizm yaklaşımının üç temel varsayımı bulunmaktadır. İlki, sistemin düzenleyicisi, ikincisi, devletleri birbirlerine benzer kılan güvenlik öncelikli davranış biçimi, üçüncüsü ise sistemdeki aktörlerin pozisyonların belirleyen güç dağılımıdır (Aslanlı & Memmedov, 2016, s. 423).

Neo-realizm, uluslararası ortamın, tek tek devletlerin davranışlarından değil sistemin unsurları arasındaki ilişkilerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Korku, kıskançlık, şüphe, güvensizlik gibi duyguların insan doğasından değil, uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklandığını ileri süren Neo-realistler, bu yönüyle klasik realizmden ayrılmaktadır (Demir & Varlık, 2013, ss. 77-78). Uluslararası sistemde devletler ve diğer aktörler anarşik bir düzen

içinde var olmaktadır. Kısaca, uluslararası sistemin yapısı anarşiktir şeklinde özetlenmektedir. Devletler için uluslararası sistemde anarşiden kaynaklı en büyük sorun devamlılık veya hayatta kalmaktır. Neo-realistler, uluslararası sistemi, büyük güçler arasındaki ilişkiye göre üçe ayırmaktadır: Tek kutupluluk, çift kutupluluk, çok kutupluluk. Neo-realizme göre bir devletin büyük güç olarak tanımlanabilmesi için devletin askeri, ekonomik ve siyasi gücü sadece kendinde toplayıp beklemesi değil, küresel düzeyde de bu gücü kullanabilmesi gerekmektedir (Özdoğan, 2019, s. 7).

Klasik realist ve Neo-realist görüşler arasındaki temel fark gücün tanımlaması ve niteliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Realist görüş gücü bir ülkenin sahip olduğu askeri kapasite ile ifade ederken, Neo-realist yaklaşım ise askeri güçle beraber diğer ekonomik, politik, teknolojik, sosyal ve benzeri kapasiteleri de ifade etmektedir. Klasik realistler gücü genellikle bir “amaç” olarak tanımlarken, Neo-realistler ise gücü güvenliği sağlamada bir “araç” olarak görmektedir (Demir & Varlık, 2013, s.79).

Uluslararası Politik Ekonomi ve Eleştirel-Radikal Yaklaşım

Marxist fikirler 19.yüzyılda liberalizmin yayılmasına bir tepki olmuştur. Marxizm, esas itibariyle Karl Marx (1818-1883) ve Friederich Engels’in (1820-1895) görüşleri çerçevesinde geliştirilen modern dönemin önemli felsefi, siyasi ve iktisadi bakış açılarından birisidir.

Marx’a göre tarihin her döneminde, ilkel komünal olarak adlandırılan dönem hariç, bir yanda emeğinden başka sermayesi olmayan ezilen sınıf, öte yandan da üretim araçlarını mülkiyetinde tutarak o mülkiyetten yoksun olanları sömürenler olmak üzere iki sınıf insan vardır. Kapitalist dönemde bu işçi sınıfı ve burjuvazidir (Demir, 2018, s. 36).

Marx’a göre kapitalist sistemde devlet ve piyasalar kapitalistler için zenginlik ve refah üretirken, işçiler için sefalet üretmektedir. Bireyler arasındaki mübadelenin bütün toplum için zenginlik ve refah ürettiği doğru değildir. Üretim sürecinde değeri emek yaratırken, kapitalist emeğe yarattığı değerden daha azını vermekte ve böylece oluşan “*artık değere*” el koymaktadır. Buna bağlı olarak toplum, ekonomik şartlara göre tanımlanan iki sınıfa ayrılmaktadır ki bunlar, üretim araçlarına sahip olan sermaye sınıfı ve kas gücünden başka satacak hiçbir varlıkları olmayan işçilerin temsil ettikleri işçi sınıfıdır (Demir, 2018, s. 38).

Marxizm, liberalizmin yarattığı kapitalist ortamı, üretim araçlarına sahip olan burjuvalar ile üretim araçlarında çalışan işçiler (Proletarya) arasındaki eşitsizliği sınıf kavramıyla eleştirmektedir. Ürettikleri ürünlerin asıl sahiplerinin işçiler olduğu fikri üzerine yabancılaşma kavramını ortaya koyan Marx, sınıfsız bir toplumu savunmaktadır (Demir, 2018, s.64).

Marx'ın iktisat literatüründe en çok bilinen katkısı, “emek-değer teorisidir”. Bu teoriye göre, malların değerini tayin eden tek unsur, emektir. Bu teoriyi açıklarken Marx, tam ve mükemmel çalışan bir piyasa düzenini ele almaktadır. Söz konusu piyasa, her şeyin gerçek değerine göre satıldığı piyasadır. Ancak, malların değişimine konu olan emeğin yeni bir el emeği olmasına gerek yoktur (Yanar & Şahbaz, 2008, 127).

Uluslararası Politik Ekonomi ve Liberal Yaklaşım

Liberalizm, 18. yüzyılın sonlarında Fransa ve İngiltere’de, ticari kapitalizmin iktisadi düşüncesi olan merkantilizme bir tepki olarak ortaya çıkmış ve yeni gelişen sınıai kapitalizmin ideolojik sözcülüğünü üstlenmiştir. 1688 ile 1789 yılları arasındaki Aydınlanma Çağı’nda yaşamış filozofların düşünsel temelini liberalizm oluşturur. David Hume, Adam Smith, John Locke, Immanuel Kant, Montesquieu ve Voltaire, Aydınlanma Çağı’na damgasını vuran başlıca düşünürler arasında yer almaktadır (Şehin, 2018, s. 11).

I. Dünya Savaşı sonrasında barışı korumaya yönelik girişimlerin bir sonucu olarak liberal uluslararası ilişkiler teorisi ortaya çıkmıştır. Özellikle liberalizmin hümanist yaklaşımı, bu kurama yön vermiş; güç kullanımından ziyade “uluslararası işbirliği” ve “çatışmaların önlenmesi” kuramın temelini oluşturmuştur. Liberal uluslararası ilişkiler teorisi, klasik liberal düşüncenin insan merkezli ve birey odaklı yaklaşımını temel alarak bu unsurları uluslararası ilişkilere ve dış politikaya uyarlamıştır. Bireyi temel analiz birimi olarak kabul eden klasik liberal teori, uluslararası ilişkileri çok boyutlu ve çoğulcu (plüralist) bir perspektiften değerlendirmektedir.

Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) çerçevesinde, realizmden farklı olarak, uluslararası sistemin anarşik yapısı kabul edilmekle birlikte, bu sistemde işbirliğinin her zaman mümkün olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, yalnızca devletler değil, devlet dışı aktörler de uluslararası ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. UPE, sıfır toplamı kazanç anlayışının yerine, pozitif toplamı kazanç ve ortak yarar doğrultusunda rekabet yerine işbirliğinin mümkün olduğunu öne sürmektedir. İnsan (birey) ise olumlu bir varlık olarak kabul edilmekte ve eğitilebilir görülmektedir. Liberal yaklaşıma göre ticari ve ekonomik ilişkiler, karşılıklı fayda temelinde barışçıl yöntemlerin ve uluslararası işbirliğinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Realistlerin askeri güce karşılık gelen sert güç anlayışına karşın, liberaller yumuşak güç kavramına önem atfetmektedir. Temel olarak yumuşak güç, bir ülkenin benimsediği ve savunduğu değerlerin, diğer ülkeler tarafından da paylaşılması durumunu ifade eder. Bu çerçevede söz konusu ülke, diğer devletleri etkileme ve yönlendirme kapasitesine sahip hâle

gelmektedir. Kuramsal düzeyde yumuşak güç; ideoloji, kültür ve ekonomik unsurlar gibi ögeleri ön plana çıkararak, sert güç araçlarına başvurmaksızın diğer aktörler üzerinde etkide bulunabilme yeteneği anlamına gelmektedir (Keyik & Erol, 2019, s. 21).

Liberal düşünce, kökenini fizyokratlar tarafından ortaya atılan “*Laissez-Faire, Laissez-Passer*”; “*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” sloganından almaktadır. Bu anlayış, devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını ve bireysel inisiyatifin ön plana çıkarılmasını savunmaktadır. Piyasanın kendi iç işleyişiyle, özellikle de fiyat mekanizması aracılığıyla, doğal bir dengeye ulaşabileceği varsayılmaktadır. Liberalizme önemli katkılar sunan düşünürlerden biri Adam Smith’tir. Smith’e göre, devletin müdahale etmediği serbest bir piyasa, “*görünmez el*” (invisible hand) mekanizması yoluyla kendiliğinden bir dengeye ulaşmaktadır. Ancak bu, Smith’in tamamen müdahalesiz bir devleti savunduğu anlamına gelmemektedir. Smith, savunma, güvenlik, adalet hizmetleri ve kamu işleri gibi alanlarda devletin aktif rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Kızılkaya, ss. 81-82).

Smith’e göre piyasa fiyatları, arz ve talepteki dalgalanmalardan etkilenecek değişkenlik göstermektedir. Buna karşılık, doğal fiyat ise üretim sürecinde kullanılan girdilere, özellikle de emeğe bağlı olarak daha istikrarlı olmaktadır (Kızılkaya, s. 81-82). Adam Smith’e göre bir toplumun refahı, sahip olduğu altın ve gümüş gibi değerli madenlerin miktarıyla değil, üretim kapasitesi ve ekonomik büyüme potansiyeliyle değerlendirilmektedir (Sariasla, 2016, s.85).

Smith, “*iş bölümü teorisi*” çerçevesinde, herkesin her şeyi yapamayacağını ve bunun da zorunlu olarak iş birliğini gerektirdiğini savunmuştur. Bu durum, üretim sürecinde bir avantaj olarak değerlendirilir; çünkü malların daha verimli ve kolay bir şekilde üretilmesini sağlamaktadır. Benzer bir yaklaşımla David Ricardo, “*karşılaştırmalı üstünlük teorisi*”ni geliştirmiştir. Bu teoriye göre, bireyler gibi devletler de her şeyi kendi başlarına üretemezler ki buna bağlı olarak her devlet, sahip olduğu doğal kaynaklar ve yetenekler doğrultusunda en verimli ve en düşük maliyetle üretebildiği malların üretimine yönelmektedir. Bu şekilde, ulusal ve uluslararası tüm ekonomik ilişkiler fiyat mekanizması aracılığıyla düzenlenecek ve sonuç olarak maksimum verimlilik, ekonomik büyüme ve bireysel refah sağlanacaktır. Piyasa, içsel bir mantıkla kendiliğinden dengeye ulaşacaktır (Gilpin, 1987, s.31).

Uluslararası ilişkilerde liberal görüşlerin en etkili olduğu dönemler, 1919-1939 yılları arasındaki iki büyük savaş arası dönem ile, 1970’lerden itibaren ekonomik liberalizmin etkisiyle 1980’lerde ve 1990’ların başında Soğuk Savaş’ın sona ermesi, komünist bloğun dağılması ve

1990'lar boyunca küreselleşmenin dünya genelinde en etkili dönemine ulaşmasının ardından yaşanmıştır. Bu süreçle birlikte, ekonomik anlamda kapitalist ve serbest piyasa ekonomilerinin, siyasi anlamda ise demokratik kurumların yaygınlaşması gözlemlenmiştir. Ayrıca, Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılığın çatışmayı engellediğine dair değerlendirmelerde bulunmuştur ki bu konu aşağıda daha detaylı bir şekilde değinilecektir.

Uluslararası Politik Ekonomi ve Neo-Liberal Yaklaşım

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan olumsuz koşullar, 1929'da yaşanan Büyük Buhran'a zemin hazırlamıştır. John Maynard Keynes, liberallerin "*görünmez el*" anlayışının her zaman işlemediğini savunmuş ve belirli durumlarda devletin sosyo-ekonomik alana müdahale etmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir (Al & Katıtaş, 2017, s.21). Burada belirtilen müdahale, piyasaya karşı değil, aksine piyasayı destekleyici ve eksiklerini gidermeye yönelik bir müdahale olarak açıklanmaktadır. Keynes, bu görüşüyle devlet müdahalesi konusunu liberal perspektif içinde değerlendirmiştir. Özellikle enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik sorunlarda devlet müdahalesini savunmuştur. Keynes'in görüşleri, özellikle Bretton Woods sisteminin oluşturulmasında etkili olmuştur. Bretton Woods anlaşmasıyla, "*savaş-bunalım-savaş*" döngüsünden çıkmak amacıyla güçlü bir devlet ile güçlü bir piyasanın uzlaşması hedeflenmiştir (Eser Erdağ, 2009, s. 31).

1970'li yıllara gelindiğinde, uluslararası ekonomik düzende yaşanan değişimler, dünya ticaretinin gelişimi ve çok uluslu şirketlerin artan rolü, geleneksel devlet merkezli analizlerin uluslararası politika bağlamında yetersiz kaldığına dair eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, Robert Keohane ve Joseph Nye, 1977'de yayımladıkları "*Power and Interdependence*", "*Güç ve Karşılıklı Bağımlılık*" ve "*Complex Interdependence*" "*Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık*" adlı eserlerinde, değişen uluslararası sistemin dinamiklerini daha kapsamlı bir şekilde analiz etmek amacıyla karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisini geliştirmiştir. Çoğulcu (Plüralist) uluslararası ilişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılık, dünya siyasetinde ülkelerarası veya farklı ülkelerdeki aktörler arasındaki karşılıklı etkileşimin şekillendirdiği koşulları ifade etmektedir. Uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık, devletler ve toplumlar arasında birçok etkileşim kanalının yarattığı bağlantılar ve ilişkiler neticesinde, belirli bir hiyerarşik gündemden yoksun olan uluslararası sistemde ortaya çıkan karmaşık koşullar bütünüdür (Keohane, & Nye, 1977, s.11) .

Keohane ve Nye, dünya politikasındaki dönüşümü üç temel etken üzerinden tanımlamaktadır. Her iki yazar da özellikle ekonomik süreçlerin uluslararası sistemde yarattığı

değişikliklere vurgu yapmıştır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki büyük gelişmeler sayesinde uluslararası ticaret hızla artmış ve bu da ülkeler arasındaki bağlantıları güçlendirmiştir. Ticaretin kolaylaşmasının yanı sıra, toplumların yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik devlet talepleri artmış ve bu durum, ülkelerin milli gelirlerini artırmayı hükümetlerin öncelikli hedefi haline getirmiştir. Uluslararası sermaye ve işçi hareketlerinin artması, finansal piyasaların genişlemesi ise karşılıklı bağımlılığı artıran üçüncü ekonomik etken olarak öne çıkmaktadır (Pulat, 2017, s.99).

Keohane ve Nye'ye göre uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin giderek daha karmaşık bir şekil almakta olduğunu ve bu sürecin söz konusu aktörleri birbirlerine karşı daha savunmasız ve birbirlerinin ihtiyaçları konusunda daha hassas kılmaya başladığı savunan karmaşık karşılıklı bağımlılık kuramı, üç temel nitelik üzerine inşa edilmiştir. Bunlar uluslararası iletişim kanallarının çokluğu, uluslararası ilişkilerde hiyerarşinin olmaması ve uluslararası politikada askeri gücün öneminin giderek azalmasıdır (Keohane, & Nye, 1977, s.34-35). Bu üçüncü nitelik, yani askeri gücün rolünün azalması, yumuşak gücün öneminin artmasını beraberinde getirmektedir. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın belirleyici olduğu bir uluslararası ortamda, çeşitli aktörlerin sosyal ve siyasal araçları, devletlerin çeşitlenen ve farklılaşan çıkarlarını sağlamak için artık tek ve en uygun araçlar olmaktan çıkmıştır; bunun yerine, sert güç kullanımları yerine zorlayıcı olmayan araçlar ve 'yumuşak güç' öne çıkmaktadır. Yumuşak güç kavramı, 1990 yılında yayımlanan kitabıyla Joseph Nye tarafından uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılmıştır (Nye, 1990, s.8).

Neo-liberal kuram, güç kavramına realistlerin geleneksel '*doğrudan sert güç*' anlayışından farklı olarak, cazibe yaratmak, ortak değerlerden beslenen ortak menfaatler oluşturmak, çoğulcu ve çok kutuplu güç yapılanmasını benimsemek gibi politikalar aracılığıyla yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu, gücün 'dolaylı kullanımını olanaklı kılan' '*yumuşak güç*' (*soft power*) kavramıdır. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere Nye, yumuşak gücün işleyişi ile Adam Smith'in piyasalar üzerindeki '*görünmeyen el*' metaforu arasında benzerlik kurmaktadır. Görünmeyen elin piyasadaki arz-talep dengesini düzenlediği ve insanların tercihlerine şekil verdiği düşünülmektedir. Nye'e göre yumuşak güç de benzer bir şekilde işlemektedir. İnsanlar, tercihlerinde herhangi bir tehdit veya değiş tokuşla karşılaşmazlar. Onların tercihlerini şekillendiren ve başkalarının istekleri doğrultusunda hareket etmeye sevk eden, soyut bir yapı arz eden cazibe olgusudur (Arslan, 2019, s. 13).

1990'ların sonlarına gelindiğinde, araştırmacılar, bilim insanları ve yazarlar arasında küreselleşmenin sosyal, ekonomik ve politik etkileri üzerine bir tartışma başlamıştır. Çoğu neo-

liberal, artan üretim verimliliği, para ve sermayenin serbest dolaşımı, serbest ticaret, piyasalar ve bireysel aktörlerin rolünün güçlendirilmesi gibi konularda küreselleşmeyi desteklemiştir. Ayrıca, küreselleşmenin insan ilişkilerini artırarak ortaya çıkmakta olan küresel toplumun dönüşümüne katkı sağlaması beklenmiştir. Ülke sınırları arasındaki insanların dolaşımının artması, farklı insan gruplarının birbirlerini daha iyi anlamalarına, bir küresel kültürün oluşmasına ve dünyadaki çatışmaların azalmasına yol açabileceği tahmin edilmiştir. Küreselleşmenin popülerliğinin artmasına paralel olarak, çeşitli konularda ortaya çıkan etkilerine karşı yerel dirençler de güç kazanmaya başlamıştır. 1990'larda, küreselleşme karşıtı hareketler dünya çapında hızla yayılmıştır. Bu gruplar, pek çok fakir ülkede insanların düşük ücretlerle ve kötü çalışma koşullarında çalışmaları, çevreye verilen zararlar, gelir dağılımı gibi meseleleri vurgulamıştır (Altan, 2013, s.37). Tezin teorik çerçevesi bu kısımda tamamlanarak bundan sonraki süreçte tezin ana teorisi olan neo-liberalizm üzerinden Türkiye-Cezayir ilişkileri incelenmiştir.

1.4. Türkiye ve Cezayir Arasındaki İlişkileri Neo-Liberalizm Bakış Açısından Analizi

Tez çalışmasında, Arap Baharı ve sonrası dönemde (2010-2020) Türkiye-Cezayir ilişkileri incelenmekte ve bu ilişkiler neo-liberalizm teorisi temelinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, sadece siyasal bakış açısıyla değerlendirilmenin yetersiz olduğu, ekonomik ilişkiler ağının ve karşılıklı ekonomik bağımlılığın son yıllarda giderek artan önem taşıdığı; ekonomik ve politik unsurların birbirini etkileyen çeşitli dinamiklerden oluştuğu varsayılmaktadır. Yapılan analizler sonucunda, Türkiye-Cezayir ilişkilerinin doğasının neo-liberalizm yaklaşımıyla daha iyi açıklanabileceği değerlendirilmiştir.

Öncelikle, bu çalışmada seçilen neo-liberal teorinin tez için neden uygun görüldüğü ve hangi temel tezlerin savunulduğu açıklanacaktır. Türkiye, özellikle 2002 sonrasında izlediği politikalarla ekonomik iş birliğini dış politikasının en önemli araçlarından biri hâline getirmiş ve Afrika ülkeleriyle ilişkilerini bu çerçevede şekillendirmiştir. Bu bağlamda, çalışmada Türkiye'nin Cezayir'e yönelik dış politikası, benimsenen neo-liberal uluslararası politik ekonomi teorisi doğrultusunda, politik ve ekonomik odaklı dış politika araçları temelinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde neo-liberal kuram, Türkiye'nin bölgesel politikalarıyla uyumlu bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Artan küreselleşmenin etkisiyle gelişen karşılıklı bağımlılık ve uluslararası iş birliği ortamı, neo-liberal uluslararası ilişkiler kuramının hem biçimlenmesine hem de güçlenerek gelişmesine elverişli bir zemin oluşturmuştur. Neo-liberal kuramın öne

sürdüğü iş birliği ve barışçıl esaslara dayalı devletlerarası ilişkiler çerçevesinde, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkiler önemli kazanımlar elde etmiştir.

2002 sonrası Türk dış politikasında büyük bir dönüşüm yaşanmış; bu dönüşüm, Türkiye'nin bölgesel ilişkilerinin yeni temeller üzerinde yeniden yapılandırılması çağrısını içermektedir. Bu yeni vizyon, Türkiye'yi coğrafi ve tarihî çevresinde merkezi bir devlet konumuna getirmeyi hedefleyen stratejik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Söz konusu vizyon, güvenlik ile özgürlük arasında denge sağlanması, komşularla “sıfır sorun” politikası, proaktif bölgesel dış politika, çok boyutlu ve çok kanallı dış politika anlayışı ile yeni bir diplomatik tarz ve ritmik diplomasi gibi temel ilkeler üzerine kuruludur. Ayrıca, kamu diplomasisi uygulamaları aracılığıyla dış politikada kimlik inşasına yönelik sosyal bir inşa süreci yürütülmeye çalışılmıştır (Davutoğlu, 2008, s. 79).

Yeni dış politika anlayışı çerçevesinde bu ilkelerin uygulanmasını mümkün kılacak bazı kavramsal araçlar da gündeme gelmiştir. Bu araçlar arasında “yumuşak güç”, “ekonomik karşılıklı bağımlılık”, “uluslararası örgütlerde etkinlik”, “düzen kurucu aktör” ve “entegre dış politika” ön plana çıkmaktadır. Özellikle ekonomik karşılıklı bağımlılık ilkesi, yeni Türk dış politikasının en önemli boyutlarından birini teşkil eden ekonomik faktörlerin, bölge ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır (Telatar, 2015, s. 493)

Ancak bu yaklaşım sabit kalmamış; Türkiye, iç ve bölgesel hızlı değişimlere yanıt olarak dış politika yönelimlerini değiştirmiştir. 2011 sonrasında, Arap Baharları'nın yükselişiyle birlikte Ankara, bölge meselelerine daha fazla angaje olan ve girişimci bir dış politika izleyerek bölgesel varlığını güçlendirmiş; bölgesel dengelerin şekillenmesinde daha geniş bir vizyonu yansıtan bir söylem benimsemiştir. Suriye, Irak, Doğu Akdeniz, Libya ve Karabağ'da askeri varlığını da pekiştiren Türkiye'nin yeni politikalarının hikayesi/söylemi “iç-dış politikada mücadele” ve “yerli-milli” kavramları etrafında inşa edilmiştir (Duran, 2023, s.15).

Türkiye'nin bu stratejik açılımında, yakın çevresinde “derinlik” kazanmasının yolu, politik ekonomi araçlarının ön planda tutulduğu ve komşu ülkelerle ekonomik karşılıklı bağımlılığa dayalı bir dış politika anlayışının benimsenmesinden geçmektedir. Bu yaklaşım, ekonomik olarak karşılıklı bağımlı olan ülkelerin sorunlarını daha kolay çözebileceği ve çatışma temelli politikaları terk edebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bölge ülkeleri arasında yoğun ekonomik işbirliğine dayanan bu anlayış, sürdürülebilir barışın inşası ve bölgesel istikrarın sağlanmasının temel şartlarından biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda, sıfır toplamı (zero-

sum) bir rekabet anlayışının aksine, tüm tarafların kazanç elde ettiği ve böylece uzun vadeli barış ve işbirliğine daha güçlü katkı sağlayan bir ilişki modeli önerilmektedir (Yeşiltaş & Balci, 2011, ss. 14-15).

Yeni Türk dış politikası, yukarıda belirtilen ilke ve kavramsal araçlar doğrultusunda şekillendirilmiş olup, Türkiye'nin sahip olduğu jeo-stratejik konumu, onu Afro-Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan ve farklı bölgesel kimliklerle aidiyetlere sahip bir merkez ülke konumuna getirmiştir. Türkiye aynı anda Orta Doğu, Balkanlar, Akdeniz, Karadeniz, Avrupa ve Asya'ya ait bir ülke olarak tanımlanabilmektedir.

Bu nedenle, küresel ve/veya bölgesel bir güç olma hedefi taşıyan Türkiye'nin, geçmişte benimsemiş olduğu tek boyutlu dış politika anlayışını terk ederek, sahip olduğu tarihsel ve kültürel bağlardan beslenen çok-kültürlü kimliğini ve yumuşak güç kapasitesini etkin biçimde kullanması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye, komşu ülkeler başta olmak üzere farklı coğrafyalarla yapıcı ilişkiler kurmalı ve çeşitli işbirliği imkânlarını değerlendirmelidir.

Jeopolitik unsurların yanı sıra kimlik ve ekonomik boyutları da içeren “stratejik derinlik” anlayışı, dış politika uygulamalarında tarihsel ve kültürel bağları ön plana çıkaran yumuşak güç kullanımını ve proaktif bir dış politika kimliğini öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, “tek boyutlu değil çok boyutlu; gelişmeleri dışarıdan izleyen değil, inisiyatif olarak yönlendiren; sonuç odaklı, pragmatik ve vizyoner” bir dış politika anlayışını benimsemiştir (Oğurlu, 2017, s. 51-52).

Konu bağlam bütünlüğünü sağlamak için kısaca vurgulamamız gereken yumuşak güç kavramı, kaba kuvvet ve zorlamaya dayanmayan bir güç türü olması bakımından, ekonomik ve askerî güçten ayrılmakta ve 21. yüzyıl dış politika yapımında en sık başvurulan araçlardan biri haline gelmektedir. Joseph Nye'nin literatürde ortaya koyduğu şekliyle yumuşak güç, devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmak için askerî güç yerine olumlu çekicilik ve ikna yöntemlerini kullanmaları anlamına gelmektedir. Bu bağlamda yumuşak güç anlayışı, dış politikanın diplomasi, kültür, diyalog, insani yardımlar, işbirliği, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve tarihsel birikim gibi unsurlar üzerine inşa edilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Çavuş, 2012, s.25-26).

Buna bağlı olarak, bir ülkenin tarihi, kültürü, ideolojisi, kurumları, değerleri ve hatta coğrafi konumu, o ülkenin güç kaynakları arasında yer almaktadır. Güç kullanımının yalnızca devlet ve hükümet yetkilileri ile temsilcileri aracılığıyla değil, aynı zamanda sivil toplum örgütleri ve onların temsilcileri eliyle de gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Bu bağlamda,

Türkiye'nin Afrika'daki varlığı tarihî, kültürel ve coğrafi unsurlar gibi yumuşak güç araçları üzerinden meşrulaştırılabilmektedir. Türkiye, bu güç kaynaklarını kullanarak, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini "*eşitlerin ortaklığı*" ilkesi temelinde şekillendirmektedir (Oğurlu, 2017, s. 43) .

Aslında, Türkiye'nin askeri ve jeopolitik kapasitesinden kaynaklanan sert gücüyle bütünleşen yumuşak güç, bölge ülkeleriyle olan tarihsel ve kültürel bağlantılar, demokratik gelenekler ve kurumlar ile gelişen serbest piyasa ekonomisi olmak üzere üç temel unsur üzerine inşa edilmiştir (Yeşiltaş ve Balcı, 2011, s. 14). Ayrıca, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve Afrika'ya yakınlığı, kıtada sömürü geçmişinin olmaması, Afrika pazarlarına yönelik ticaret ve yatırımları ile kıtadaki Müslüman topluluklarla kurduğu bağlar, bu dönemde Türkiye'nin yeni şekillenen Afrika politikasında duruşunu güçlendiren ve meşruiyetini sağlayan önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Bu çerçevede, yeni Türk dış politikasının teorik çerçevesinin kavramsal araçlar aracılığıyla uygulamaya konması açısından Afrika kıtası en elverişli bölgelerden biri olarak ön plana çıkmaktadır (Oğurlu, 2017, s. 52). Türkiye'nin siyasi ve ekonomik açıdan dış politika alanını genişletmesine olanak tanıyan bu mekanizmaları şu şekilde ifade edebiliriz (Sarıaslan, 2016, s. 168):

- Ekonomik anlaşmalar (Serbest Ticaret Anlaşmaları, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları)
- Yüksek düzeyli stratejik işbirliği konseyleri
- Enerji
- Uluslararası örgütlerdeki aktivizm
- Vize politikası
- Dış yardımlar

Türkiye-Afrika ilişkilerinin temel ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Kılıç, 2021):

- Afrika'ya gerçekleştirilecek üst düzey ikili ziyaretler aracılığıyla yakın siyasi ilişkiler kurmak ve ikili ya da çok taraflı görüşmelerde Afrikalı devletlerin meşru haklarını ve çıkarlarını korumak
- Afrika'da yatırım yaparak kıtanın ekonomik sorunlarının aşılmasına destek olmak; Afrika'da ve Afrikalılarla ticaret yapmak ve insani yardım faaliyetlerinde bulunmak
- Afrika'daki çatışmaların barışçıl çözümünü teşvik etmek ve sağlamak amacıyla diplomatik yöntemleri kullanmak
- Kıta genelinde faaliyet gösteren barış gücü operasyonlarına katkıda bulunmak

- Karşılıklı ticaret alanlarının ve faaliyetlerinin geliştirilmesi gibi ana başlıklar altında iş birliği yapılmasını kabul etmek

Yukarıda belirtilen ilkeler, Türkiye'nin politikasının merkezine insanı koyarak, sömürü ve yağma düzeninin aksine daha sosyal ve insani bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkiler literatüründe "yumuşak güç" kavramıyla karşılık bulmaktadır (Oğurlu, 2017, s. 56). Türkiye'nin Cezayir'e yönelik dış politikasında, sömürüye ve baskıya dayalı geleneksel anlayışların aksine, insan odaklı ve kalkınma temelli bir yaklaşımın benimsenmesi, uluslararası ilişkilerde "*neoliberal teorinin*" temel varsayımlarıyla örtüşmektedir. Türkiye'nin "*yumuşak güç*" unsurlarına dayalı stratejisi, askeri araçlar yerine ekonomik, kültürel ve diplomatik araçlarla iş birliğini güçlendirme hedefini ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle karşılıklı bağımlılık, kurumsal iş birliği ve devlet dışı aktörlerin rolü gibi neoliberal düşüncenin temel bileşenlerini barındırmaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye'nin Afrika'daki en önemli ortaklarından biri olan Cezayir ile olan ilişkileri, 2010'lu yıllardan itibaren hızla gelişmiş ve yüksek düzeyli karşılıklı resmi ziyaretlerle kurumsallaşmıştır. Türkiye'nin ritmik diplomasi ve proaktif dış politika anlayışı, iki ülke arasında uzun vadeli ve çok boyutlu iş birliklerinin zeminini oluşturmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye- Cezayir Siyasi İlişkileri).

Neoliberal teorinin vurguladığı "*karşılıklı ekonomik bağımlılık*" ilkesi bağlamında, Türkiye'nin Cezayir'de 16 milyar doları aşan değerinde 377 müteahhitlik projesi gerçekleştirmesi, ekonomik entegrasyonun derinliğini göstermektedir (DEİK, 2020). 2006 yılında imzalanan "*Dostluk ve İşbirliği Anlaşması*" ile 2021'de yürürlüğe giren deniz seyrüsefer anlaşması gibi yasal çerçeveler, devletler arası ilişkilerin kurumsal düzeyde güçlendiğini ve normatif temele oturduğunu göstermektedir (Boulkemh & Biçeroğlu, 2021).

Doğrudan yabancı yatırımlar açısından bakıldığında ise, Türkiye'nin 1400 aşkın şirketle Cezayir'de tekstil, inşaat, gıda ve elektronik gibi stratejik sektörlerde faaliyet göstermesi, devlet dışı ekonomik aktörlerin dış politikadaki etkisini ortaya koymaktadır. Cezayir'de Türk yatırımlarının toplam tutarı 2023 yılı itibarı ile 5 milyar dolar ulaşmış, Türkiye Cezayir'de yatırımda hidrokarbon sektörü dışında ilk yer almaktadır. Türkiye'nin geleneksel aktörlerden biri olan Fransa'yı geride bırakması, ekonomik diplomasinin etkinliğine işaret etmektedir (TC. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2023, s.20).

İki ülke arasındaki ticari işbirliğinde enerjinin önemi artmıştır. Cezayir, zengin doğalgaz, petrol ve kaya gazı rezervleri ile önemli bir enerji tedarikçisidir ve Türkiye'nin doğal gazda

dördüncü tedarikçisidir. Bu bağlamda, Türkiye ve Cezayir arasında stratejik enerji ortaklıkları kurulmuş; doğalgaz ticaret sözleşmeleri uzatılmış ve petrokimya yatırımları yapılmıştır. Enerji işbirliği, iki ülke ilişkilerinde stratejik bir rol oynamaktadır Bu bilgelere üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde değinilecektir (Hamdi, 2021). Ancak bunları açıklayabilmemiz için ikinci bölümde Cezayir ülke profili ve tarihsel arka plan detaylı olarak anlatılmıştır.

2. ARAP BAHARI ÖNCESİ TÜRKİYE-CEZAYİR İLİŞKİLERİ

Cezayir-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planının incelenmesinin temel amacı bu ilişkilerin tarih boyunca çatışmacı, işbirlikçi ya da rekabetçi bir yapıya mı sahip olduğunu; tarihsel perspektif boyutuyla analiz ettikten sonra bu analiz sonucunda söz konusu ilişkilerin günümüzdeki durumu ve gelecekteki yönelimi üzerinde ikili ilişkilerin şekillendirilmesinde nasıl bir etkiye sahip olacağını açıklamaktır.

2.1. Cezayir'in Ülke Profili

Tezin bu bölümünde Cezayir'in coğrafi, sosyal, ekonomik ve siyasi boyutları tablo ve şekillerle detaylı bir şekilde ele alınarak analiz edilmiştir.

Tablo 1: Cezayir'in Temel Göstergeleri	
Resmi Adı	Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	Cumhuriyet
Dil	Arapça ve Berberice (Tamazight) (Resmi dil), Fransızca (İş Hayatı)
Dini Yapı	Resmi Dini İslam
Nüfus	Dünya Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Cezayir'in toplam nüfusu 46 164 219 kişidir
Yüzölçümü	2 381 741 Km ² (1 200 Km Akdeniz sahil şeridi)
Başkent	Cezayir (Alger)
Para Birimi	Cezayir Dinarı

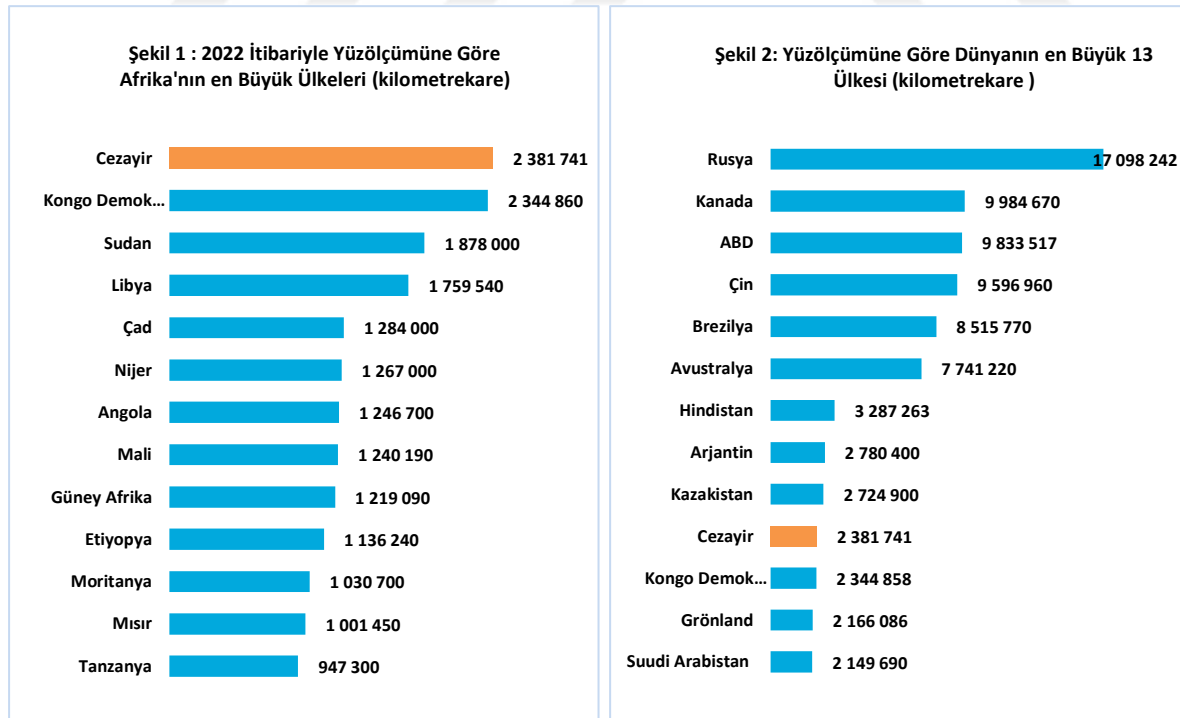
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. (République Algérienne Démocratique et Populaire. (2020). Constitution de la République Algérienne Démocratique et Populaire. Journal officiel de la République algérienne, n° 82, 30 Décembre 2020); (Banque mondiale, 2024, Population totale: Algérie).

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere ülkenin resmi adı Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyetidir. Yönetim şekli Cumhuriyettir. 2023 yılındaki raporlara göre nüfusu yaklaşık 46 milyondur. Nitekim ülke farklı etnik yapıları sahiptir ve bu duruma istinaden çeşitli resmi dilleri mevcuttur ki bunlar; Arapça ve Berberice'dir. Resmi olmayan ve günlük hayatta oldukça yaygın olarak Fransızca kullanılmaktadır. Cezayir Cumhuriyeti'nin başkenti Cezayir olarak bilinmektedir. Para birimi Cezayir Dinarı'dır. Ülkede İslam resmî din olarak kabul edilmektedir.

Cezayir Coğrafi Yapısı

Devletin konumu ve yüzölçümü, jeopolitikte devlet gücünün inşasında temel unsurlar arasında yer almaktadır. Siyasi coğrafyanın kurucusu ve "hayat sahası" teorisinin sahibi olan Friedrich Ratzel'e göre, bir ülkenin yüzölçümü ile coğrafi konumu, devletin gücünü belirleyen başlıca faktörlerdendir. Geniş bir alana sahip olmak, nüfusun yüksek yoğunluk olmaksızın artmasına olanak tanırken; savunma derinliği ve stratejik konum da devletin uluslararası çevresiyle daha etkin bir etkileşim kurabilmesini sağlamaktadır (Ratzel, 1897, 18).

Kuzey Afrika'da yer alan Cezayir, resmî adıyla Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti, 2.381.741 km²'lik yüzölçümüyle Afrika'nın, Arap coğrafyasının ve Akdeniz havzasının en geniş ülkesi; dünya genelinde ise yüzölçümü bakımından dokuzuncu sırada yer almaktadır (Şekil 1-2). "Afrika'dan Akdeniz'e açılan kapı" olarak da nitelendirilen Cezayir'in topraklarının yaklaşık %80'i Sahra Çölü içerisinde yer almaktadır. Akdeniz havzasında önemli bir uluslararası aktör konumundaki Cezayir, Avrupa, Afrika ve Mağrip'in kesişim noktasında stratejik bir coğrafyada bulunmaktadır. Ülkenin yedi farklı ülkeyle paylaştığı kara sınırlarının toplam uzunluğu 7000 kilometrenin üzerindeyken, deniz sınırı ise yaklaşık 1200 kilometredir (Mahiou, 2017, ss. 440-441).

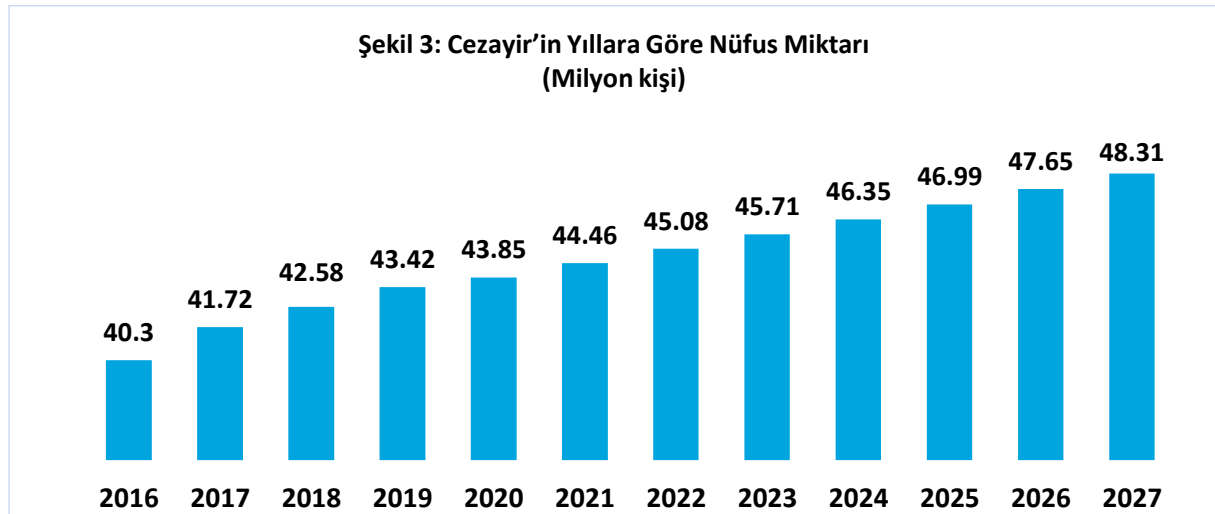
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Link: statista.com/statistics/1207844/largest-countries-in-Africa-by-area/ (E.T.: 12.03.2023)

Cezayir nüfusu

Cezayir'in nüfusu, bağımsızlık sonrası gerçekleştirilen ilk genel nüfus sayımı olan 1963 sayımı sonuçlarına göre yaklaşık 11.91 milyon olarak tahmin edilmiştir. Takip eden yıllarda istikrarlı bir artış eğilimi gösteren nüfus, 2016 yılında yaklaşık 40.3 milyona ulaşmıştır (Ben Yalend, 2016, s.118). Bu artış eğilimi devam ederek, 2024 yılı itibarıyla ülke nüfusu yaklaşık 46 milyona yükselmiştir (Banque mondiale, 2024).

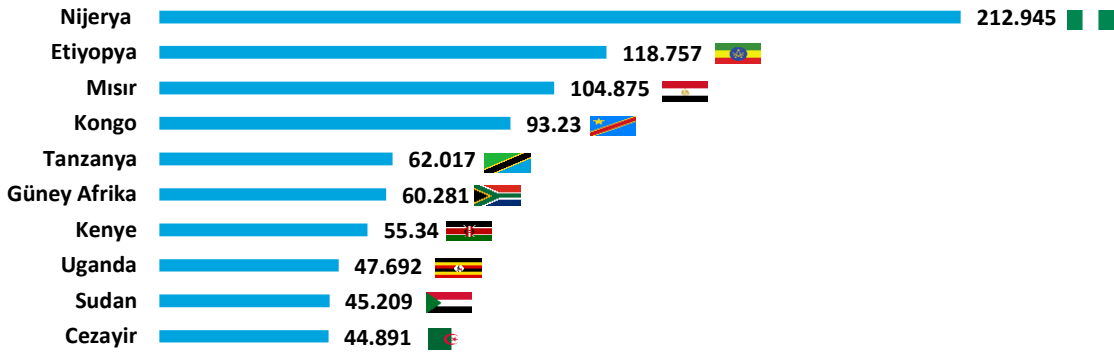
Şekil 3'teki veriler, Cezayir'de nüfusun yıllık yaklaşık 800.000–900.000 kişilik artışla hızlı bir şekilde büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Mevcut demografik eğilimler doğrultusunda, ülke nüfusunun 2027 yılında yaklaşık 48.31 milyona ulaşması beklenmektedir. Bu bağlamda, Cezayir Afrika kıtasında en yüksek nüfusa sahip ülkeler arasında yer almakta olup (Şekil 4), Kuzey Afrika bölgesinde ise Mısır'dan sonra en fazla nüfusa sahip ülke konumundadır.

Cezayir'in etnik yapısı büyük ölçüde Araplar ve Berberilerden oluşmaktadır. Araplar nüfusun yaklaşık %70'ini, Berberiler ise %40'ını oluşturmaktadır. Cezayir'in yerli halkı olarak kabul edilen Berberiler, kendilerini “Amazigh” olarak adlandırmaktadır. Cezayir'de yaygın olan inanca göre, tüm Kuzey Afrika'nın etnik kökeni esasen Berberilere dayanmaktadır; günümüzdeki bazı Araplar ise ‘Araplaştırılmış Berberiler’dir. Cezayir'in resmi dilleri Arapça ve Berbericedir. Ülkede nüfusun yaklaşık %99'u İslam dinine mensup olup, küçük bir Hristiyan azınlık da mevcuttur.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Statista Rapport, 2024, L'Algerie. Link: <https://bit.ly/3FMPnvy> (E.T.: 12.03.2024)

Şekil 4: 2021 Yılında Afrika Ülkelerinin Nüfus Açısından Sınıflandırılması

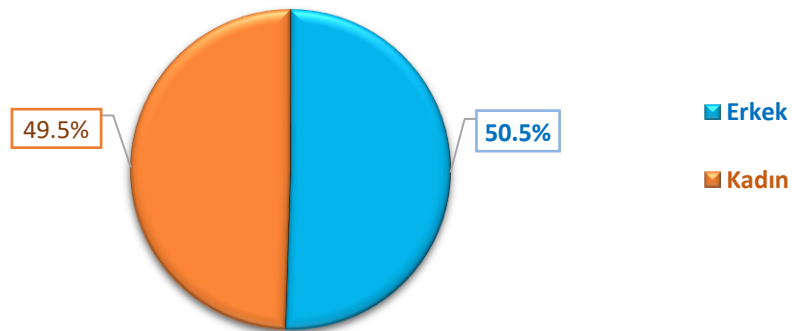
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Statista, 2021, Population of Africa as of 2021, by region. Link: <https://urlr.me/Xe8Wkc> (E.T.:12.03.2023)

Cezayir nüfusunun yaş yapısı

Demografik açıdan Cezayir, her yıl nüfusuna yaklaşık 800.000-900.000 kişinin eklenmesiyle çok hızlı bir nüfus artışı göstermektedir. Bu durum, ülkenin oldukça genç bir nüfus yapısına sahip olmasına neden olmaktadır. Son yıllarda kaydedilen nüfus artışı, özellikle 30 yaş altı genç gruplarda yoğunlaşmakta olup, bu grup toplam nüfusun yaklaşık %58'ini oluşturmaktadır. Ayrıca, 15-24 yaş aralığındaki gençler nüfusun %17.5'ini temsil etmektedir (Office National des Statistiques, 2020, p. 3).

Cezayir'deki nüfus raporuna göre (Şekil 5), 2022 yılında erkek nüfus 23 milyon 208 bin 243, kadın nüfus ise 22 milyon 777 bin 297 kişi olarak belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, toplam nüfusun %50.5'ini erkekler, %49.5'ini ise kadınlar oluşturmuştur (Office National des Statistiques, 2022).

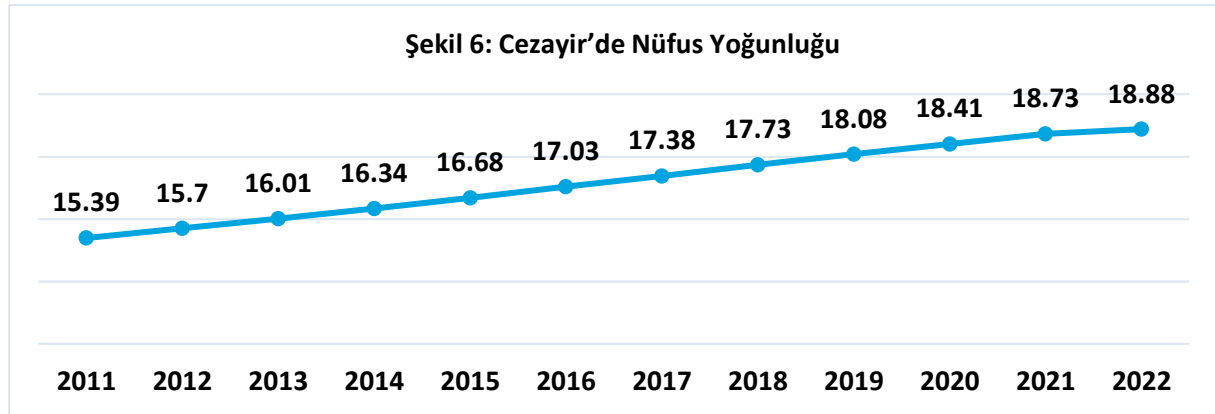
Şekil 5: Cezayir'de Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Office National des Statistiques, 2020. Link: <https://urlr.me/cakCjZ> (E.T.: 12.03.2023).

Cezayir’de nüfus yoğunluğu

Cezayir’in yüzölçümünün büyüklüğü nedeniyle, ülkenin nüfus yoğunluğu düşüktür; 2022 yılında bu oran 18.88 kişi/km²'ye ulaşmıştır (Şekil 6). Ancak nüfusun ülke genelinde son derece dengesiz bir şekilde dağılmış olması (%90'ı, ülke topraklarının yalnızca %16'sını oluşturan Kuzey Cezayir'de toplanmıştır), bölgeler arasındaki nüfus yoğunluğu bakımından büyük farklılıklara yol açmaktadır. Örneğin, ortalama yoğunluk km² başına 8.4 kişi iken, Cezayir'de 3.048, Vahran'da 478, Güneydeki çöl bölgesinde yer alan Tamanrasset vilayetinde ise yalnızca 0.1 kişi/km²'dir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. World Bank. (2024). Population density: Algeria. Link: <https://n9.cl/yqsv4> (E.T.: 12.03.2024)

Cezayir’de işsizlik

1980’lerden sonra küreselleşme ve teknolojik gelişmeler gibi faktörlerin etkisiyle Cezayir’de artmaya başlayan işsizlik, 1990’larda küresel oranlara kıyasla yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2000 yılında işsizlik oranının %29.8 olduğu tahmin edilmektedir. Hızlı nüfus artışı, düşük petrol fiyatları, dış borç yükünün artması, ekonomik reform programlarının uygulanması, eğitim politikalarındaki sorunlar, yetersiz yatırım ile siyasi ve ekonomik istikrarsızlık gibi etkenler işsizlik sorununu daha da derinleştirmiştir (33-32 ص، 2006، تومي & يحيات).

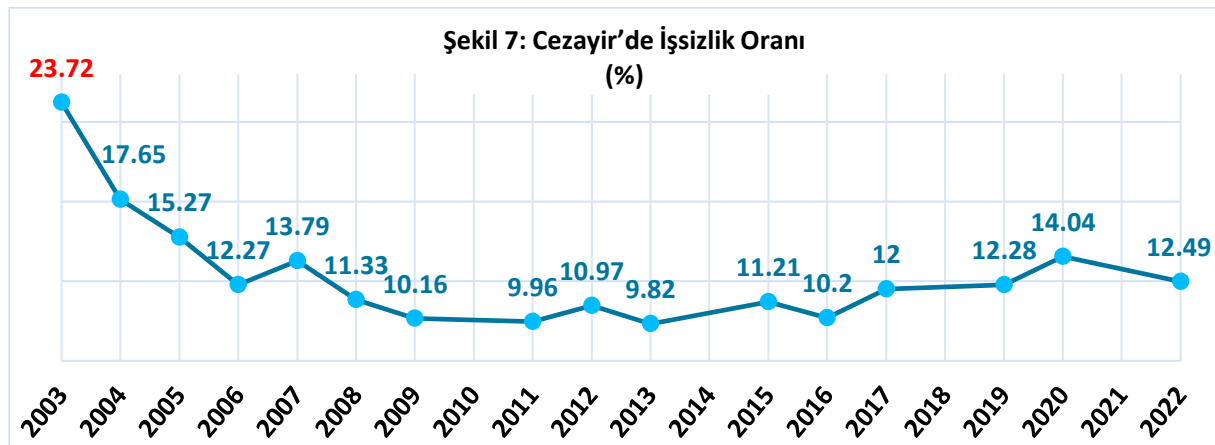
2000 yılından itibaren ise Cezayir, istihdam politikaları aracılığıyla önceki on yılda artan işsizlik oranlarını azaltma yönünde ilerleme kaydetmiştir (Şekil 7). Petrol fiyatlarındaki artış sayesinde büyük ölçekli kamu altyapı yatırımları başlatılmış; bu yatırımlar, gençlerin istihdam edilebilirliğini ve mesleki entegrasyonunu artırmaya yönelik çeşitli tedbirlerle desteklenmiştir. Ayrıca güvenlik durumundaki iyileşme, iş ortamında istikrarın yeniden tesis edilmesine katkı

sağlamıştır. Ancak Cezayir ekonomisinin %90'dan fazlasının petrol ve doğalgaza bağımlı olması nedeniyle petrol fiyatlarındaki düşüş, ülkede enflasyon ve işsizlik oranlarının yeniden artmasına yol açmaktadır (العساسي & منه، 2016، ص 227).

İşsizlik oranı 2000 yılındaki %29.8 seviyesinden 2022 yılında %12.4'e düşmüş olsa da, genç işsizlik oranları Cezayir'de hâlâ oldukça yüksek seviyededir. Nitekim genç nüfus içerisindeki işsizlik, üniversite mezunlarının %85'ini etkilemektedir. Diğer taraftan, cinsiyete göre işsizlik oranları incelendiğinde, kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek işsizlik oranlarına sahip olduğu ve bu eşitsizliğin son yıllarda giderek arttığı gözlemlenmektedir (Benyahia, 2018, s.16-17).

Cezayir'deki yüksek işsizlik oranının nedenleri yalnızca ekonomik yapıyla sınırlı değildir; işsizlik, çeşitli diğer faktörlerle de yakından ilişkilidir. Sağlık krizlerinin ulusal ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri, işgücü arzı ile talebi arasındaki yapısal dengesizlik ve eğitim sisteminin kazandırdığı beceriler ile işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu beceriler arasındaki uyumsuzluk, işsizlik sorununu daha da derinleştirmektedir (Benyahia, 2018, s.16-17).

İşsizlik, Cezayir ekonomisi üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Özellikle tüketimde meydana gelen azalma, üretimin de düşmesine yol açarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, son otuz yılda insan onuruna yakışır maddi ve sosyal yaşam koşullarının sağlanamaması, nitelikli iş gücünün yurt dışına yönelmesine neden olmuş ve bu bağlamda beyin göçü önemli ölçüde artmıştır.

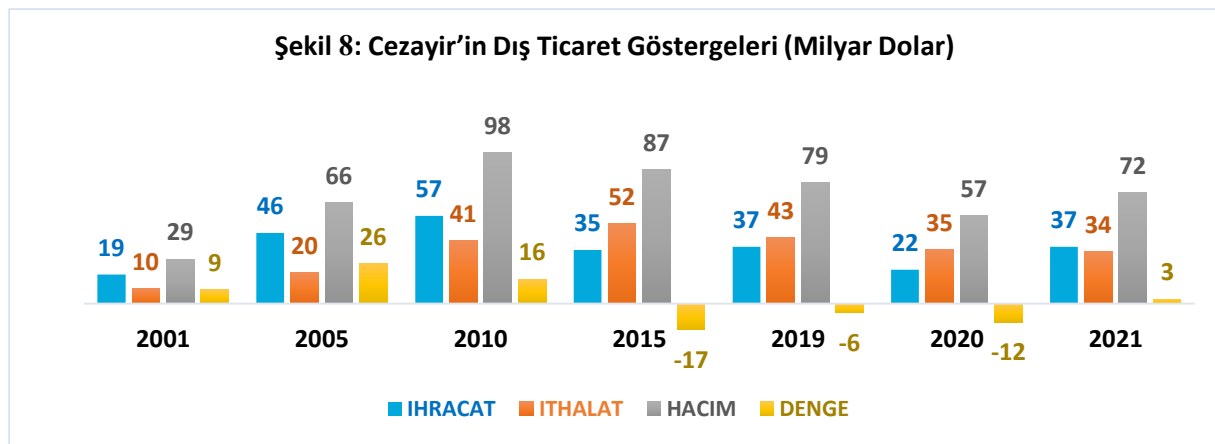

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur .World Bank Open Data (E.T.:24.06.2023)

Cezayir'in Ekonomik Yapısı

Cezayir, bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik kalkınmayı öncelikli hedef olarak benimsemiş ve sosyalist temelli bir kalkınma modeli doğrultusunda sanayileşmeye odaklanmıştır. Ancak ekonomi büyük ölçüde hidrokarbon gelirlerine dayandığı için, küresel petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ekonomik yapıyı kırılgan hâle getirmiştir. Bu kırılganlık, kalkınma sürecinde çeşitli krizlere ve sosyal göstergelerde bozulmalara neden olmuştur. IMF destekli istikrar politikaları ve kamu yatırım programları gibi çeşitli reform girişimleri uygulanmış olsa da, sürdürülebilir büyüme ve ekonomik çeşitlilik hedeflerine tam anlamıyla ulaşamamıştır. Günümüzde Cezayir, enerji sektörüne olan bağımlılığını azaltmak, özel sektörü geliştirmek ve yapısal dönüşüm sağlamak amacıyla kapsamlı reform çabalarını sürdürmektedir (Tijani, 2021, s.89-90).

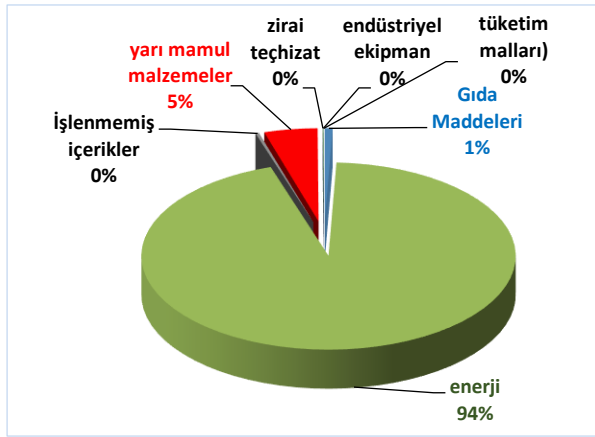
Cezayir'de hidrokarbon sektörü, toplam ihracatın yaklaşık %95'ini oluşturmaktadır. 2000'li yılların başlarında petrol fiyatlarında yaşanan artış sayesinde dış borçlarını büyük ölçüde azaltan ve ekonomisini güçlendiren Cezayir, elde ettiği gelirleri ülkede yeni yatırım alanlarının oluşturulması ve altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi için kullanmıştır. Ancak son yıllarda küresel piyasalarda petrol ve doğal gaz fiyatlarında meydana gelen düşüş, ülke ekonomisi açısından ciddi bir gelir kaybına yol açmıştır. Bir taraftan tarımsal üretimin, diğer taraftan ise sanayi altyapısının yetersizliği nedeniyle birçok tüketim malını yurt dışından temin etmek zorunda kalan Cezayir, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yıllar içerisinde giderek artan miktarlarda ithalat yapmaktadır (Şekil: 8).

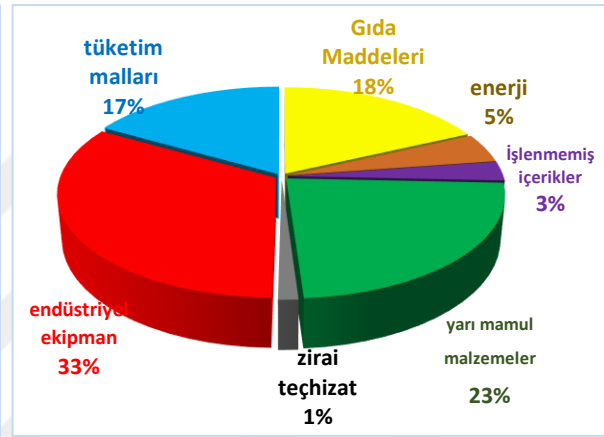
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. TÜİK (verilerine petrol ve türevleri dahil değildir), (E.T.:26.06.2023)

Son yıllarda Cezayir'in dış ticaret hacminin yaklaşık 72 milyar dolar seviyesinde seyrettiği görülmektedir. Nitekim 2021 yılında 34 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirilirken (Şekil 10), ihracat gelirleri 37 milyar dolarda kalmıştır. İhracat gelirlerinin %95'ini petrol ürünleri ve doğal gaz oluşturmakta, hidrokarbon sektörü dışındaki ihracat ise toplam ihracatın yalnızca %7.60'ını temsil etmektedir (Şekil 9). İthalatın başlıca kalemlerini ise gıda ürünleri, elektronik cihazlar, makineler, kara ulaşım araçları ve çeşitli tüketim malları oluşturmaktadır.

Şekil 9: Cezayir'in Ürüne Göre İhracatı: 2021

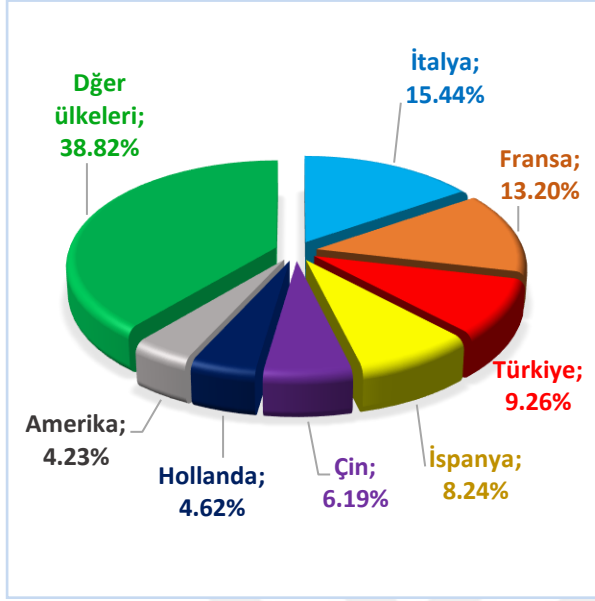
Şekil 10: Cezayir'in Ürüne Göre İthalatı: 2021

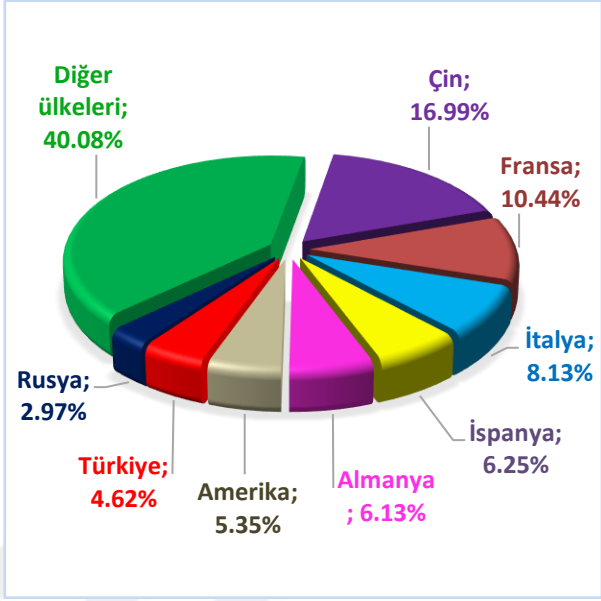
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. République Algérienne Démocratique et Populaire. (2021). *Les réalisations des échanges extérieurs de l'Algérie: Direction générale des douanes – Période*. Ministère des Finances.

Cezayir'in aşağıdaki ihracat verileri incelendiğinde, hidrokarbonların %94 ile toplam ihracatın büyük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Hidrokarbon sektörü dışındaki ihracat ise toplam ihracat değerinin yalnızca %7.60'ını temsil etmektedir.

**Şekil 11: Cezayir'in Ülkelere Göre İhracatı
2021 (% pay)**

**Şekil 12: Cezayir'in Ülkelere Göre İthalatı
2021 (% pay)**

kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. République Algérienne Démocratique et Populaire. (2021). “*Les réalisations des échanges extérieurs de l’Algérie: Direction générale des douanes – Période*”. Ministère des Finances

Cezayir'in ithalat yaptığı ülkeler arasında, Çin, Fransa, İtalya, İspanya, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra %4.62 ile Türkiye yer alırken, bu ithalat tutarı 2020 yılında 421.45 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Şekil: 12).

Cezayir'in İhracat rakamları incelendiğinde İtalya ve Fransa'nın ardından üçüncü sırada Türkiye'nin yer aldığı görülmektedir. Cezayir, toplam ihracatının %9.26'lık bölümüne denk gelen 705.03 milyon dolarlık ihracını Türkiye'ye yapmıştır (Şekil: 11).

Cezayir'in Siyasi Yapısı

Yarı başkanlık sistemi ile yönetilen Cezayir'de, devletin başında bulunan Cumhurbaşkanı, beş yıllık bir süre için seçimle iş başına gelmektedir. Cumhurbaşkanı; başbakanı ve hükümeti atamak, bakanlar kuruluna başkanlık etmek ve kararname çıkarmak gibi geniş yetkilere sahiptir. İdarî olarak 58 vilayete ayrılan ülkede, 462 üyeden oluşan Ulusal Meclisin üyeleri de beş yılda bir yapılan seçimlerle belirlenmektedir. 1830-1962 yılları arasında Fransa'nın sömürgesi olan Cezayir, 1954-1962 yılları arasında sekiz yıl süren bir savaşın ardından bağımsızlığını kazanmıştır. Bu tarihten itibaren, bağımsızlık mücadelesinde etkin rol oynayan Ulusal Kurtuluş

Cephesi (*Fronde de libération National-FLN*) kadroları ülke yönetimini üstlenmiştir. 1980’li yılların sonunda siyaset sahnesine çıkan ve ülkedeki İslamî duyarlılığı temsil etme iddiası taşıyan İslami Kurtuluş Cephesi (Siyasi İslamcı bir Partidir).

İslami Kurtuluş Cephesi, Haziran 1990’daki yerel seçimlerde %50 oy oranına ulaşmış; 1991 genel seçimlerinin ilk turunda ise seçim sistemindeki manipölasyonlara rağmen büyük bir başarı elde etmiştir. Ancak bu gelişmelerin ardından Ocak 1992’de ordu yönetime el koymuş, seçimleri iptal etmiş, FIS’i kapatmış ve yöneticilerini tutuklamıştır. Bu olaylar, ülkeyi 2000’li yılların başlarına kadar süren ve yaklaşık 150 bin kişinin hayatını kaybettiği derin bir kaosa sürüklemiştir (حروش، 2013، ص40).

1999 yılında yapılan seçimleri kazanarak Cumhurbaşkanlığı görevine gelen Abdülaziz Buteflika, 2004, 2009 ve 2014 seçimlerinden de zaferle ayrılarak iktidarını sürdürmüştür. Cezayir, 2011 yılında başlayan ve Ortadoğu’da önemli dönüşümlere yol açan Arap Baharı sürecinden en az etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bu süreçte, ülkede 19 yıl boyunca yürürlükte olan olağanüstü hâlin kaldırılması önemli bir rol oynamış; 2016 yılında yürürlüğe giren anayasa değişikliği ile temel hak ve özgürlükler ile seçim güvenliğine ilişkin bazı reformlar hayata geçirilmiştir (حروش، 2013، ص105).

Cezayir’de 22 Şubat 2019’da başlayan halk hareketi, Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika’nın beşinci dönem için aday olmasına tepki olarak ortaya çıkmış, ardından kapsamlı siyasi reformlar ve rejimde köklü bir değişim talep eden kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Bu hareket, barışçıl niteliği ve sürekliliğiyle dikkat çekmiş; vatandaşların iç ve dış meseleleri tartıştığı sivil bir alan hâline gelmiştir. Sokaktan gelen yoğun baskı neticesinde Buteflika Nisan 2019’da istifa etmek zorunda kalmış ve böylece ülke, iktidarın öncülüğünde üç temel aşamayı içeren bir geçiş sürecine girmiştir: Aralık 2019’da Abdülmecid Tebbun’un cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonuçlanan bir başkanlık seçimi, Kasım 2020’de bazı reformları içeren bir anayasa referandumu ve Haziran 2021’de siyasi sınıfı yenilemeyi hedefleyen bir parlamento seçimi gerçekleştirilmiştir (Al & Kaya & Harrouche, 2022, s.854).

Tezin bu bölümünden sonra Türkiye-Cezayir ilişkileri dönemler bazında açıklanmıştır.

2.2. Osmanlı Döneminde Türkiye-Cezayir İlişkileri

Tezin bu bölümünde öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Cezayir'deki varlığının niteliği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Sonrasında ise, Fransa'nın Cezayir'i işgali ve Osmanlı'nın Fransız işgaline karşı tutumu detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu başlık altındaki son bölüm ise, Cumhuriyet Döneminde Türkiye-Cezayir ilişkileri incelenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Cezayir'deki Varlığının Niteliği

Cezayir'deki Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını ele alan birçok çalışma bulunmasının yanı sıra farklı görüşlerinde var olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmaların arasında özellikle Batı'nın yaklaşımı ile Osmanlı Devleti'ne karşı olan bazı Arap görüşleri arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Muhalif yazılar arasında Osmanlı Devleti'nin Cezayir'deki varlığı bir tür (sömürgecilik) olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşe göre, Osmanlılar Cezayir'de uzun süre kalmış, birçok kaynağını ele geçirmiş ve halka zorlayan kısıtlayıcı bir ekonomik sistem dayatmıştır. Bu sistemin getirmiş olduğu ağır vergiler sonucunda halkın yoksullaşmasına neden olmuş ve isyanların çıkmasına yol açmıştır (سعد الله، 1997، ص 189-188).

Fransızların bakış açısına göre ise, Cezayir'deki Osmanlı varlığı, Cezayir halkının ulusal devlet temellerini kurmasını engelleyen bir faktör olduğunu savunmuştur. Bunun yanı sıra toplanan ağır vergilerin toplumsal ve ekonomik sistemlerinin gelişmesini engelleyen bir diğer faktör olduğu değerlendirmiştir. Bu bağlamda Fransızlar, Cezayir'deki Osmanlı ve Fransız varlığını karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmada Osmanlı yönetimi adaletsizlik ve saldırganlıkla karakterize edilen bir diktatörlük sistemi olarak betimlenirken, Fransız varlığı ise askeri müdahaleden ziyade medeniyet projesine daha yakın olarak görülmüştür (سعيدوني، 2009، ص 35-36).

Bu taraflı bakış açısı, Fransızların Cezayir halkının köklü tarihini görmezden gelmelerine ve Cezayir'i herhangi bir medeniyet mirasından yoksun, bağlı halk veya birleşik millet olmayan bir bölge olarak görmelerine yol açmıştır. Bu anlayışa göre, Cezayir, yalnızca yönetimlerin ardı ardına geçtiği, savaşan kabilelerin, birbirinden kopuk aşiretlerin ve yalnızca güç mantığına tabi olan grupların hareket ettiği bir coğrafi alan olarak görülmüştür (سعيدوني، 2009، ص 37-38).

Bu bağlamda, Fransız tarihçi Charles- André Julien, Cezayir'deki İslam halifeliğinin manevi nüfuzuna (Türk sömürgeciliği) açısından atıfta bulunmaktadır. Ona göre, Osmanlıların kararlılıkla uyguladığı (sömürgeci sistem), Cezayir'in birlik yönünde ilerlemesine izin vermemiştir (Julien, 1970, s. 273,335).

Diğer bakış açılarını incelemek gerekirse, Cezayir'deki Osmanlı varlığının halkın rızasıyla gerçekleştiği savunulmaktadır. Cezayir halkı, İspanyol saldırılarına karşı koymak için Barbaros kardeşlerden yardım talep etmiştir. Tarihsel olarak 16. yüzyılın başlarında Cezayirli, İslam halifeliği ile ittifak kurma yönünde bir talepte bulunmuşlardır. Bu talep, hilafetle iş birliği yaparak İspanyolları ve Portekizlileri Cezayir kıyılarından uzaklaştırmak ve Kuzey Afrika'daki tüm ülkeleri işgal tehditlerine karşı korumayı hedeflemiştir. Bu nedenle Osmanlı donanmasının Cezayir'e gelişi, Cezayirlilerin isteği doğrultusunda gerçekleşmiş; sömürgecilik amacı taşımamış, aksine tehdit altındaki İslam dünyasını kurtarmayı amaçlamıştır (سعد الله، 2007، ص 62).

Tunuslu tarihçi Abdülcelil Temimi'ye göre, Osmanlı arşivlerinde Cezayir halkının Osmanlılardan yardım talebini içeren belge bulunduğunu belirtilmiştir. Bu belge, Osmanlıların İspanyollarla olan mücadelesinin nedenlerini açıklayan önemli tarihi belgelerden biri olarak öne çıkmıştır. Bu belgenin içeriğinde Osmanlı müdahalesinin işgal amaçlı olmadığını, aksine Cezayir halkının onayıyla gerçekleşen meşru bir müdahale olduğu vurgulanmıştır (Oğlu,2022,s.55).

Buna bağlı olarak, Osmanlıların Cezayir'deki varlığı halkın isteği doğrultusunda gerçekleşmiş olduğu ve Batılıların iddia ettiği gibi bir işgal olmadığı açıkça görülmüştür. Aslında, Osmanlı'nın bölgeyi işgal ettiği algısının yaratılmak istenmesinin nedeni; Avrupalı devletlerin Kuzey Afrika bölgesine düzenledikleri askeri seferleri meşru bir zemine oturtmak istemeleri olarak görülmüştür.

Osmanlılar Cezayir'de toprakları yerel halkın elinden almamış ve yerel halka yönelik iskan politikası izlememiştir. Cezayir halkına karşı belli bir mezhep, dil veya kültür dayatmamış; aksine, okulların, camilerin ve zaviyelerin inşasına destek sağlamıştır. Özellikle bilimsel, dini ve sosyal işler için vakıflar aracılığıyla destek sunmuştur. Eğitim, yazı ve genel kültür alanlarında ise, Arapça'nın yaygın olarak kullanılmasına izin vermiştir (سعد الله، 2010، ص 285).

Cezayirli tarihçi Ebu'l-Kasım Saadullah'a göre, Osmanlıların işgalci olup olmadığı meselesi, 16. yüzyılın şartlarına göre ele alınmalıdır. Bu dönemde Cezayir bağımsız ve egemen bir devlet değildi, bu nedenle Osmanlı Devleti, Cezayir'de bulunan bir devletin yerine geçmediği için böyle bir durumu iddia etmenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Cezayir'in kendini savunamayan küçük devletçikler ve beyliklerden oluştuğunu ifade etmiştir. Endülüs'ten Müslümanları çıkaran ve onları Akdeniz'de takip ederek zulmeden İspanya'nın, Cezayir için ciddi bir tehdit oluşturduğunu da vurgulamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin ortak

kültürel ve dini bağları da göz önünde bulundurulması ile o dönem için Cezayir'e yardım etmesinin önemli olduğu düşünülmüştür (سعد الله، 2010، ص285).

Cezayir'in Stratejik Önemi ve Osmanlı-İspanya Çatışmasındaki Rolü

Cezayir, hem Afrika'nın giriş kapısı, hem de Akdeniz'in ileri karakolu niteliğinde olması nedeniyle daima stratejik önemini korumuştur. Bu stratejik konumu nedeni ile İspanya, Portekiz, İngiltere ve Fransa gibi çeşitli Avrupalı devletlerin hedefi haline gelmiş ve dönem dönem bu ülkelerin saldırılarına uğramıştır (Nam, 2013, s.156).

Cezayir, Kuzey Afrika bölgesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir eyaleti olarak öne çıkmıştır. Cezayir özellikle 16. Yüzyılda, Osmanlılar ile İspanyollar arasındaki büyük çatışmanın ana merkezi haline dönüşmüştür. Cezayir'in stratejik önemini açıklamak gerekirse; Avrupa'nın güneyinde olması ve Akdeniz ticaretini kontrol eden en önemli su yollarından biri olan Cebelitarık Boğazı'na kıyısı olması nedeni ile jeo-stratejik bir öneme sahiptir. Nitekim bu durum Kuzey Afrika'da etkin olan rakip güçler için kritik bir bölge haline gelmesine de neden olmuştur. Ayrıca 16. yüzyılda Cezayir'in kontrol edilmesi, Osmanlı ve İspanyol imparatorlukları arasındaki jeo-stratejik önceliklerden biri olarak da yerini almıştır. Nitekim Osmanlı kaynaklarında Cezayir Vilayeti ile ilgili birçok belgeye de bu durum yansımıştır (Oğlu, 2022, s.150-151).

Osmanlıların 16. yüzyılın başlarında Cezayir'e gelişi, Akdeniz bölgesine Batı'nın hâkim olmak istemesi ve İslam ve Hristiyan dünyasında yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Sonuç olarak bu dönemde uluslararası ilişkiler zorlu bir sürece girmiştir ve ticaret yolları ile nüfuz alanları üzerinde Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında rekabet seviyesinin arttığı da görülmüştür.

Böylece Kuzey Afrika bölgesi Avrupa devletlerinin çıkarlarının hedefi haline gelmiştir. Cezayir'in siyasi birlikten ve organizasyondan yoksun oluşu, kendini savunmasını engellemiştir. Bu durum, Kuzey Afrika'nın tamamının neredeyse bir Hristiyan krallığına dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (شويتام، 2022، ص113).

1505 yılından itibaren İspanyol genişleme seferleri Cezayir'e yönelmiş ve Cezayir halkı tarafından kuvvetli bir direnişle karşılanmıştır. Ancak, iki taraf arasındaki askeri güç dengesizliğinin fazla olması ve yerel yöneticilerin kendi iktidarlarını koruma amacıyla İspanyollarla ittifak yapmaları, Cezayirlilerin bu saldırılara karşı koymasını kısıtlamıştır. Bu

durum, Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasında direnç kapasitesini daha da zayıflatmıştır (Oğlu, 2022, s.252).

1513 yılında, İspanyollar, Cezayir'de Marsa El Kebir, Oran (Wahran), Tlemcen (Tilimsan) gibi stratejik değeri olan noktaları ele geçirmeyi başarmıştır. Bu duruma istinaden İspanyollar, Cezayir üzerinde hâkimiyet kurmuş, ülkenin limanlarını ve Kuzey Afrika'nın geri kalan bölgelerini, özellikle Tunus ve sahillerini kontrol etmek için askeri üsler kurmuştur (Oğlu, 2022, s.252).

16. yüzyılın başında Cezayir'in karşı karşıya kaldığı zorlu koşullar arasında İspanyol ve İtalyan tehdidinin artması, Cezayir limanlarının ele geçirilmesi ve kıyı şehirlerinin halkından cizye vergisi alınması yer almıştır. Tüm bu durumlar, Cezayir halkının Avrupa işgalinden kurtulmak amacıyla Barbaros Kardeşler'e yardım çağrısında bulunmasına neden olan başlıca nedenler arasında görülmüştür (بحوش، 1997، ص55).

Bu yardımla birlikte Osmanlı himayesi altında yaşayan Cezayir halkı, güvenlik ve huzur içinde olmuştur. Sonuç olarak, Osmanlılar Cezayir'de (bir sömürgeci) güç olarak değil, aksine bir kurtarıcı olarak görülmüştür.

Cezayir'in Osmanlı İmparatorluğu'na katılmadan önceki siyasi durumu, kabileler ve yerel emirlikler arasındaki iktidar boşluğu, bölgede çatışmalara ve güç mücadelesinin artmasına neden olmuştur. Bu iktidar boşluğu, Ziyânî Devleti'nin Cezayir toplumu ve yönetimini dış tehditlere karşı birleştirme eksikliği nedeniyle olmuştur.

Bu dönemde, Muvahhideler Devleti'nin sona ermesinin ardından Mağrip Bölgesi'nin rolü de zayıflamıştır. Bu duruma göre, dini ve siyasi birliğini tamamlayan Avrupa devletleri, Akdeniz'in güney kıyısına doğru genişleme sürecine başlamış ve bu durum, İslam dünyasının rolünün zayıflayarak Avrupa'nın jeopolitik gücünü pekiştiren bir gerçeklik yaratmıştır (غراف، 2021، ص31).

İspanyol tehditlerine karşı yerel yönetimin yetersiz kalması nedeniyle, Cezayir halkı Barbaros Kardeşler'e başvurmuştur. Barbaros Kardeşler, Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne bağlanma sürecini hızlandırmış ve Osmanlı otoritesinin pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Barbaros kardeşler, şehirlerin dışında güçlü savunma hatları kurarak ve askeri garnizonlar oluşturarak askeri yapıyı düzenlemiş, aynı zamanda yerel kabileleri merkezi yönetime bağlayarak etkilerini genişletmiştir (دراج، 2010، ص32). Ayrıca, kabileleri merkezi otoriteye

tabi kılarak nüfuzlarını genişletmişlerdir. Oruç Reis, otoriteyi iki bölgeye ayırmıştır: Batı bölgesi, merkezi Cezayir şehri olmak üzere kendisinin yönetiminde bulunurken, Doğu bölgesi ise Dellys şehrini merkezi alarak Barbaros Hayreddin Paşa'nın denetiminde yönetilmiştir (غراف، 2021، ص31).

Oruç Reis'in vefatından sonra Hayreddin Paşa, Oruç Reis'in başlattığı siyasi ve askeri çabaları devam ettirmiştir. Askeri imkânların İspanyolların büyük askeri gücüne kıyasla yetersiz olması nedeniyle Osmanlı Padişahı Sultan I. Selim'den resmî yardım talebinde bulunmuştur (دراج، 2010، ص28). Bu yardım talebi, Akdeniz havzasındaki İspanyol tehdidine karşı koymak amacıyla gerekli olan mâlî kaynakları ve askerî desteği temin etmek için yapılmıştır. Bu bağlamda, söz konusu dönem şu temel özellikleriyle öne çıkmaktadır ki bunlar aşağıda sıralanmaktadır (بوحوش، 1997، ص54):

- 1519 yılında Sultan I. Selim Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne katılmasını kabul etmiştir. Barbaros Hayreddin Paşa'ya "Beylerbeyi" unvanını vermesiyle, ona 2000 topçu ile donatılmış yeniçeri gücü ve 4000 gönüllü asker göndermiştir. Bu tarihten itibaren Cezayir, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir eyaleti ve Batı Akdeniz'de Osmanlı'nın bir askeri üssü haline gelmiştir. Cezayir'in siyasi sistemi, Osmanlı siyasetinin bir parçası olmuş ve Batı Akdeniz'deki Osmanlı otoritesine bağlanmıştır.
- Cezayir, Osmanlı Devleti'ne resmen bağlanmış ve dış politikasında Osmanlı'ya bağlı bir siyasi yapı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Avrupa ile süregelen medeniyet ve strateji mücadelesi çerçevesinde Moriskoların davasını savunmayı benimsemiştir.
- Cezayir'in çoğu bölgesinin İspanyol işgalinden kurtarılması, örneğin Tenes, Şerşel, Dellys, Mustaganem ve Cezayir şehirleri, ayrıca Beni Raşid Kalesi ve Beniyon Hisarı üzerindeki kontrolün sağlanmasıyla gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda, İspanyolların nüfuzu yalnızca Vahran ve Becaia bölgeleriyle sınırlı kalmıştır.
- Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki ilişkileri incelemek gerekirse; Saltanatı'nın ilk yıllarında Kanuni Sultan Süleyman, Akdeniz'e odaklanmıştır. Bu kapsamda Kasım 1533 yılında, Cezayir Sultanı mahlası ile meşhur olan Hayreddin Reis'i, Kanuni Sultan Süleyman İstanbul a davet etmiştir. Bu kapasam bizzat padişah tarafından kabul edilmiş ve derya beylerbeyliğine getirilmesi uygun görülmüştür. . Cezayir beylerbeyi (mirmiran-ı derya) olarak Hayreddin Paşa'yı atamıştır. 1534 yılında İstanbul tershanesine yeni bir düzen getirmiş, gemi mühendisliği ve inşaatı konusunda eksikleri

gidermiştir. Bu kapsamda Osmanlı donanmasını Akdeniz'e çıkartmak üzere yeniden hazırlamıştır. Bu kapsamdan Kanuni Sultan Süleyman'ın görevlendirmesi ile Mayıs 1534'te 100 gemiden oluşsan donanması ile Tunus'a seferine çıkmıştır. Bu kapsamda ilk deniz seferini tamamlamıştır (Bostan, 2006, s.27-28).

- 1536 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Barbaros Hayreddin Paşa'ya “*Kaptan-ı Derya*” unvanı verilmiştir. Bu durum Avrupa devletlerinde önemli bir etki yarattığı görülmüştür. Hayreddin Paşa'nın Akdeniz'deki mücadelesinde en önemli başarısı Osmanlı tarihinde denizcilik tarihinde bir dönüm noktası olan 1538 Preveze Deniz Savaşı olmuştur. Bu savaşın kazanılması ile Batı ve Hristiyan dünyası Akdeniz'de hakimiyetin İslam dünyası'na geçtiğini kesin olarak görmüştür. Ayrıca, Osmanlı'nın bu savaşı kazanmasıyla kara imparatorluğu görünümünden deniz imparatorluğu görünümüne doğru bir dönüşüm yaşandığı da gözlemlenmiştir. Nitekim Hayreddin Paşa'nın tecrübesi ve deniz stratejilerine hakimiyeti Cezayir'deki yönetimi ile birleşerek Akdeniz'in tamamen Osmanlı'nın kontrolünde olduğunu açıkça göstermiştir Böylece Akdeniz, üç asır boyunca Osmanlı Devleti'nin kontrolünde kalmıştır. Stratejik konumu nedeniyle daima Avrupa devletlerinin hedefi haline gelen Cezayir, 1830 yılında Fransa tarafından işgal edilerek Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır (Nam, 2013, s.15); (Bostan, 2006, s.27-28).

Cezayir, Akdeniz'de sahip olduğu jeo-stratejik konumu ile güçlü ve saygın bir ülke tanınmıştır. Bunu nedeni ise, büyük toprakları, uzun kıyaları, güçlü ekonomisi, aktif dış ticareti ve Sahra Çölü'ne kadar uzanan iç bölgeleri olarak belirtilmiştir. Bu özellikler Cezayir'i Mağrip ve Avrupa'daki komşuları arasında önemli bir yer haline getirmiştir.

Cezayir'in Osmanlı egemenliğine katılması, Batı Akdeniz'de güçlü bir askeri varlık oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca bölgedeki stratejik çatışmaların yönetilmesine de katkıda bulunmuştur. Bu katkılar, hem Cezayir Eyaleti'ni belirleyen askeri olaylar aracılığıyla hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ilişkilerini şekillendiren gelişmelerle gerçekleşmiştir. Cezayir Eyaleti, jeopolitik konumu nedeniyle Akdeniz havzasında Osmanlı'nın ileri bir cephesi olarak önemli bir görev üstlenmiştir (صغير، 2023، ص221) .

Deniz kuvvetleri, Osmanlı'nın Cezayir'deki egemenliğini geliştiren temel unsurlardan biri olmuştur. Avrupa'nın Batı Akdeniz'deki tacizlerini önlemiş ve zaman zaman çıkar çatışmaları yaşansa da yeniçeri ordusuyla uyum içinde çalışmıştır. Deniz kuvvetleri, Avrupa tacizlerini

püskürterek ve bu havzadan geçen gemilere katı kurallar uygulayarak Cezayir'in denizcilik alanındaki konumunu ve itibarını güçlendirmiştir. Ayrıca, cihat faaliyetlerinden elde edilen deniz gelirleri de bu sürece önemli katkılar sağlamıştır (قطوش، 2016، ص 221).

Bu temel üzerinde, Osmanlı yönetimi ile Cezayir Eyaleti arasındaki bağıllık, dış askeri ilişkilerin niteliğini belirlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Taraflar arasında, savaşlar ve dış tehditler karşısında sağlanan karşılıklı destek, bu ilişkilerin şekillenmesine katkı sağlamıştır (غراف، 2021، ص 34).

Cezayir'deki Osmanlı Yönetimi Aşamaları

Osmanlı döneminde Cezayir'deki yönetim sistemi dört farklı aşamadan geçmiştir. Bu kapsamda Cezayir'de çeşitli olaylar ve gelişmeler meydana gelmiştir. Bu dört farklı dönemin başlangıcı, 1518 yılında Barbaros Hayreddin Paşa'nın yönetimiyle olmuş ve sonu ise 1830 yılında Hüseyin Dayı yönetiminin bitmesiyle tamamlanmıştır.

Beylerbeyi Dönemi: (1518-1587)

Bu dönem, 1518 yılında Oruç Reis'in Cezayir'in yönetimini ele almasıyla başlamıştır. Onun vefatının ardından, yerine kardeşi Barbaros Hayreddin yönetime geçmiştir. Barbaros Hayreddin döneminde, Cezayir resmi olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmıştır. 1519 yılında Sultan I. Selim tarafından Barbaros Hayreddin Paşa, Cezayir'e Beylerbeyi olarak atanmıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa'ya, Cezayir Beylerbeyi unvanının verilmesi sonucunda emrine yeniçerilerden oluşan 2000 kişilik bir askeri kuvvet de gönderilmiştir. Bu askerler hem Cezayir'i feth etmiş hem de daha sonrasında Cezayir'in idaresini sağlamışlardır. Yeniçeri Ocağı tarafından yönetilen yeniçeriler ise, ülkenin ikinci büyük askeri gücünü oluşturmuştur (Hizmetli,1994, s.74).

Barbaros Hayreddin Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Cezayir'deki hâkimiyetinin temellerini sağlamlaştırmaya yönelik katkılarından dolayı en önemli beylerbeyilerden biri olarak kabul edilmektedir. 1521 yılında Kala şehrini, 1522'de ise Annaba ve Konstantin şehirlerini fethetmiştir. Ayrıca, 1529 yılında İspanyolları Binyon Kayası'ndan uzaklaştırarak burayı Cezayir gemilerinin demir atabileceği bir limana dönüştürmüştür. Bu gelişmeyle birlikte Cezayir şehri, Osmanlı donanmasının gemileri için stratejik bir barınak kazanmış ve

Akdeniz’de önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Nitekim yine, 1530 yılında Barbaros Hayreddin Paşa, Şerşel şehrine yönelik İspanyol saldırısını da başarıyla engellemiştir.

Barbaros’un kurduğu bu idarî ve askerî yapı, kendisinden sonra gelen beylerbeyiler tarafından da sürdürülmüş ve kurumsallaştırılmıştır. Bu bağlamda, Hasan Paşa, bir Türk denizcisi ve Barbaros Hayreddin Paşa’nın oğlu olarak bilinmektedir.16. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti’nin Cezayir eyaletini yöneten ilk beylerbeylerinden birisi olmuştur. Barbaros Hayreddin Paşa’nın ölümünden sonra onun yerine geçmiş ve Cezayir Beylerbeyi olmuştur. Cezayir’deki rolü ve faaliyetlerini ele almak gerekirse; Cezayir eyaletini Osmanlı merkezi bürokrasisi ile daha bağlı hale getirdiği görülmüştür. Akdeniz’de özellikle İspanya ve Ceneviz’e karşı seferler düzenlemiş ve Osmanlı deniz gücünün belgede hakimiyetini sürdürmüştür. Cezayir Limanı’nı güçlendirme kapsamında Akdeniz ticaret güvenliğini artırmış, Osmanlı’nın bölgesel ekonomik etkinliğini koruduğu görülmüştür. Yerel kabilelerle ve zaman zaman çıkan isyanlarla mücadele etmiş, Osmanlı Devleti’nin otoritesini sağlamlaştırmıştır. Cezayir’in beylerbeyilikten eyalet statüsüne geçişinde önemli rol oynamış, Osmanlı merkezine bağlı düzenli bir eyalet kurulmasını sağladığı bilinmektedir (Jamil, 1987, s.151-168); (Gallotta, 1997).

Ancak Osmanlı-Fas ilişkilerinde yaşanan gerginliklerin artmasında rol oynadığı düşünüldüğünden, 1552 yılında merkez tarafından görevinden alınarak yerine Salah Reis atanmıştır. Salah Reis, Osmanlılara karşı iş birliğini reddeden Fas Sultanı Muhammed eş-Şeyh’e karşı 1554 yılı başlarında Fes üzerine bir sefer düzenlemiş ve şehri Osmanlı idaresine katılmalarını sağlamıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiş, Osmanlı-Fas rekabetinin giderek derinleşmesi sonucunda özellikle Fas Sultanı’nın İspanya ile Osmanlı karşıtı bir ittifak kurması üzerine, Hasan Paşa Haziran 1557’de yeniden Cezayir Beylerbeyi olarak atanmıştır. Bu çerçevede yürüttüğü askerî harekâtlar sonucunda, Tlemcen’de Saadi kuvvetlerine karşı bir kez daha zafer elde etmiş ve Ekim 1557’de Fas Sultanı Muhammed eş-Şeyh’in ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler, Osmanlıların Batı Mağrip’teki nüfuzunu güçlendirme ve bölgedeki İspanyol-Fas iş birliğini bertaraf etme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. 1548 yılında Mostaganem Seferi dönem en önemli olayları arasında yer almıştır. Bu kapsamda Osmanlı’nın, Kuzey Afrika’daki askeri ve siyasi varlığını güçlendiren önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Hasan Paşa, Osmanlı-Cezayir kuvvetlerinin sevk ve idaresini üstlenmiştir. Sefer, İspanya’nın bölgedeki yayılmacı faaliyetlerine karşı düzenlenmiştir. İspanyol kuvvetleri, Cezayir’in batısında yer alan Mostaganem’e yönelmiştir

bu duruma istinaden Hasan Paşa, Fas'taki hareketini sonlandırmış ve Mostaganem'i savunma hazırlıklarına başlamıştır. Yerel Berberi halk ile Osmanlı askeri arasında etkin bir iş birliği sağlanmıştır. Hasan Paşa'nın tecrübesi ve stratejik öngörüsü sayesinde İspanyol kuvvetleri yenilgiye uğratılmış ve kesin bir Osmanlı zaferi ile sonuçlanmıştır. Bu zafer'in sonucunda, Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki nüfuzunun devamlılığını da sağladığı görülmüştür. Ayrıca İspanya ve Fas arasında oluşabilecek olası bir ittifakında engellenmesinde etkili olmuştur (Jamil, 1987, s.151-168); (Gallotta, 1997).

Cezayir'in Osmanlı adına yönetiminde, Beylerbeyi üç yılda bir vekâleten atanmakta olup, Osmanlı Sultanı'nın temsilcisi (naibi) sıfatıyla görev yapmaktadır. Cezayir eyaletindeki en yüksek idari makamı teşkil eden Beylerbeyi, Osmanlı merkezi otoritesini temsilen en yetkili kişi konumundadır. Cezayir tarihinin bu dönemi, şu şekilde ifade edilebilecek temel gerçeklerle şekillenmiştir ki bunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (58-75 ص، 1997، بوحوش):

- Beylerbeyiler dönemi 70 yıl sürmüştür
- Cezayir 'deki kadı atanması kararı padişahı tarafından alınmıştır
- İktidar yönetimi ise, deniz reislerinin veya deniz askerleri tarafından sağlanmıştır
- 1529 yılında Fenar Kalesi'nin İspanyollardan kurtarılması, 1555 yılında Bejaya'nın İspanyol işgalinden özgürleştirilmesi ve 1574 yılında Tunus'taki İspanyol varlığının sona erdirilmesi sonucunda görüldüğü üzere Cezayir'de, bu dönem siyasi ortam istikrarla karakterize edilmiştir

Bu dönem, iç siyasette gücün konsolidasyonu, idari temellerin sağlamlaştırılması ve ülkenin bütünleştirilmesi süreciyle öne çıkmaktadır. Beylerbeyiler, Cezayir'in bölgesel ve siyasi birliğini tesis etmiş; doğu, batı ve güney yönlerinde artan etkileriyle ülkenin çeşitli bölgelerinde Osmanlı otoritesinin yayılmasını sağlamıştır.

Osmanlıların Cezayir'e hâkim olmasının ardından ülke, dört idari bölgeye diğer bir ifade ile dört beyliğe ayrılmıştır. Her beyliğin başına bir yönetici (Bey) atanmış ve her biri için ayrı bir merkez belirlenmiştir. Buna göre: Başkenti Konstantin olan *Doğu Beyliği*; başkenti Medea olan *Titri Beyliği*; başkenti önce Mazuna, ardından Mascara ve son olarak Vahran (Oran) olan *Batı Beyliği* ile Cezayir şehri ve çevresini kapsayan, doğrudan Cezayir Beylerbeyine bağlı olan Darü's-Sultan Bölgesi teşkil edilmiştir (Kalkan, 2024, s.328).

Ekonomik ve mimari açıdan Beylerbeyiler, cami inşasına büyük önem vermiş; hayır faaliyetleri ile sosyal projeler kapsamında önemli vakıflar tahsis etmişlerdir. Özellikle Cezayir başkenti, bu dönemde önemli bir mimari hareketliliğin merkezi hâline gelmiştir. Söz konusu dönemde kaleler, okullar, saraylar, hamamlar, hastaneler ve günümüze kadar ulaşan görkemli yapılar inşa edilmiştir (Kalkan, 2024, s.328).

Cezayir, dış düzeyde ise, kuvvetli bir deniz filosuna sahip olması sayesinde, Akdeniz havzasında Avrupa ülkelerinden gemilerinin güvenliğini sağlamak için harç ödemelerini zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu dönemde bölgede korsanlık faaliyetlerinin geniş bir şekilde genişlemiştir.

16. Yüzyılın sonlarına doğru değişmiş, Osmanlı devleti zayıflamaya başlamış, 1571’ deki "Lepanto Deniz Savaşı"ndan sonra deniz gücünün azaltmıştır. Ayrıca, Osmanlı, Perslerle savaşmıştır. İspanya’nın Fransa, Hollanda ve İngiltere ile savaflara meşgul olması nedeniyle, Cezayir üzerindeki İspanyol tehdidi sona ermiştir. Osmanlı devleti, Cezayir, Tunus, Trablus’taki yönetim sistemini değiştirmeyi düşünmüştür. Bu düşünce, söz konusu bölgelerdeki yöneticilerin Osmanlı’dan bağımsız hale gelip rakip bir İslam devlet kurma ihtimaline önleyici bir tedbir olarak belirmiştir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti, 1587 yılında dayalı sistemini kaldırmış ve yerine Paşalık sistemini getirmiştir. Ayrıca, Mağrip ülkelerini birbirinden ayrı üç eyalete ayırmıştır (شوینام، 2022، ص106).

Cezayir’deki Osmanlı yönetiminin bir dönemi, 16. Yüzyılın son çeyreğine kadar süren ve reislerinin yönetimde (Reisü'l-Bahr sınıflarının) etkili olduğu bir dönemle sona ermiştir. Bu süreçte Cezayir, Akdeniz havzasında İslam Hristiyanlık çatışmasında önemli bir deniz gücü olarak büyük bir rol oynamıştır.

Paşalar Dönemi (1587-1659)

Paşalar dönemi, Cezayir tarihinin yeni bir aşaması olarak kabul edilmiştir. Osmanlı padişahı, özellikle denizciler sınıfı (Reisler) ile Yeniçeriler (Yoldaşlar) arasındaki çatışmayı hafifletmek istemiştir. Zira Yeniçeriler, denizcilerin "Beylerbeyi" (Emirü'l-Ümera) unvanına sahip olmasından rahatsızlık duymuştur. Bu nedenle Osmanlı padişahı, söz konusu rütbeyi kaldırmış ve yerine "Paşa" rütbesini getirmiştir. Böylece padişah, üç yıllık bir süre için İstanbul’dan bir Paşa atamış ve görev süresi dolduğunda onu geri çağırarak yerine yine Osmanlı merkezinden yeni bir Paşa göndermiştir.

Osmanlı Sultanı III. Murad, Afrika eyaletlerinin (Cezayir, Tunus, Trablus) birleştirilmesine karar vermiştir. Bu kararla, eyaletlerin özerkliğini azaltmayı ve onları daha iyi kontrol etmeyi amaçlamıştır. Bu duruma istinaden beylerbeyi sistemi yerine paşalık sistemi getirilmiştir ve paşa üç yıl süreyle atanmıştır (وليم، 2006، ص777).

Paşalar, ülke işlerini askeri liderlerden oluşan bir divanın yardımıyla yönetmiştir. Paşanın görevde kalabilmesi için divanın kararlarına uyması gerekmiştir. Bu dönemde, Cezayir tarihi açısından aşağıdaki özellikler ön plana çıkmıştır:

- Önceden bölgede tek bir yönetici bulunurken ve merkezi Cezayir olan bir yönetim sistemi bulunurken Paşalık sisteminin gelmesi ile Cezayir, Tunus ve Trablus'a her biri için bir tane Türk paşası atanmıştır (بوحوش، 1997، ص59،86).
- Bu dönemde, Cezayir, halkının vergilerle zorlanması nedeniyle büyük kabile bölgesi ve çöl derinliklerine kadar uzanan çeşitli iç karışıklıklara neden olmuştur. Bu durumda, özellikle 1643 yılında kabilelerin isyanlarına yol açmasının yanı sıra deniz kuvvetleri ile kara kuvvetleri askerleri arasında sürekli bir çatışma ortamı olduğu da görülmüştür. Özellikle deniz askerleri, Avrupa güçlerinin filolarına deniz seferleri düzenlemiş ve buradan elde ettikleri başarı ile büyük ganimetlere sahip olmuştur. Bu çatışma, daha da şiddetlenmiş ve Cezayir Devleti'nin zayıflamasına neden olmuştur (بوحوش، 1997، ص59،86).
- Cezayir donanması bu dönemde deniz faaliyetlerine devam etmiştir. Bu askeri birlikler, Avrupalıların kıyılarına yönelik saldırılarına karşılık olarak, Akdeniz'e kıyısı bulunan Avrupa şehirlerine akınlar düzenlemiştir (شويتم، 2022، ص106).
- Riyas gücü veya Cezayir donanmasının kuvveti o kadar belirginleşince, Avrupa devletleri Cezayir'den korkmaya başlamış ve onunla işbirliği yapma yollarını araştırmıştır. Bu müzakereler olumsuz sonuç alınca, Hristiyan devletleri Eylül 1701'de Cezayir'e karşı bir askeri harekât başlatmıştır (بوحوش، 1997، ص58).
- Zamanla, eyalet yönetimi Yeniçerilerin ele geçerek divanlarının güç ve nüfuz kazandığı görülmüştür. Paşalar, resmi törenlere başkanlık yapmak ve antlaşmalar imzalama gibi görevlerle sınırlı hale gelmiştir. 1659 yılında Yeniçeri Ocağı'nın iktidarı ele geçirmesiyle Paşalar dönemi sona ermiş ve yeni bir dönem olan Ağalar dönemi başlamıştır (بوحوش، 1997، ص86،59).

Ağalar Dönemi (1659-1671)

Ağalar dönemi, Cezayir'deki Osmanlı yönetiminin en zorlu dönemlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Ülkede yönetim sisteminde ciddi siyasi istikrarsızlık yaşanmış, darbeler, ve yolsuzluklar görülmüştür. Osmanlı yönetimi şiddetli sarsıntılar yaşamış ve iç güvenlik ile istikrarı sağlamada başarısız olmuştur.

Kara ordusu liderleri (Yoldaşlar), paşayı görevden alarak yerine kendi sınıflarından başka bir lideri, Ağa sıfatı ile yönetime atamıştır. Aslında, bu darbe, Osmanlı İmparatorluğu tarafından atanan ve "Riyas" sınıfı tarafından desteklenen "Paşa" ya karşı bir darbe olarak sonuçlanmıştır. 'Ağa'nın iktidarı tek olarak elinde tutmaması için, yönetimin demokratik olması kararlaştırılmıştır. Yani, yönetici başlangıçta kara ordusu birimlerinin üyelerinden oluşan yüksek divandan yardım almıştır. Daha sonra, üyelik genişlemiş ve "Riyas" sınıfının temsilcileri, bazı önemli devlet görevleri ve Cezayir müftüsünü de kapsamıştır. Plan doğrultusunda, kara ordusu yeni bir "Ağa" atayarak yönetimi devralmıştır. Ancak bu durum, Ağalar ile Reisler arasındaki çatışmaları daha da şiddetlendirmiştir. Sonuç olarak, ülkede kaos ve güvensizlik yayılmış, Osmanlı yönetimi ise Cezayir'deki yöneticilerin merkezden bağımsız hareket etmelerinden rahatsızlık duymuş ve tüm yardımları kesmiştir (59 ص، 1997، بوحوش) .

Cezayir'deki Ağalar dönemi kısa sürede aşağıdaki özelliklerle tanımlanmıştır:

- Cezayir'in Osmanlı halifeliğinden ayrılması ile şekli olarak bağımsızlık elde etmiştir (Osmanlı egemenliğinin Cezayir'de yokluğu) (59 ص، 1997، بوحوش).
- Yoldaşlar, Osmanlı yönetimini devirmeyi, Osmanlılardan bağımsız hale gelmeyi ve Reislerin otoritesini sınırlamayı başarmıştır. Ancak, başarılı ve istikrarlı bir demokratik siyasi sistem kurma konusunda başarısız olmuşlardır (60 ص، 1997، بوحوش).
- Ağalar, iktidar üzerindeki nüfuzlarını sağlamada başarısız olmuşlar, Cezayir başkenti ile kabile gibi farklı bölgelerde onlara karşı çeşitli isyanlar çıkarmıştır.
- Cezayir, çeşitli iç sorunlar yaşamış, kara ve deniz kuvvetleri arasında çatışmalar şiddetlenmiş ve ülke çok sayıda Avrupa akınlarına uğramıştır (21 ص، 2011، شويتم) .

Dayılar Dönemi: 1671-1830

Dayılar dönemi, Cezayir'deki Osmanlı hâkimiyetinin son aşaması olarak kabul edilmekte olup, 159 yıl sürmüştür. 1671 ile 1830 yılları arasında toplam 26 dayı görev yapmış; bu süre, Osmanlıların Cezayir'deki varlığının yaklaşık yarısına tekabül etmiştir. Hükümdarın (ağa) sürekli olarak suikast riskiyle karşı karşıya kalması, dayı sisteminin kurulmasına yol açmıştır.

Bu süreçte Cezayir, Osmanlı İmparatorluğu'ndan fiilen bağımsızlaşarak iç ve dış işlerini kendi başına yürütmeye başlamıştır. Bu nedenle dayının seçimi, günümüz parlamentosuna benzer işlev gören yüksek divan (meclis) tarafından yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı padişahının rolü ise yalnızca, Cezayir'deki yüksek divan tarafından seçilen dayıyı onaylayan bir ferman çıkarmaktan ibaret olmuştur ve padişahın dayı seçiminde doğrudan bir etkisi bulunmamıştır.

Osmanlı Devleti, Cezayir'de özellikle atama fermanlarının onaylanması ve askeri iş birliği gibi konularda sembolik yetkilerini korumuştur. Nitekim, 1827 yılında gerçekleşen Navarin Savaşı'nda olduğu gibi, Osmanlılar ile Cezayir arasındaki iş birliği devam etmiştir (بوحوش، 1997، ص60). Başlangıçta (1671-1830), dayılar, nüfuzları, servetleri ve halk arasındaki statüleri nedeniyle reisler arasından seçilmiştir. Ancak korsanlık zayıflayıp reislerin etkisi eskiye göre azalınca, Osmanlı'nın son dönemine kadar (1830-1989) dayılar, özellikle ocak liderleri arasından seçilmeye başlanmıştır (سعيدوني، الشيخ المهدي بوعبدلي، 1984، ص15).

Dayılar yönetiminin son döneminde Cezayir'in Osmanlı merkezi otoritesiyle bağları zayıflamıştır. Bu dönemde iki taraf arasındaki ilişkiler; Müslümanların meşru halifesi olarak görülen padişaha bağlılık göstermek, hediyeler değişimi, yardımlar göndermek ve köylerde Türk gönüllüleri işe alması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durum, Cezayir ile Osmanlı arasındaki ilişkinin gerçekte sadece ortak çıkarlar çerçevesine sınırlı kalmasına neden olmuştur. Aynı dönemde, Avrupa ülkeleri, Cezayir'i Osmanlı Hükümeti'nden bağımsız bir siyasi varlık olarak kabul etmiştir. Öyle ki Cezayir halkı kendi yöneticilerini (dayıları) bağımsız bir devletin başkanları olarak görmüştür (سعيدوني، الشيخ المهدي بوعبدلي، 1984، ص15).

Dayının yetkisi mutlak olsa da, teorik olarak belirlenmiştir. Bu halde dayının hem savaş hem de barış konularını belirleme, bakanlarını kendisi atama gibi yetkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, ülkenin siyasi ve askeri sorumlusu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca savaş ve barış işlerinde en yüksek yargıç, vergiler ve istihdamla ilgili sorumlu olarak da kabul edilmiştir.

Dayıların yönetim dönemi, aşağıdaki özelliklerle öne çıkmıştır:

- Öne çıkan bir özellik Osmanlı'nın son dönemlerinde, önceki dönemlerden farklı olarak Cezayir'in çeşitli bölgelerinde istikrarsızlık ve güvenlik eksikliğinin yaşanmasıdır. Böyle bir durumda (1798-1830) yılları arasında, sekiz dayıdan altısı suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, birçok üst düzey görevli de aynı kaderi yaşamıştır. Bunların arasında 1805'te Kherdji Mustafa Dayı'nın, 1808'te Ahmet Dayı'nın yardımcısı, 1815'te hapiste suikaste uğrayan Khardji Muhammed, ayrıca Ağa Yahya da hayatını kaybetmiştir (سعيدوني، 2018، ص 56).
- Savaşlar ve ordu içindeki gruplar arasındaki iç çatışmalar sonucunda, çok sayıda yönetici, kendilerine karşı olan gruplar tarafından öldürülmüştür. Bu durumda yetkililerin suikaste uğraması alışılmış bir durum olmuştur (بوحوش، 1997، ص 61).
- 17. ve 18. yüzyıllarda, Cezayir yöneticileri deniz savaşlarından kazandıkları servetle ilgilenmiş, ancak tarımsal gelirlerin gelişimine ve gıda temininde geliştirmelere odaklanmamıştır (بوحوش، 1997، ص 61).
- Cezayir Devleti'nin dış gelir kaynaklarının sınırlı olması, Dayı yönetimini ciddi bir mali kriz yaşamasına neden olmuştur. Krizin yaşanmasına neden olan ise aşağıda belirtilen kaynakların ülke hazinesine bir gelir olarak girmemesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır ki bunlar; ithalattan alınan gümrük vergileri, Reislerin deniz seferlerinden elde ettiği ganimetler, esir ve kölelerin serbest bırakılması karşılığında ödenen fidyeler, Cezayir'e atanan konsoloslar tarafından Dayı'ya sunulan hediyeler ve Avrupa devletlerinin gemilerine saldırılmaması karşılığında ödediği haraçlardır.

Devletin mali gelirlerinin azalması sonucunda, Dayı ve hükümet ülkenin iç meselelerine özel bir önem göstermiştir. Ganimetler, gümrük vergileri ve hediyelerden elde edilen gelirlerin kaybını telafi etmek amacıyla, mali yükü Cezayir halkına yükleyerek yerel kaynaklardan gelir elde etmeye karar vermiştir. Bu yerel gelirler şunlardan oluşmuştur (بوحوش، 1997، ص 80):

- **Zekat:** hayvanlar, tahıllar ve paralardan alınan dini bir vergidir
- **Cizye:** Yahudiler ve Hristiyanlardan alınan kişisel vergi
- **Aşar:** Hasat üzerinden alınan vergi
- **Lazıme:** Vatandaşların ordu ve vatan savunması masraflarına katkı için ödediği özel vergidir.

Vergilerin hızlıca yükselmesi, ülkede çeşitle bölgelerde halk isyanlarına yol açmıştır. Bu durum Cezayir'deki Osmanlı yönetiminin hızlı çöküşünü açıklamıştır.

Cezayir'in Osmanlı Hilafeti ile İlişkileri

Osmanlı dönemi boyunca Cezayir'de yönetim sistemi, belirli dönemler içinde farklı siyasi yapılarla şekillenmiştir. Bu yönetim aşamalarının ilki, 1588-1656 yılları arasındaki Beylerbeyi Dönemi olmuştur. Osmanlı yönetiminin Cezayir'de istikrar kazanmasıyla başlayan bu dönem, özellikle Oruç Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın çabaları sayesinde güçlenmiştir. İkinci dönem, 1588-1659 yılları arasında süren Paşalar Dönemi olup, bu süreçte Osmanlı Devleti tarafından atanan paşaların her birinin görev süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Üçüncü dönem, 1659-1671 yılları arasındaki Ağa Yönetimi olup, bu dönemde Cezayir'de idari düzensizlikler ve yönetim krizleri yaşanmıştır. Son olarak, 1671-1830 yılları arasında süren Dayılar Yönetimi, Cezayir'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan fiilen bağımsız hareket ettiği bir dönem olmuştur.

Bu yönetim sistemlerinin ardışık olarak değişmesi ve beraberinde getirdiği idari kurumların gelişimi ile ekonomik yapının dönüşümü, özellikle Dayılar Dönemi'nin son evresinde, Cezayir'i Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer eyaletlerinden ayıran kendine özgü bir siyasi yapı haline getirmiştir.

Bu dönemde Cezayir, düzenli bir idari yapıya, tanınmış sınırlara ve diğer devletlerle üzerinde mutabık kalınan diplomatik ilişkilere sahip bağımsız bir siyasi varlık olarak öne çıkmıştır. Bu doğrultuda, Cezayir, tam egemen bir devlet niteliği kazanmış ve Avrupa devletleriyle anlaşmalar yapma yetkisine sahip olmuş, bu süreçte Babîlî yönetimi'nin onayına ihtiyaç duymaksızın bağımsız diplomatik girişimlerde bulunabilmiştir (15 ص، 1984، بو عبدلي، سعيدوني).

Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne ayrılma sürecinde, Osmanlı-Cezayir ilişkilerini belirleyen en önemli unsur, Cezayir'in Babîlî'nin merkezi otoritesinden tamamen bağımsız bir yönetim yapısına sahip olmasıdır. Cezayir, kendi egemenliğini koruyarak diğer devletlerle olan ilişkilerini bağımsız bir şekilde yürütmüş ve iç işlerinde tam yetki sahibi olmuştur. Bu durum, Cezayir'i Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer eyaletlerinden ayıran temel bir özellik olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda, “*Cezayir Cumhuriyeti*” (bu ad, çoğu antlaşmada ve diğer devletlerle yapılan yazışmalarda resmi olarak kullanılmıştır) uluslararası ilişkilerde kendine özgü bir statüye sahip olmuştur. Cezayir, kriz dönemlerinde Osmanlı hilafetinin bütünleyici bir unsuru

olarak hareket etmiş, olağan koşullarda hem Osmanlı Devletiyle hem de diğer devletlerle tam bağımsızlık ve egemenlik esasına dayalı ilişkiler yürütmüştür.

Cezayir yönetimi, bu bağımsızlık ve egemenliği titizlikle korumuş ve diğer devletlere saygı ile kabul ettirmeye özen göstermiştir. Buna karşılık, Irak, Mısır ve Libya gibi bazı Osmanlı vilayetleri, herhangi bir antlaşma yapmadan önce Babiâli'den yazılı izin almak zorunda kalmıştır ve bu antlaşmalar ancak Osmanlı halifesinin adına imzalanmıştır. Bu durum, Cezayir'in Osmanlı İmparatorluğu içindeki özel statüsünü ve özerk yapısını açıkça ortaya koymuştur (82-80 ص، 2007، مولود قاسم، نایت بلقاسم).

Bu bağlamda, Fransız tarihçi De Gramont şu şekilde ifade etmiştir: "*Cezayir hükümeti yani divan tam bir egemenlik içinde kararlar almış, savaş ilan etmiş, barış yapmış, anlaşmalar imzalamış ve ittifaklar kurmuştur, bu kararların Bab-ı Ali'nin politikasına uygun olup olmadığına dair herhangi bir soru sormamıştır*" (82 ص، 2007، مولود قاسم، نایت بلقاسم).

Cezayir, Osmanlı Devleti ile karşılıklı iş birliği ve yardımlaşmaya dayalı sağlam ilişkiler geliştirmiş ve Osmanlı Devleti'nin güvenliği ile bütünlüğüne yönelik herhangi bir tehdit veya saldırı karşısında önemli bir destek sağlamıştır. Bu bağlamda, Cezayir donanması, Osmanlı donanmasının korunmasına ve Osmanlı Hilafeti ile büyük Avrupa ittifakları arasındaki savaşlarda kritik bir rol üstlenmiştir.

Bu katkılar arasında, 1571 yılında gerçekleşen *Lepanto Savaşı*'nda Cezayir filosunun gösterdiği belirgin bir etkinlik öne çıkmıştır. Benzer şekilde, 1787 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Cezayir donanması büyük bir kahramanlık sergileyerek Osmanlı filosunu desteklemiştir. Ayrıca, Napolyon'un Mısır'dan çıkarılmasında Osmanlı donanmasıyla birlikte aktif bir rol üstlenmiştir. Son olarak, 20 Ekim 1827'de meydana gelen Navarin Deniz Muharebesi'nde Osmanlı filosunun tamamen imha edilmesinin ardından, Cezayir donanması Rusya, Fransa ve İngiltere'den oluşan Üçlü İttifak donanmalarına karşı tek başına mücadele etmeye devam etmiştir (85 ص، 2007، مولود قاسم، نایت بلقاسم).

Osmanlı-Cezayir ilişkilerinin tarihsel seyrini inceleyen bir gözlemci, bu ilişkilerin özellikle askeri alanda güçlü bir işbirliği ile şekillendiğini fark edecektir. Bu bağlamda, Hızır ve Oruç Reis kardeşler öne çıkarak Cezayir donanmasını Akdeniz'de başarıyla yönetmiş ve uluslararası alanda Cezayir'in saygınlığını artırmıştır. Bu durum, birçok Avrupa devletinin Cezayir ile

askeri bir çatışmaya girmekten kaçınarak diplomatik ilişkiler geliştirme yolunu tercih etmesine Neden olmuştur.

Osmanlıların Kuzey Afrika'daki varlığının etkisinin azalması ile bölgenin siyasi birliğini kaybetmesi ve iç siyasi çatışmalara sürüklenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum, özellikle İspanya başta olmak üzere Avrupa devletlerine bölgeye müdahale etme fırsatı sunmuştur.

Cezayir – Fransa İlişkileri: İşgalden Devrime

Osmanlı dönemi boyunca Cezayir-Fransa ilişkileri genellikle nispi bir istikrarla karakterize edilmiştir. 16. yüzyıldan itibaren, Cezayir'in deniz kenarlarında ticari imtiyazlara sahip olan ilk ülke Fransa olmuştur. Fransa; Annaba, El-kala ve Ras Buna gibi şehirlerde ticaret kurumlarına sahip olmuştur. Bu kurumlar, belirlenen yıllık vergileri, bir taraftan paşaya diğer taraftan Konstantine Beyi'ne ödemiştir. Buna karşın, Fransa, mercan yakalama ve Avrupa'ya buğday ihraç etme hakkına da sahip olmuştur. İki ülke arasında dostane ilişkiler, Fransız Mısır Seferi (1798-1806) dönemi dışında devam etmiştir. Cezayir, Avrupa'nın yoğun kuşatması altında olduğu bir dönemde yeni kurulan Fransa Cumhuriyeti'ni tanımıştır (سعد الله، 2011، ص13).

1976 yılında, Cezayir, Fransa'daki devrim hükümetine faizsiz olarak bir milyon frank borç vermiştir. Ancak bu para, Fransa'nın Cezayir'den tahıl satın alması için kullanılması şart koşulmuştur. 1794 yılında, Cezayir, Fransız hükümetine Cezayir limanlarından finansman sağlaması için izin vermiştir. Bu dönemde, Avrupa pazarlarının Fransız ticaretine kapalı olduğu bir süreçte gerçekleşmiştir. Başlangıçta, Fransa gıda maddelerini Cezayir limanlarından satın almış ve doğrudan Cezayir hükümetine ödeme yapmıştır. Ancak, konsey hükümeti döneminde Fransa ödeme yöntemini değiştirmiş ve bunun yerine Cezayirli Yahudi tüccarları Bekri ve Bouchanak aracılığı ile ödeme yapmaya karar vermiştir (سعد الله، 2011، ص14). Bekri ve Bouchanak şirketi, Cezayir ticaretinin üçte birini tekelleştirerek, Fransız pazarlarına tahıl tedarik etmiştir. Bu durum, 1791'de Dey Baba Hüsan'ın Fransız Devrim Hükümeti ile imzaladığı Cezayir- Fransız anlaşmasına dayanmaktadır. Bu anlaşma ile Fransa, tahıl alımında ticari kolaylıklar etmiştir ancak yaklaşık yarım milyon altın frank değerinde de borçlanmıştır (سعيدوني، بو عبدلي، 1984، ص77).

1793 ile 1800 yılları arasında Yahudi şirketi, Fransa'ya büyük miktarlarda tahıl ihraç etme başarısını göstermiştir. 1793 yılında, Vahran Limanı'ndan 100 gemi yüklenmiştir ve hatta bu gemilerin taşıdığı yük, 75.000 kantar buğday ve 60.000 kantar arpa olarak tahmin edilmektedir. Bu ticari değişikliklerin kapsamında, Fransa ile Cezayir arasında borç ödeme konusunda bir anlaşmazlık gelişmiştir. Bu dönemde, Yahudi tüccar Kohen Bekri ticari işlemleri ve bankacılık

hizmetleri karşılığında bu borcun bir kısmını almıştır. Bu durum, Cezayir ile Fransa arasındaki anlaşmazlığı derinleştirerek, Fransızların 1830 yılında Cezayir'e savaş ilan etmelerine neden olan "Pervane Olayı veya Yelpaze Olayı"na yol açmıştır (77 ص، 2018، سعيدوني).

Fransa'nın Cezayir'e yönelik Fransız seferi projeleri, Napolyon dönemine dayanmaktadır. 1801'de Cezayir ve Fransa arasındaki barışın sağlanmasının ardından, Fransa Cezayir'deki ayrıcalıklarına geri dönmüştür. Ancak Napolyon'un Cezayir'deki konsolosu, Mustafa Paşa'ya geleneksel olarak konsolosların sunduğu hediyeyi sunmamıştır.

Mustafa Paşa hediyeyi resmi olarak talep ettiğinde, Napolyon ona öfkeli bir mektup yazarak Cezayir donanmasını yok etmekle tehdit etmiş ve kendi dönemindeki Fransa'nın **Bourbonlar** dönemindeki Fransa'dan farklı olduğunu vurgulamıştır. Kısa süre sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden gerilmiş Cezayir iki Fransız gemisini alıkoymuştur ve hatta diğer gemi Tunus limanında bir Cezayirli tarafından saldırıya uğramıştır. Napolyon Mustafa Paşa'ya bir mektup yazarak kayıpların tazmin edilmesini ve bu olaylardan sorumlu olan bakanların cezalandırılmasını talep etmiştir.

1827 yılının 29 Nisan'ına denk gelen kurban bayramı sırasında "Yelpaze Olayı" ortaya çıkmıştır. Diğer yabancı konsoloslarla birlikte Fransız konsolosu *Pierre Deval* da Paşa'yı tebrik etmek için bayramlaşmada bulunmuştur. Toplantı sırasında, Paşa ile Fransız konsolosu arasında Paşa'nın talebine verdiği cevap hakkında bir konuşma gerçekleşmiştir. Ancak konsolosun cevabı belirsiz ve muhtemelen Paşa için küçültücü bir nitelik taşıdığı düşünülmüştür. Görüşme ilerledikçe, Paşa konsolosu, kendisine doğrudan bir cevap ulaşmamasının sorumlusu olmakla suçlamış ve onu dışarı çıkmasını emretmiştir. Konsolos hareket etmeyince, Paşa elindeki yelpaze ile ona vurmuştur. *Pierre Deval*, hükümetine gönderdiği raporunda kendisine üç kez vurulduğunu iddia ederken, Paşa ise ona vurmasının sebebinin kendisini aşağılaması olduğunu belirtmiştir (24 ص، 2011، سعد الله).

Fransa, Yelpaze Olayı'nı görmezden gelinemeyecek bir davranış olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda Cezayir'den özür dilmesini talep etmiştir. Ancak bu talep, Cezayir için küçümseyici bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Fransa'nın özür için istekleri aşağıdaki gibi olmuştur:

- Hüseyin Dayı'nın konsolos Pierre Deval'e gerçekleşen olayla ilgili resmi bir özür sunması
- Hüseyin Dayı'nın sarayı ile Cezayir şehrinin kule ve kalelerinde Fransız bayrağının yükseltmesi ve ona selam durmak için 100 top atışı yapılmasıdır.

Ancak Hüseyin Dayı, Fransa'dan özür dilemeyi reddetmiştir. Bunun üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiş, iddia edilen hakareten dolayı Fransa bunun karşılığında, Cezayir şehrine deniz ablukası uygulamaya başlamıştır. Ayrıca, Avrupa'yı Cezayir korsanlarının şantajından kurtarma iddiasını da öne sürmüştür. Daha sonra ise saldırı planını hazırlamaya başlamıştır.

Cezayir'in Fransız İşgalinin Nedenleri

Fransa'nın Cezayir'i işgali etme nedenleri çeşitli olup, iç ve dış faktörler ile siyasi ve ekonomik motivasyonlar arasında dağılım göstermiştir. Bu nedenleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

Siyasi Nedenler

Dayılar döneminin sonlarında Cezayir Devleti'nin zayıflığı ilk siyasi neden olmuştur. Osmanlı döneminin sonlarında Cezayir'de birçok bölgede huzursuzluklar artmış ve bu durumda yönetimin zayıflanmasına neden olmuştur. 1790 ile 1830 yılları arasında sekiz dayı yönetimde bulunmuş, bunlardan altısı suikast sunucu hayatını kaybetmiştir.

Cezayir modern tarihine ilişkin uzman araştırmacılara göre, 17.yüzyıl Cezayir için altın dönem olarak değerlendirmektedir. Bu dönemde, Reisler Topluluğu önemli bir rol oynamıştır. Topluluk; bir taraftan denizcilik faaliyetleriyle ekonomik sektörü güçlendirmiş, diğer taraftan da Avrupalılar tarafından düzenlenen dış saldırılara karşı çıkmıştır. Ancak Cezayir'in siyasi ve ekonomik durumu 18. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlamıştır. Bu zayıflık unsurları giderek artmış ve siyasi sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Cezayir yöneticileri, hem içerde hem de dışarda meydana gelen hızlı gelişmelere ayak uydurmayı başaramamıştır (شويتاح، 2011، ص27-28). Yöneticilerin olayların akışını kontrol etmede başarısız olmalarının sebebi, bir dizi iç ve dış faktöre dayanmaktadır. Bu faktörler arasında en öncelikli iç unsur, yöneticilerin izlediği asker toplama politikası olmuştur. Bu politika yalnızca dürüst ve toplumda saygın bir konuma sahip kişilerin askeri gruplarda görev almasına izin veren eski yöntemden farklılık göstermiştir. Ancak yeni politika ile askeri gruplarda herkesin, hatta disiplin cezası almış veya

hüküm giymiş kişilerin dahi katılmasına olanak tanınmıştır. Sonuçta, eskiden ülkeyi koruyan askerler, zamanla ülkenin karışıklık ve zayıflık kaynağı haline gelmiştir. Böylece, yönetimi ele geçirip ülkeyi kendi isteklerine göre yönetmişlerdir (شویناح، 2011، ص 29) .

Buna ek olarak, Osmanlı döneminin sonlarına kötüleşen ekonomik koşullar ve iç ve dış mali kaynakların azalması, devlet hazinesinin mali açıdan sıkıntıya girmesine yol açmıştır. Bu durum, yöneticilerin askerlerin maaşlarını ödemede zorlanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, ödemeleri yapamayan yöneticilerin görevden alınması sonucunda sürekli değişmesi ile ülke içerisinde siyasi istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Bu duruma bağlı olarak yönetimde sadece maaşları zamanında ödeyebilen yöneticiler kalabilmiştir.

Yöneticiler, mali açığı dengelemek için tek çözümün, halktan alınan vergilerin oranının artırılması olduğunu belirtmiştir. Bu durum, ülkenin çeşitli bölgelerinde birçok isyan ve ayaklanmanın yayılmasına yol açmıştır. Bu isyanlar arasında Kabile İsyanı (1804-1810-1824), Derkawi İsyanı ülkenin doğu ve batısında gerçekleşmiş (1804-1805), Nemâmeşe isyanı (1818), Wed Sufi İsyanı (1824) ve Cezayir'in güneybatısındaki Tijâniye İsyanı (1818) yer almaktadır. Bu isyanlar, Osmanlı yönetiminin çöküşünü de hızlandırmıştır (بوحوش، 1997، ص 35-36).

II. Mahmud dönemi (1808-1839), Osmanlı Devleti için birçok zorlukla geçen bir dönem olmuştur. Bu süreçte, altı yıldır devam eden Fransa'nın Mora'yı geçici işgali ve Mora İsyanı (1821), Balkanlardaki bağımsızlık mücadeleleri, Osmanlı-Rus Savaşı (1828), Navarin'de Osmanlı donanmasının başarısızlığı (20 Ekim 1827), Mehmet Ali Paşa İsyanı (1828-1833) ve Osmanlı ordusundaki yapısal sorunlar gibi pek çok meseleyle uğraşan Osmanlı yönetimi, siyasi ve askeri kaynaklarını bu krizlere yönlendirmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, Osmanlı topraklarının bir parçası olarak kabul edilen Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edilmesine karşı etkili bir müdahalede bulunamamıştır (Nam, 2013, s, 161).

Dış düzeyde ise, Cezayir donanmasının Akdeniz'deki deniz yollarındaki hâkimiyeti ve üç yüzyıl boyunca katıldığı pek çok savaş, donanmayı zayıflatmış ve kıyıları ile ticaret gemilerini koruma gücünü azaltmıştır. 18. Yüzyılda Cezayir donanması belirgin bir düşüş yaşamıştır. Bu gerileme Avrupa donanmasının hızla gelişmesi karşısında özellikle gemi sayında büyük düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca, Cezayir gemilerindeki top miktarı sayısı, Avrupa gemilerine göre oldukça azalmıştır. Sanayi devrimi Cezayir'de yaşanmadığı için bu gelişmeler, Cezayir donanmasının çöküşünü hızlandırmıştır (بلاح، 2006، ص 21).

Fransa'nın genişleme politikası ise ikinci siyasi neden olmuştur. Fransa'nın Cezayir'e yönelik sefer projeleri, Napolyon dönemine kadar uzanmaktadır. Napolyon, Akdeniz'i Fransız gölü haline getirmeyi hayal etmiştir. Bu nedenle, Kuzey Afrika'nın tamamında Fransız sömürgeleri kurmayı planlamıştır. Bu hedefe ulaşmak için, Cezayir'deki esirler düşen ya da Cezayir'de yaşamış Fransızlardan bölgeyi tanımak için halk ve savunma yapıları hakkında bilgi toplamasını istemiştir. Fransa, Cezayir'i işgal planını hazırlamak için Vincent Yves Boutin adında bir casus olan askeri subayı Cezayir'e göndermiştir. Boutin, 24 Mayıs 1808'de Cezayir'e ulaşmış ve burada kaleleri gözetleyerek casusluk yapmıştır. Ayrıca bölgeyi titizlikle incelemiş, doğuda burç El-Bahri'den batıda Sidi Ferruch'a kadar bölgeyi dolaşmıştır. Gözlemlerini yazıp planını çizdikten sonra, aynı yılın 17 Temmuz'unda Fransa'ya geri dönmüştür.

Fransa içindeki istikrarsızlık sorunları ise üçüncü siyasi neden olarak belirtilmiştir. Fransa'nın içerisinde Charles X.'in (1824-1830) yönetimine karşı liberal düşünce akımının güçlü muhalefeti, iç soruları ve siyasi istikrarsızlık Kral Charles X.'in Fransız kamuoyunu iç sorunlardan uzaklaştırarak dikkatini dış bir meseleye yönlendirmesine neden olmuştur. Bu durum, Cezayir ile ilişkileri gerginleştirerek işgalin yolunu açmıştır (بلاح، 2006، ص49).

Ekonomik nedenler

Fransa'da 1825'te gerçekleşen sanayi devriminin ve ticaret kapitalizminin gerçekleşmesinin ardından ekonomik ve demografik büyüme kapsamında ülkenin sanayi gücünün artmasına istinaden hammadde ve ticaret pazarlarına olan talebinde artmasına yol açtığı görülmüştür. Bu durum, Cezayir'in doğal kaynaklarını ve zenginliklerini sömürülmesi arzusunu daha da pekiştirmiştir. Fransa'nın Cezayir olan ilgisi, üretken toprakları ele geçirip üzüm yetiştirmek ve Cezayir madenlerinde altın aramak amacıyla, ülkenin işgal edilmesi ve halkının egemenlik altına alınması yönünde şekillenmiştir.

Ayrıca, Cezayir'in Fransa'ya zorlu dönemlerinde ve savaşlar sırasında verdiği yardımlar nedeniyle oluşan borçlardan kurtulma isteği, Fransız hükümetinin bu borçları ödemekten kaçınmaya ve erteleme yoluna itmiştir (أبو القاسم، 2007، ص52). Fransa'nın Cezayir'i işgali, genel olarak Avrupa sömürgecilik rekabeti çerçevesinde ve özellikle Fransız- Britanya denizcilik rekabeti bağlamında bir strateji olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Cezayir hükümetinin Dayılar yönetimi altında zayıflaması, Cezayir'in Fransız hükümetine karşı izlenen zayıf diplomatik yaklaşımı, Yahudilerin iki ülke arasındaki ticari müzakerelerdeki rolü ve Divan'ın dış politika

ve diplomasi kararlarında dışlanması, Fransız işgaline zemin hazırlayan faktörler arasında yer almıştır.

Dini Nedenler

Fransız işgali, Hristiyan Avrupa'nın İslam dünyasına yönelik başlattığı haçlı seferlerinin bir devamı olarak değerlendirilebilir. Bu işgal, esasen dini temelli derin anlaşmazlıklardan kaynaklanmakta olup, Filistin'deki kutsal toprakların mülkiyeti üzerindeki anlaşmazlık ve bu ihtilaflardan doğan Akdeniz'in su yolları ile kıyıları üzerindeki egemenlik mücadelesiyle şekillenmiştir (بلا، 2006، ص 49). Avrupa'daki Hristiyan devletler ile Osmanlı İslam devletleri arasında devam eden bu çatışma, doğrudan Cezayir'e de yansımıştır. Bunun nedeni, Hristiyan Avrupa devletlerine göre güçlü Cezayir donanmasının Osmanlı donanmasının bir uzantısı olarak görülmesidir. Bu dönemde Osmanlı donanması, Mağrip Bölgesi üzerinde hâkimiyet kurmuş bir güç olarak algılanmıştır ve bu algı Cezayir'in stratejik önemini de artırmıştır. Osmanlı Devleti ile Cezayir Devleti arasındaki güçlü iş birliği, İslam'ı savunma amacıyla şekillenmiştir. Daha açık bir ifade ile Avrupa'daki Hristiyan devletlerini, Cezayir ve Osmanlı'daki Müslümanlara karşı birleşerek harekete geçmesine teşvik etmiştir. Fransa ile İngiltere arasındaki geleneksel çatışma, Batı Akdeniz havasındaki nüfuz alanlarını ele geçirme mücadelesine dayanmaktadır. Her iki ülke de erken bir dönemde Kuzey Afrika kıyılarının stratejik önemini kavramıştır. Katoliklik savunucusu olma amacı ile hareket eden Fransa, Cezayir'e karşı zafer kazanmayı, Hristiyanlığın İslam'a karşı zaferi olarak görmüştür (شويتم، 2011، ص 195).

Askeri Nedenler

Napolyon, Akdeniz'i bir Fransız gölüne dönüştürme hayalini korumuştur. Bu duruma istinade Kuzey Afrika ülkelerine yönelik kapsamlı bir sefer planlayarak bölgede askeri sömürgeler oluşturmayı ve bu toprakları Akdeniz'deki imparatorluğunun bir parçası haline getirmeyi amaçlamıştır. Bunu gerçekleştirmek için Napolyon, Cezayir'de tutsak olmuş ya da orada yaşamış Fransızlardan, Cezayir'in durumu, halkı ve savunma yapıları hakkında bilgi toplamalarını talep etmiştir.

Napolyon, çizdiği planını uygulamaya koymak amacıyla, Denizcilik Bakanına, Cezayir hakkında bilgi toplamakla görevlendirilmiş bir subay göndermesi talimatını vermiştir. Yukarıda da değinildiği üzere, 1808 yılında, Vincent Yves Boutin adlı bir askeri subayı casus olarak Cezayir'e gönderilmek üzere seçmiştir. Boutin, Cezayir kalelerini gözlemleyerek işgal planını

ayrıntılı bir şekilde oluşturmuştur. Bu süreçte doğudan Burj al-Bahri'den batıda Sidi Ferru'ca kadar çeşitli noktalarda incelemelerde bulunmuştur. Gözlemlerini kaydederek planını çizdikten sonra, aynı yılın 17 Temmuz'unda Fransa'ya geri dönmek üzere yola çıktığında, İngilizler onu denizde yakalamış ve Malta'ya götürmüştür. Malta'dan kılık değiştirerek kaçmıştır ve Ekim ayında İzmir ve İstanbul üzerinden Fransa'ya geri dönmüştür. Hazırladığı raporunda, Cezayir'in savunma hatları, toprak yapısı, ordu sayısı, önerilen seferin süresi, gerekli asker sayısı ve iniş yeri hakkında ayrıntılı bilgiler yer almıştır (ص12، أبو القاسم، 2011).

1809 yılında, askeri subay Boutin, Cezayir'i işgal etme planını Napolyon'a teslim etmiş ve Cezayir'e kara yoluyla girerek başkent Cezayir'i işgal etmeyi ve ardından diğer Cezayir topraklarının ele geçirmeyi önermiştir. Çünkü Cezayir vilayetlerinin birbirleriyle işbirliği yaparak Cezayir'deki Fransız yönetimini devireceği ihtimalini göz önünde bulundurmuştur (ص84، بوحوش، 1997).

Siyasi nedenlerin askeri bir sonuca dönüşmesinin en tipik örneği olarak; 30 Ocak 1830'da, dönemin Fransa hükümeti (Polignac başkanlığında), Cezayir'e karşı bir askeri harekât başlatmaya karar vermiştir. Bu harekât, çeşitli gerekçelerle savunulmuştur. Birinci gerekçe, Cezayir Dayısı ve Fransız konsolosu arasında yaşanmış olan Yelpaze Olayı sonucu Fransız onurunun zedelenmesi ve bu duruma karşı misilleme yapılması isteğidir. İkinci gerekçe ise korsanlığın sona erdirilmesi ve Avrupa'nın bu tehditten kurtarılması olarak gösterilmiştir. Fransa, kamuoyunu etkileme stratejisi kapsamında, ilk gerekçeyi Fransız toplumuna, ikinci gerekçeyi ise Avrupa kamuoyuna yönelik olarak öne sürmüştür. Fransız ordusu 14 Haziran 1830'da Cezayir başkentine yakın bir bölgeye inmiştir. Yoğun çatışmalar ve her iki tarafın da ağır kayıplar vermesinin ardından, Cezayir yönetimi 5 Temmuz 1830'da teslim olmuştur. Bu sürecin sonucunda, Cezayir Devleti'nin yöneticisi Dayı ve Fransız ordusunun başkomutanı Comte de Bourmont arasında, 'Cezayir Anlaşması' olarak bilinen antlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmanın 5. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: İslam dinine özgür ibadet etme hakkı, tüm sınıflar ve dinleri için özgürlük, mülkiyet, ticaret ve sanayilerin güvence altına alınması ve Cezayirli kadınların tam saygı görmesidir. Ayrıca, bir diğer maddede, Cezayir geleneklerine saygı gösterileceği ve Fransız askerlerinin Cezayir 'deki camilerine girmelerine izin verilmeyeceği şeklinde belirtilmiştir (ص18، أبو القاسم، 1992).

Bu şekilde Fransa, Cezayirli'lere din özgürlüğü, kadın haklarına saygı, mülkiyet hakları ve geleneklere saygı sözü vermiştir. Bu taahhütlerin ülkenin dili ve ulusal sembollerini kapsadığı açıkça belirtilmiş, ancak egemenlik konusu kapsam dışında tutulmuştur. Bunun yanı sıra,

(أبو القاسم، Fransızlar kendilerini Cezayirlilere Osmanlı zulmünden kurtarıcı olarak tanıtmıştır (18ص، 1992. Fransızlar tarafından gizli bir bildiri basılmış ve bu bildirinin birden fazla nüshası, Cezayir, Tunus ve Fas'ın farklı bölgelerinde casuslar ve konsoloslar tarafından yayılmıştır. Bu planın amacı, Cezayir halkının moralini zayıflatarak Dayı Hükümeti'ne verilen destekten vazgeçirmek, Tunus, Fas ile Konstantin Beyi'nin tarafını sağlamlaştırmak için Fransa'nın tarafına yönlendirmektir. Söz konusu bildiride ise şu ifadeler yer almıştır: Fransızların, ülkeyi işgal etmek için değil, Fransa'nın onuruna zarar veren Dayı'yı cezalandırmak amacıyla Cezayir'e geldikleri belirtilmiştir. Halktan, Osmanlı'ya karşı Fransızlara katılmaları ve iş birliği yapmaları talep edilmiş talep edilmiş, ayrıca halkın kutsal değerlerine ve mallarına saygı gösterileceği vaat edilmiştir (شويتام، 2011، ص199).

Fransızlar gizli bir bildiri yayımlamış ve ajanlar, casuslar ile konsoloslar, bu bildirinin birçok kopyasını Cezayir, Tunus ve Fas'ın çeşitli bölgelerine dağıtmıştır. Bu girişimin temel amacı, Cezayir halkının moralini zayıflatmış, onları Dayı hükümetine destek vermekten vazgeçirmiş ve Tunus, Fas ile Konstantin Beyi'nin tarafsızlığını sağlamışlardır. Söz konusu bildiride şu ifadeler yer almaktaydı: “Fransızlar, Fransa'nın onuruna hakaret eden Dayı'yı cezalandırmak için Cezayir'e gelmiş olup, ülkeyi işgal etme niyetinde değildir. Bu nedenle, yerel halktan Fransızlara katılmaları ve Türklere karşı onlarla iş birliği yapmaları istenmiştir. Ayrıca, Fransızların halkın kutsal değerlerine ve mülkiyet haklarına saygı göstereceği taahhüt edilmiştir (شويتام، 2011، ص199).

Osmanlı Devleti'nin Fransız İşgaline Karşı Tutumu

Fransa'nın Cezayir'i işgali, Osmanlı Devleti üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Osmanlılar, işgal niyetini önceden bilmelerine rağmen, içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar, bu işgali durdurmak için harekete geçmesini imkânsız kılmıştır (قطوش، 2016، ص82).

Bir önceki bölümde bahsi geçen duruma istinaden, Fransa'nın 11 Haziran 1830'da deniz kuvvetiyle gönderdiği komutan Guy-Victor Duperé'nin davranışlarında açıkça görülmektedir. Fransız komutan, Dayı'dan Fransa'nın Cezayir konsolosu'na özür dilemesini, Cezayir şehrinin kaleleri ile özellikle Dayı Sarayı ve denizcilik merkezi üzerinde Fransız bayrağına yükselmesi talep etmiştir. Ayrıca, Fransız bayrağına Cezayir toplarıyla 100 el atışlık bir selam durulması istemiştir. Fransız komutan, bu taleplerin 24 saat içinde yerine getirilmemesi durumunda, Fransa'nın Cezayir'e savaş ilan edeceği tehdidinde belirtilmiştir. Nitekim Cezayir Dayısı, bu

adaletsiz ve aşağılayıcı şartları reddetmiş ve böylece Fransa, 16 Haziran 1827’de Cezayir’e resmen savaş ilan etmiştir (90-89, 1997, بوحوش).

Tüm bu kritik süreçte, Dayı, şehrin ileri gelenlerinden nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair görüşlerini bildirmelerini istemiştir: Direnişe devam mı etmeli, yoksa teslim olma yolunu mu tercih etmelidir? Yapılan istişareler sonucunda, çoğunluğu tüccar ve sermaye sahibi olan Cezayir’in önde gelenleri bir araya gelerek teslimiyetin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu kanaatine varmıştır. Zira Cezayir’in düşüşünün engellenemeyeceği ve Fransızların zorla şehre girmesi hâlinde, kentin yağmalanacağı, sivil halkın, özellikle kadınlar ve çocukların büyük bir tehlike altında kalacağı öngörülmüştür. Sonuç olarak, taraflar arasında bir anlaşmaya varılmıştır ki bu anlaşma kapsamında aşağıdaki konular ele alınmıştır (100-99, 1997, بوحوش):

- 5 Temmuz 1830 sabahı saat 10:00’da, Fransa saatiyle, Cezayir kasabası, şehre bağlı tüm kaleler ve liman, Fransız askerlerine teslim edilecektir
- Fransız askeri komutanı, Cezayir Dayısı’na özgürlüğünü ve kişisel mal varlıkları muhafaza etme garantisi verecektir
- Dayı, ailesi ve kişisel servetiyle birlikte istediği herhangi bir yere yerleşme hakkına sahip olacaktır. Cezayir’de kaldığı sürece, hem kendisi hem de ailesi Fransız kara kuvvetleri komutanının koruması altında olacak, güvenlikleri ise bir muhafız birliği tarafından sağlanacaktır
- Fransız kara kuvvetleri komutanı, milis güçlerinin tüm üyelerine aynı ayrıcalıkları ve aynı korumayı sağlayacaktır
- İslam ibadetleri serbest kalacaktır. Ayrıca, halkın tüm sınıflarının özgürlüklerine dinlerine, mallarına, ticaretlerine ve sanayilerine herhangi bir saldırı yapılmayacak, kadınlarına da saygı gösterilecektir
- Fransız kara kuvvetleri komutanı, yukarıda belirtilen maddelerin yerine getirilmesini şeref sözüyle taahhüt edecektir

6 Temmuz 1830 yılında Fransız askerleri, Cezayir şehrine kentin üst kısmında yer alan *Bab el-Jedid* kapısından girmiştir. Şehirdeki tüm kaleler ve kulelerden Dayı Devleti’nin bayrakları indirilmiş ve yerlerine Fransız işgal bayrakları çekilmiştir. Ardından, Dayı’nın Fransız ordusu

tarafından görevden alınmasıyla Cezayir’de 316 yıl süren Osmanlı dönemi sona ermiştir (بوحوش، 1997، ص 100).

Şu ana kadar ortaya konulan olgular doğrultusunda, Fransa’nın Cezayir’e yönelik saldırı ve işgalini tetikleyen birden fazla temel sebebin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yelpeze Olayı, esasen Fransa’nın Cezayir’i abluka altına alarak Dayı’yı teslim olmaya mecbur bırakmak amacıyla öne sürdüğü bir gerekçeden ibarettir.

Cezayir'deki Silahlı Halk Direnişleri

1830 yılında Fransa’nın Cezayir’i işgalinin ilk anlarından itibaren, çeşitli biçimlerde halk direnişlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu direnişler, sınırlı itaatsizlikten örgütlü isyanlara kadar farklı düzeylerde gelişmiştir ancak tek bir örgütlenme ya da isyan yöntemi kapsamında bir araya gelememiştir. Her ne kadar bu hareket ve isyanlar yekpare olmasa da, Fransız sömürgeci hâkimiyetine karşı geniş çaplı bir reddi yansıtmıştır. Söz konusu direnişler çoğunlukla kırsal bölgelerden, kabilevi ya da aşiret yapıları çerçevesinde başlamış; tasavvufi tarikatların, özellikle de zaviyelerin desteğiyle şekillenmiştir. Nitekim halk önderlerinin açık ve topluca gerçekleştirilen biat merasimleri, bu desteğin somut bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Halk isyanlarının patlak vermesine yol açan etkenler oldukça çeşitlidir ve şu başlıklar altında özetlenebilir ki bunlar : (بلوفة، 2014، ص 119)

- Cezayir halkının, iskân, Hristiyanlaştırma ve olağanüstü yasaların dayatılmasına dayanan Fransız sömürge politikalarını açıkça reddetmesi ve bu politikalara tepki göstermesi
- İşgalin şiddetli ve kapsayıcı olması; Cezayir toplumunun sosyal ve dini yapısını hedef almasıdır

Emir Abdülkadir’in direnişi, 19. yüzyılda Cezayir’deki silahlı direnişin temelini oluşturan başlıca etkenlerden biri olmuştur. Bu direniş, Fransız sömürgeciliğine karşı ortaya çıkan daha sonraki isyan hareketlerine zemin hazırladığı bilinmektedir. Emir’in direniş döneminin tüm ayrıntılarını kapsamak güç olsa da, onun mücadelesindeki ana aşamalarını takip etmek, modern Cezayir devletinin ilk biçimlerinin izlerini ve işgale karşı örgütlü bir karşı koyuşun temel özelliklerini açıkça ortaya koyduğu düşünülmektedir. Fransız işgalinin Cezayir’in batısında genişlemesinden sonra, bölge halkı, tanınmış dini liderlerden biri olan Şeyh Muhyiddin bin

Mustafa'dan direnişe önderlik etmesini istemiştir. Ancak kendisi, yaşının ilerlemiş olması nedeniyle bu görevi kabul etmemiş; bunun yerine oğlu Abdülkadir'e biat edilmesini önermiştir. Neticede, 27 Kasım 1832 tarihinde, henüz yirmi dört yaşındayken Abdülkadir'e emirlik biati yapılmıştır. Emir Abdülkadir, yeni kurulan devletin merkezini Maskara şehri olarak belirlemiş ve kurumsallaşma sürecini başlatmıştır. Bu bağlamda, ulusal bir ordu kurmuş, kendi adına para bastırarak ve şeriata dayalı kanunlar oluşturmuştur. Direnişinin temel hedeflerini ise şu şekilde belirlemiştir: (بحوش، 1997، ص113)

- Kabileleri cihat ilkesi etrafında birleştirilmesi
- Fransız sömürgeciliğine karşı direnişin gerçekleştirilmesi
- Fransa'nın Abdülkadir tarafından kurulan yöntemi tanınması

Bu direniş hareketi iki döneme ayrılmıştır ki bu dönemleri detaylı bir şekilde aşağıda incelemek gerekirse (سعد الله ، 2007، ص 26-27):

Güç Dönemi (1832–1840):

Emir Abdülkadir yarı düzenli bir ordu kurmuş, gerilla savaşı taktiklerini uygulamış ve 1836 yılında Tafna Muharebesi gibi önemli Fransız yenilgilerine sebep olmuştur. Abdülkadir'in liderliğindeki bu direnişin günün artması ile Fransızlar bölgede varlığını korumak ve zaman kazanmak için 24 Şubat 1834 tarihinde Dimişal Antlaşması'nı imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Fransa, Emir'in bölgesindeki devlet egemenliğini resmen tanımıştır. Söz konusu anlaşma, Emir'in devletini içerden düzenlemesine olanak sağlamıştır.

Zayıflama Dönemi (1841–1847):

Emir Abdülkadir'in direnişi, Fransızların soykırım niteliğindeki savaş politikalarıyla karşılaşmıştır. 1837 yılında Fransızların Kostantiniyye'ye girmesiyle birlikte, Fransız nüfuzu bölgede genişlemeye başlamıştır. Fransa, yakıp yıkmaya stratejisi uygulamış ve mülkleri yağmalayarak direnişi zayıflatmak istemiştir. Kayıpların artmasına rağmen direniş 1847 yılına kadar sürmüştür; bu tarihte Emir, yoğun bir kuşatmanın ardından teslim olmuştur.

Cezayir'in doğusunda, Ahmed Bey, Fransız işgalinin ilk dönemlerinde Cezayir direnişinin en önemli isimlerinde biri olarak kabul edilmektedir ve kökeni Karghalılar'a dayanmaktadır. 1826 yılında Dey Hüseyin döneminde Kostantiniyye Beyliği'nin yönetimini üstlenmesi ile liderlik ve yöneticilik alanlarında belirgin bir yetkinliğe ulaştığı bilinmektedir. Bu durum

kendisine o dönemde devlet adamları arasında saygın bir konum kazandırmasına neden olmuştur (مقالاتي، 2014، ص 25) .

1830 yılında Cezayir başkentinin düşmesi sonucunda, Kostantiniyye'nin yöneticisi Ahmed Bey, Fransız yönetimine teslim olmayı reddetmiş ve Cezayir'in doğusunda bir direniş hareketi örgütlemeye başlamıştır. Müttefiki olan kabilelerle birlikte yerel ordunun yeniden yapılandırılmasını sağlamış, aynı zamanda Osmanlı yönetim biçimini koruyarak Fransız egemenliğinden uzak, özerkliğini sürdürme çabası da göstermiştir (سعد الله، 1992، ص 119) .

1836 yılında Ahmed Bey, Kostantiniyye'ye yönelik Fransızların ilk saldırısına karşı şiddetli bir direniş yönetmiş ve başarılı olmuştur. Bu zafer, halkın moralini yükseltmiş ve direnişin simgesi olarak görülmüştür. Ancak Fransız kuvvetleri 1837 yılında ikinci bir saldırı düzenlemiş, şiddetli çatışmaların ardından şehri işgal etmeyi başarmıştır. Buna rağmen Ahmed Bey, mevcut duruma boyun eğmemiş; yerel halkın desteğini alarak Cebelü Oras dağlarına çekilmiş ve gerilla savaşı yöntemiyle silahlı direnişi sürdürmüştür (سعد الله، 1998، ص 45) .

Destek almadan, çok zor koşullar altında uzun yıllar boyunca direnişi devam etmiştir. 1848 yılında yakalanmış ve böylece Fransız işgalinin ilk dönemlerinde gerçekleşen en uzun ve en önemli Cezayir direnişlerinden biri sona ermiştir.

Kabylie Dağları'nda, başka bir direniş hareketi Şerif Boubaghla liderliğinde başlamıştır. Emir Abdülkadir'in direnişinin başarısız olmasının ardından teslim olmayı reddetmiş ve 1851 yılında bölgeye gelerek silahlı mücadeleyi yeniden başlatmıştır. Bu kapsamda dini temellere dayanan meşruiyetini kullanarak kabileleri birleştirmeye çalışmış ve direnişin kadın simgesi haline gelen Lalla Fatma N'Soumer ile çabalarını koordine etmiştir.

Direniş, 1854'teki Vadi Sebaou Savaşı ile önemli bir boyut kazanmıştır. Direnişçiler Fransız kuvvetlerine ağır kayıplar verdirmiştir. Ancak Mareşal Randon'un daha sonraki seferi, 1854'te Boubaghla'nın öldürülmesi ve 1857'de Lalla Fatma'nın esir düşmesiyle sonuçlanmış, bu da Kabylie bölgesindeki direnişin gerilemesine yol açmıştır (سعد الله، 1998، ص 332) .

Direnişçilerin cesareti ve direnmelerine rağmen, halk direnişleri Fransız varlığını sona erdirememiştir. Bu durumun nedenlerini sıralamak gerekirse bunlar (بلوفة، 2014، ص 119) :

- Fransız ordusunun güçlü ve zayıf yönlerini analiz edip net bir strateji belirleyebilecek birleşik bir askeri organizasyonun olmaması
- Direnişler arasında koordinasyon eksikliği; örneğin Abdülkadir ve Ahmed Bey direnişleri arasında uyumsuzluk
- Ulusal çapta sınırlı halk seferberliği ve çoğunlukla yerel düzeyde kalması
- Direnişin lider kişiye bağlı olması, bu nedenle devamlılığının liderin hayatı veya faaliyetine bağlı olması
- Fransız kuvvetlerine kıyasla büyük bir silah ve askeri deneyim farkı olarak belirtilmiştir.

Tüm bu nedenlere rağmen, bu direnişler ulusal mücadele için bir deneyim teşkil etmiş ve 1954'teki büyük Kurtuluş Devrimi ile modern milliyetçi hareketin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Cezayir Devrimi 1954

1954 Kasım Devrimi'nin ortaya çıkmasına istinaden Cezayir Kurtuluş Örgütü, ilk ve en kapsamlı ulusal siyasi ve askeri bir örgüt olarak resmen kurulmuştur. Bu örgütün temel misyonu, Fransa'yı Cezayir'den çıkarmak amacıyla askeri mücadeleyi zorunlu ve esas çözüm olarak benimsemek olmuştur. Kurucu mücadeleçileri, Fransız yönetimine büyük kayıplar verdiren ve bu alanda temel zemin ile eğitim çerçevesi olarak kabul edilen Özel Teşkilat bünyesinde yetişerek mücadele deneyimi kazanmıştır. Nitekim, bu komite Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (FLN) kurarak yalnızca kurtuluş savaşı döneminde değil, aynı zamanda bağımsızlık sonrasında da tarihi sorumluluğun ağırlığını üstlenmiştir. Böylece FLN, temel ilkelerine sadık kalarak Cezayir halkının özgürlüğünü ve bağımsızlığını gerçekleştirme hedefini benimsemiştir (عمراني، 2013، ص 42).

Özel Teşkilatın kurulma fikri, Cezayir halkının 8 Mayıs 1945 gösterileri sırasında ve sonrasında maruz kaldığı trajediler ile Fransız yönetiminin bu gösterilere karşı sergilediği sert uygulamalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, ulusal hareketin mücadeleçileri, Fransa'ya karşı direniş yöntemlerini değiştirmek zorunda olduklarını anlamıştır. Siyasal girişimlerin başarısız olması, onları askeri mücadeleye yönelmeye sevk etmiş ve bu doğrultuda, sınırlı sayıda mücadeleciyi barındıran kapalı bir örgütün temelleri atılmıştır. Bu yapı, giderek kaçınılmaz hale gelen silahlı mücadelenin hazırlıklarını yürütmeyi amaçlamıştır. Zira bir asırlık sömürgeci baskının ardından, ulusal bilincin yaygınlaşması, silahlı direnişi zorunlu bir seçenek

haline getirmiştir (قطوش، 2016، ص 92). Cezayir Devrimi; zorlu çalışma, büyük riskler ve gergin bir atmosfer içinde gerçekleşen bir dizi hazırlık sürecinin ardından ortaya çıkmıştır. Bu hazırlıklar, tam bir gizlilik içinde, güçlü bir irade ve zaferin kaçınılmaz olduğuna dair sarsılmaz bir inançla yürütülmüştür. Devrimi planlayanlar, devrimin başlangıcının içerideki silahlı eylemlerle eş zamanlı olarak dış dünyaya duyurulmasına büyük özen göstermiştir. Böylece, devrimin en başından itibaren güçlü ve kararlı bir şekilde başlaması hedeflenmiştir.

Devrimin temsilcileri tarafından 1 Kasım Pazartesi gününün devrim için başlangıç olarak seçilmesi son derece titiz ve isabetli bir karar olmuştur. Bu tarih, aynı zamanda Hristiyanların Azizler Günü'ne denk gelmiştir. Bu özel gün nedeniyle, Fransız ordusunun, polisinin ve jandarmasının büyük bir kısmı resmî tatilde bulunmuş ve kutlamalarla meşgul olmuştur. Devrim, ülkenin tüm bölgelerinde eş zamanlı olarak başlamıştır ve sömürgecilik faaliyetleri Fransa'nın beklenmediği bir durumla karşılaşmasına neden olmuştur. Devrimin hazırlık aşamaları incelendiğinde, devrim liderlerinin her ayrıntıyı büyük bir özen ve hassasiyetle planladığı görülmüştür. Tüm bu planların titizlikle ele alınması, devrimin başarıya ulaşmasını sağlamak ve önceki halk ayaklanmalarında yaşanan başarısızlıkların tekrarını önlemek amacıyla yapılmıştır. FLN mensupları, 1 Kasım 1954 gecesi birçok Fransız askerine ve yarı askeri hedefe saldırıda bulunmuştur. Aynı gece, direnişçiler elektrik santralleri, tahıl depoları, bazı köprüler ve önemli yollar gibi altyapı tesislerini sabote etmeye odaklanmıştır. Ayrıca, birçok telefon ve elektrik direğini tahrip etmiş, bazı belediye muhafızlarını ve orman bekçilerini etkisiz hale getirmiştir (بكار، 2023، ص 21-23).

FLN'nin savaşıllara yönelik talimatları ise son derece net ve kesin olmuştur: çocuklara, yaşlılara, kadınlara ve barışçıl sivillere kesinlikle zarar verilmemesi gerektiği konusunda katı bir disiplin uygulanmıştır. Cezayir Kurtuluş Savaşı, bir devletin egemenliğini yeniden kazanmak ve Cezayir toplumunun sosyal, tarihî ve kültürel değerlerini yok etme girişimlerine son vermek amacıyla bütüncül, ulusal ve birleşik bir hareket olmuştur. Cezayir Devrimi'nin Cezayir toplumu üzerindeki en önemli etkilerinden biri, halkın birliğini ve dayanışmasını derinleştirmesidir. Bu durum, Fransızların yoğun ayırıştırma ve bölme çabalarına rağmen gerçekleşmiştir. Ayrıca, bu devrim diğer sömürgeleştirilmiş halklar için bir model teşkil etmiştir. Cezayir'in tarihi sömürge deneyimi ve Kurtuluş Savaşı'nın pratik uygulamaları sonucunda, devrim hareketi yeni bir devlet olarak Cezayir'i inşa etmiştir. Bu devlet, halkların kendi kaderini tayin etme hakkını savunmada ve milletler arasında ırksal veya medeniyet temelli bir ayırım olmaksızın eşitlik ve adaleti talep etmede öncü bir rol oynamıştır (دبش، 1994، ص 30).

1 Kasım Devrimi, silahlı mücadeleyi yalnızca bağımsızlığa ulaşmanın bir aracı olarak benimsememiştir. Aynı zamanda, siyasi ve diplomatik çalışmalara da büyük önem vererek, Cezayir davasını uluslararası düzeyde tanıtmayı ve dünya çapında somut bir gerçeklik haline getirmeyi amaçlamıştır. Bu süreçte, Cezayir'in doğal müttefiklerinin desteği önemli bir rol oynamıştır (دبش، 1994، ص30). Devrimin yayılarak sağlamlaşmasını sağlamak, aktif bir saha çalışmasını gerektirmiştir. Bu çalışma, devrimin temel dayanağı olan halk içinde siyasi faaliyetlere dayanmış ve tam bağımsızlığı sağlamak amacıyla silahlı mücadelenin meşruiyetine dayalı yeteneklerin güçlendirilmesini hedeflemiştir. Ülke genelinde güvensizlik ortamı oluşturma planı, Fransız varlığını sarsmak ve Cezayir'i tanımaya ve müzakere etmeye zorlamak amacıyla sürekli ve etkili askeri operasyonlar gerektirmiştir. Devrim liderliği, sınırlı imkânları nedeniyle gerilla savaşını benimsemiş ve bu yöntemin düşmanı siyasi bir çözüm arayışına zorlamak için yeterli olacağına inanmıştır.

Pratikte ise, devrim başlangıç aşamasında, örgütlenme ve hazırlık eksikliğinden kaynaklanan ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Aurès bölgesi dışında kalan bölgelerin çoğunda, silahlı mücadeleyi sürdürmeye imkân tanıyacak hazırlıklar tamamlanmamıştır. Ayrıca, mücahitlerin sayısının yetersizliği (yaklaşık 1000 kişi), silahların miktar ve tür bakımından eksikliği ve devrimin başladığı dönemdeki belirsizlik ortamı, birçok mücadelecide devrimin başlatılmasının riskli bir girişim olduğu izlenimini vermiştir (مقلاتي، 2011، ص41).

Bu silahlı operasyonlarla eş zamanlı olarak, 1 Kasım Bildirisi başlıklı bir bildiri dağıtılmış olup aşağıdaki maddeleri içermektedir:

- Sömürgeciliğe karşı devrimin başladığının ve onu yönetecek olan FLN'nin kuruluşunun ilan edilmesi
- Devrimin amacı, Cezayir'in bağımsızlığıyla somutlaşan ulusal egemenliğin geri kazanılması olarak belirtilmiştir
- Öncelikli hedef, Cezayir halkını FLN etrafında birleştirmek ve ardından Cezayir davasını uluslararası alanda tanıtmaktır
- Bu hedefe ulaşmak için tüm siyasi ve askeri yöntemlerin kullanılması belirtilmiştir

Sömürgeci yetkililerle müzakereler konusunda aşağıdaki üç şart öne sürülmüştür:

- Fransa'nın Cezayir'in ulusal egemenliğini tanınması,
- Cezayir'in Fransız toprağı olduğu iddiasından vazgeçmesi,

- Cezayir halkının gerçek temsilcileri olan FLN ile müzakerelere başlanması ve tüm tutuklular ile siyasi mahkûmların serbest bırakılması olarak sıralanmıştır

Buna karşılık, FLN üç noktada taahhütte bulunmuştur: Fransız kültürel ve sosyal çıkarlarına, bireylere ve ailelere saygı gösterilmesi, Cezayir ile Fransa arasındaki ilişkilerin eşitlik temelinde bir anlaşma ile belirlenmesi, Cezayir'de kalmak isteyen Fransızların Fransız veya Cezayir vatandaşlığı arasında seçim yapma hakkına sahip olması ve ikinci seçeneği tercih etmeleri durumunda diğer Cezayirlilerle aynı hak ve yükümlülöklere sahip olmaları şeklinde belirtilmiştir.

Diğer bölgelerde olduğu gibi Cezayir’de de Fransız yetkililerin devrim karşı tutumu, ilk başta “beklenmedik” bir durum olarak görölmüştür. Fransız yetkililer bu duruma karşılık olarak, ilgisi olmayan birçok kişiyi geniş çaplı tutuklama operasyonlarıyla hedef almıştır. Ardından Fransa kendi ordusunu güçlendirmeye çalışsa da bu çabalar sonuç vermemiştir. Birkaç ay geçtikten sonra durumun ciddiyetini kavrayan Fransız yönetimi, Cezayir valiliğine Jacques Soustelle’ü atamış ve ona ek askeri birlikler, silahlar, tanklar ve uçaklar göndermiştir. Ülke genelinde olağanüstü hâl ilan edilerek, Soustelle’e sivil ve askeri yetkililere, Müslüman halk ve onların mülklerine karşı geniş çaplı baskı ve sindirme operasyonları yürütme yetkisi vermiştir. Bu çerçevede, savaşçılardan halkı izole etmek amacıyla köyler ateşe verilmiş, rastgele katliamlar gerçekleştirilmiş ve büyük bir korku atmosferi oluşturulmuştur. Cezayir’deki Fransız yerleşimciler ise, bu baskı politikalarının daha sert bir şekilde uygulanmasını talep etmiştir (احدادان، 2007، ص 17). Cezayir yaşanan Kasım Devrimi’nin önemi hem ülke içi hem de ülke dışı olmak üzere iki alanda açıklanabilir. Ülke içi alanda Kasım Devrimi’nin önemi, Cezayir halkının işgalden günümüze kadar sürdürdüğü sürekli mücadelenin bir zirvesi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, kaybedilen egemenliğin yeniden kazanılmasına, eski ekonomik, siyasi ve kültürel sistemlerin ortadan kaldırılmasına ve ülkenin sosyalist inşa yolunda güçlü bir şekilde ilerlemesine yol açmıştır. Bu süreç, yeni bağımsızlık kazanmış tüm ölkeler için kaçınılmaz bir aşamadır, çünkü bu ölkeler geri kalmışlık çemberinden çıkmak zorunda kalmıştır (الزوييري، 1984، ص 54).

Kasım Devrimi, kolektif liderlik ve ortak çalışma temelinde şekillenmiştir. Kolektif liderlik ilkesi, devrimin tarihinde temel bir rol oynamaktadır ve bu ilke olmadan, devrimin nasıl ilerlediğini anlamak ve başarısının sırrını kavramak oldukça zordur (احدادان، 2007، ص 10). Bu devrim, tek bir lider tarafından yönlendirilmemiş veya belirli bir sosyal ya da siyasi sınıfın çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik bir amaç gütmemiştir. Bu açıdan, Çin, Yugoslavya,

Sovyetler Birliği ve Küba devrimlerinden farklıdır. Çünkü bu devrimler, bireysel liderlik karakteri ağır basan, politik ideolojiye sahip parti liderleri tarafından yönlendirilmiştir (بوحوش، 2013) Devrim, köylüler ve işçilere ait ulusal unsurlar tarafından yönetilmiştir ve ülkedeki mevcut siyasi yolsuzluğa karşı isyan eden aydınlar ya da burjuvalara ait bir elit tarafından yönetilmemiştir. Cezayir'de devrimci eylem, siyasi teorinin öncesinde başlamıştı çünkü devrimin liderleri, sömürgeci sistemin adaletsizliği ve zulmüne karşı devrim fikriyle donanmış vatandaşlar olmuştur. Devrim liderliğine yükselen az sayıdaki aydın ise, devrimci akımın etkinliğini ve doğruluğunu gördükten sonra bu harekete katılmıştır. Ülke topraklarını ayrılmaz bir parça olarak gören devrimciler, Fransız işgaline karşı bir devrim gerçekleştirmiş ve yabancı güçlerle mücadele etmiştir. Kuşkusuz, bu durum, Cezayir halkının yabancı istilacılara karşı birleşmesini sağlamış ve bu devrimde, seçimin, yabancılarla işbirliği yapan ılımlı vatandaşlar ile devrimci vatandaşlar arasında değil, ulusal devrimciler ile Avrupa'dan gelen, tüm Cezayirlilere baskı ve terör uygulayan yabancı işgalciler arasında olduğunu açıkça göstermiştir.

Ülke dışı alan açısından ise Kasım Devrimi, Afrika'da Fransız sömürgeciliğinin temellerini sarsmayı başarmış ve kıtanın geneline yayılan siyasi bağımsızlık dalgasına öncülük etmiştir. Fransa'daki siyasi sistemi istikrarsızlaştırarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Dördüncü Cumhuriyet'in sonunu getirmiş ve 1958 Mayıs ayındaki kriz sonucunda iktidara gelen De Gaulle yönetimindeki Beşinci Cumhuriyet'in temellerini de sarsmıştır. Üçüncü Dünya Cephesi'ni güçlendirmek adına, Bağlantısızlar Hareketi'ni desteklemiş, bu harekete yeni bir soluk kazandırmıştır. Ayrıca, halkların çıkarlarını önceleyen, yalnızca emperyalizmin ve yeni sömürgeciliğin faydasına işleyen sisteme karşı çıkan yeni bir uluslararası ekonomik düzen fikrini ortaya atmıştır (الزوييري، 1984، ص 54) .

2.3. Cumhuriyet Döneminde Türkiye- Cezayir İlişkileri

Cezayir Devrimi'nin başlangıcında, Türkiye resmi olarak tarafsız bir tutum sergilemiş, ancak Türk halkı Cezayir'e karşı güçlü bir dayanışma duygusu beslemiştir. NATO üyesi olarak Türkiye, Fransa ile olan dostane ilişkilerini koruma zorunluluğu nedeniyle Cezayir'e doğrudan destek vermekten kaçınmış ve belirgin bir siyasi tutum sergilememiştir. FLN, 1955 yılında Türkiye'de düzenlenen Bağdat Paketi ülkeleri konferansı sırasında bu tutumu değiştirmeye çalışmışsa da, girişimleri somut bir sonuç ortaya çıkarmamıştır (مقلاتي، 2017، ص 16) .

Türkiye Cumhuriyeti; Kurtuluş Savaşı'nın ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kurulmuş olup, savaş sürecindeki anti-emperyalist yaklaşım, ülkenin dış politikasının şekillenmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Mustafa Kemal'in şu sözleri bu yönelimi açıkça ortaya koymaktadır: *“Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnızca Türkiye'ye ait değildir; bu, tüm mazlum milletlerin ve tüm Doğu'nun davasıdır.”* Nitekim Türkiye ile Cezayir arasındaki ilişkilerde kayda değer bir gelişme ancak 1980'li yıllarda gerçekleşmiştir (Balcı, Bilgü, 2020, s.180).

Türk-Arap ayrışması, Türkiye ile Cezayir arasındaki ilişkilerin gelişmemesinde önemli bir rol oynamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Arap dünyasının sergilediği tutum, Kemalist reformlara yönelik mesafeli yaklaşımı ve Hatay meselesi bağlamında Suriye ile yaşanan kriz, bu ayrışmanın başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin laikleşme ve Batılılaşma yönelimleri de bu mesafeyi derinleştiren ek faktörler arasında sayılabilmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin 1949 yılında İsrail'i tanıması ve 1955'te Bağdat Paketi'ne katılması, ülkenin Arap dünyasından giderek uzaklaşmasına yol açan gelişmeler olmuştur (Balcı, Bilgü, 2020, s.182). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türkiye'nin dış politikası büyük ölçüde Soğuk Savaş dinamiklerine ve Batı bloğuna olan bağlılığına dayanmıştır. Aydın'ın da belirttiği gibi, Türkiye'nin Orta Doğu'daki Arap ülkeleriyle ve genel olarak Üçüncü Dünya devletleriyle ilişkileri, Batı merkezli dış politikasının doğrudan bir yansıması olmuştur. Bu doğrultuda, Türk karar alıcılarının stratejik bakış açısı, tamamen ulusal çıkarlar yerine Batı ittifakının menfaatleri doğrultusunda şekillenmiştir (Aydın, 2000, ss.113). Türkiye, Fransa'nın sömürgelerinde yaşanan sorunlara doğrudan müdahil olmamış olmakla birlikte, NATO üyesi olarak Birleşmiş Milletler'de alınan kararlarda Fransa'ya destek sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin o dönemde Batı Bloku içindeki konumunu güçlendirme ve ABD ile yakın ilişkilerini sürdürme hedefiyle doğrudan bağlantılı olmuştur (Sönmez, 2007, s. 200).

Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti iktidarı tarafından yönetilmiştir. Adnan Menderes'in başkanlığındaki Demokrat Parti hükümeti, ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla dış borçlanma politikası izlemiş ve bu süreçte ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi güçlü ekonomik ülkelere yönelmiştir. Ayrıca, NATO gibi Doğu Bloğu'na karşı kurulan askeri ve siyasi ittifakların öncüsünün de aynı ülkeler olduğu görülmüştür. Sömürülen ülkelerin bağımsızlık mücadelesi verdiği ülkeler kapsamında özellikle Fransa ve İngiltere gibi Türkiye'nin müttefikleri olan Batılı ülkeler, Türk hükümetinin dış politikasında bağımsızlık mücadelesi veren ülkelere karşı tarafsız kalmasına ve Birleşmiş Milletler'deki oylamalarda

çekimser oy kullanmasına neden olmuştur. Fas, Tunus ve Cezayir gibi ülkelerle tarihsel bir yakınlık olmasına rağmen, hükümetlerin ve muhalefetin sessizliği, bu mücadelelerin kamuoyunda ve basında daha fazla tartışılmasına yol açmıştır (Sönmez, 2007,s. 208).

Buna bağlı olarak, Türkiye'nin Cezayir Devrimi'ne başlangıçtaki tutumu; Fransa'nın iç meselesi olduğu iddiasıyla gerekçesiyle zayıf ve karşıt bir konumda olmuştur. O dönemde Adnan Menderes liderliğindeki Türk hükümeti demokratik, İslami eğilimlere sahip, daha az saldırgan, daha temkinli ve Türk halkının beklentilerine daha yakın bir siyaset izlemiştir (شافور، ص 08) .

1956 yılında, Türkiye'nin Başbakanı Adnan Menderes'in Libya ziyareti, halk tarafından geniş çapta bir tepkiyle karşılanmıştır. Libyalılar, Menderes'i karşılamaktan kaçınmış, dükkânlarını kapatarak evlerine çekilmiş ve böylece Trablus sokaklarını boş bırakmışlardır. Bu protesto, Türkiye'nin Fransa'ya yönelik destekleyici tutumuna karşı açık bir tepki niteliğinde olmuştur. Bu durum, Menderes'in büyük bir şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşamasına neden olmuş ve kendisi, Libya hükümet başkanıyla yaptığı görüşmede şu sözleri (دبش، 1994، ص 39) ifade etmiştir.

"Sizler de, Cezayirli kardeşlerimiz de bizim tutumumuzu tam olarak anlayamamışsınızdır. Biz, duygusal ve gönülden Cezayir'in yanında yer almışsınız ve onun haklı özgürlük mücadelesini desteklemiştir. Ancak öte yandan, Fransa ile olan bağlarımız mevcuttur ve şu anda onunla önemli ekonomik çıkarlarımız bulunmaktadır. Ayrıca, Fransa bize destek sağlamıştır ve bu desteği açıkça inkâr etmemiz mümkün değildir".

Türk heyetinin Libya ziyareti, Cezayir-Türkiye ilişkilerinde stratejik bir dönüm noktası niteliği taşımıştır. Cezayir'deki FLN yönetimi Adnan Menders'in Libya'ya gerçekleştirdiği bu ziyaretin tarihini önceden öğrenmiştir. Bu kapsamda Ahmed Tewfik el-Medenî'yi, Libya'nın diplomatik arabuluculuğuyla Türk heyetiyle görüşmeler gerçekleştirmesi ve Cezayir meselesini gündeme getirmekle görevlendirmiştir. Bu bağlamda el-Medenî, dönemin Libya Başbakanı Mustafa Bin Halim'e, Türk tarafına iletilmek üzere bir öneri sunmuş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

"Türkiye'den yalnızca iki temel talebimiz bulunmaktadır: Hükümetin, Cezayir'e karşı Fransa'ya herhangi bir destek sağlamaktan tamamen vazgeçmesi ve adalet ile özgürlük ilkelerini kararlılıkla savunması. Ayrıca, envanterinde bulunan modern silahlardan belirli bir

miktarının Cezayir'e temin edilmesini ümit etmekteyiz. Bu adımın atılmasıyla, mevcut süreci geride bırakıp geçmiş ile geleceği bütünleştiren yeni bir sayfa açmak mümkün olacaktır."

Türkiye'nin Cezayir Devrimi'ne yönelik silah desteği, resmi olarak Türk halkının Libyalı halka gönderdiği bir hediye şeklinde sunulmuştur. Bu kapsamda, söz konusu teslimat 17 Kasım 1957'de, General Naci Sezen'in başkanlığındaki bir Türk askeri heyeti tarafından gerçekleştirilmiştir (شافور، 2017، ص 12). Daha sonra, bu silahların Cezayirlilerin evlerinde ele geçirilmesi, Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerde ciddi bir gerginliğe yol açmıştır. Bu gelişme, Menderes hükümetinin Birleşmiş Milletler'de gerçekleştirilen görüşmelerde Fransa lehine oy kullanmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Benzer şekilde, Türkiye'nin Cezayir'e ilişkin bir başka oylamada çekimser kalmasının ardından, 1959 yılında Tunus'a askeri yardım gönderildiği izlenimi verilerek Cezayirlilere silah desteği sağlanmıştır. Bu durum, Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin yeniden gerilmesine sebebiyet vermiştir. Hatta Fransa, Cezayirlilere silah taşıdığı iddiasıyla bir Türk gemisine müdahalede bulunmuştur. Türkiye'nin Cezayir'e yönelik askeri yardımları, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından da devam etmiştir. Bu dönemde, Başbakanlık Müsteşarı olarak görev yapan Alparslan Türkeş, Cezayirli direnişçilere bir denizaltı aracılığıyla silah ve mali destek göndermiştir (Nam, 2013, ss.180-181).

Başka bir ifade ile bu dönemde Türkiye'nin Batı bloğuna olan bağlılığı, Cezayir Devrimi'ne tam destek vermesinin önünde bir engel oluşturmıştır. Ancak, 1957'nin sonlarından itibaren Türkiye'nin Cezayir meselesine yönelik tutumunda köklü bir değişim yaşanmış ve özellikle Menderes hükümeti tarafından askeri ve siyasi düzeyde gizli destek sağlanmıştır. Zamanla, iki taraf arasındaki ilişkiler giderek güçlenmeye başlamıştır. Bu desteğin ilk işaretlerinin, Menderes'in Libya ziyareti sırasında belirginleştiği de görülmüştür (مقالاتي، 2017، ص 88).

Türkiye hükümeti, Cezayir Devrimi'ne yönelik gizli desteğini sürdürmüş ve siyasi tutumunu kademeli olarak değiştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Fransa'nın politikalarına karşı benzeri görülmemiş "kınama" tavırları sergilemiş ve daha önce sınırlı etkisi olan Türkiye içindeki Cezayir ile dayanışma hareketini teşvik etmiştir. Ayrıca, FLN'nin Ankara'da bir büro açmasına izin verilmesi kararı, ikili ilişkilerin güçlendirilmesinde kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak Fransa'nın politikalarına karşıt bir tutum benimsemeyeceğini düşünen Fransa'nın tepkisini çekmiştir. 1958 yılında, Türkiye'nin Ankara'daki Bağdat Paktı toplantısına ev sahipliği yapması sırasında FLN, Türkiye, Irak ve Pakistan hükümetlerine mesajlar göndermiş ve Cezayir davasına destek vermeleri için olumlu bir tutum benimsemelerini talep etmiştir. Nitekim Türkiye, Cezayir Devrimi'ne açık bir destek

göstermiş ve bu durum Fransa'nın tepkisini çekmiştir. FLN 'nin Ankara'daki ofisinin faaliyetleri, Cezayir davasının Türk kamuoyunda tanıtılmasında etkili bir rol oynamıştır. Bu süreç, Türk yetkililerin desteğine, Cezayir ile dayanışma içinde olan farklı kesimlere ve Cezayir davasının haklılığına dayanmıştır (مقالاتي، 2017، ص 89) .

Mayıs 1960'ta, Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe Menderes hükümetini devirmiştir, ancak bunun dış politikaya olan doğrudan etkisi sınırlı kalmıştır. Askeri yönetimin gerçekleştirdiği en belirgin değişiklik, Arap ülkeleriyle ilişkileri güçlendirme çabası ve yeni bağımsızlık kazanan devletlerle daha yakın bağlar kurma isteği olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik siyasi söyleminde bir değişim gözlemlenmiştir. Eylül 1960'ta, daha önce Türkiye'nin Birleşmiş Milletler temsilcisi olarak görev yapmış olan yeni Dışişleri Bakanı Selim Sarper, *“Türkiye Asya-Afrika bloğuna aittir ve taahhütleri çerçevesinde her zaman bu ülkelerin davalarını desteklemektedir”* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Buna ek olarak, yeni Türk hükümeti "Cezayir Meselesi"nde arabuluculuk yapmayı önermiş, ancak Fransa bu teklifi reddetmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Kahire'de verdiği bir röportajda Cezayir'in kendi kaderini tayin etme ilkesini desteklediğini açıklamıştır. Bu politik değişim çerçevesinde, Türkiye 19 Aralık 1960 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Cezayir meselesine ilişkin kabul edilen 1573 sayılı karar lehine oy kullanmıştır. Söz konusu karar, Cezayir halkının kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık hakkını tanımış ve *“bu hakkın gerçekleştirilmesi için yeterli ve etkili güvencelerin sağlanması gerekliliğini”* vurgulamıştır. Bununla birlikte, bu değişim köklü olmamıştır. Türkiye, Cezayir'de uluslararası denetim altında bir referandum düzenlenmesini öngören maddeye ilişkin oylamada çekimser kalmıştır. Söz konusu öneri, yalnızca bir oy farkıyla kabul edilememiştir (Eyüp, 2012, s.691).

Dönemin gazete ve dergilerinde Cezayir ile ilgili haberler, bağımsızlık hareketinin başlangıcından itibaren yer alırken, olaylara dair yorumların özellikle 1957 yılından itibaren arttığı görülmektedir. Cezayir olaylarının Fransa'da yol açtığı hükümet krizleri ve Birleşmiş Milletler'de Fransa'nın karşı karşıya kaldığı zorluklar basında geniş şekilde ele alınırken, Cezayirli milliyetçilere dair bilgilere yeterince yer verilmemiştir. Bu durumun başlıca sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

- Bu gelişmeler, Cezayir meselesine yönelik küresel kamuoyunun dikkatini çekmiş ve Türk medyasının konuya olan ilgisini artırmıştır. O dönemde Türk basınının haber kaynakları büyük ölçüde Avrupa haber ajansları ve medya kuruluşlarına dayandığı için bu durum haberlerin sunum biçimine yansımış ve Cezayir meselesine ilişkin benzer görüş ve yorumların yayılmasına katkıda bulunmuştur.
- Mücadelenin ilk aşamalarında, dış politika alanında uzmanlaşmış gazete yazarları, Fransa'daki hükümet krizleri ve siyasi değişimler üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca, Fransa'nın Cezayir meselesine yönelik çözümler aradığını ve nihai çözümün yalnızca Fransa'nın elinde olduğunu öne süren yazılar kaleme almıştır.
- Türk medyasının Batılı kaynaklara dayanması, Cezayir'de yaşananları Fransa'dan başka hiçbir tarafı ilgilendirmeyen geçici bir iç kriz olarak algılamasına yol açmıştır (شافور، 2017، ص 09) .

Türk basını, büyük ölçüde Batı medyası ve haber ajanslarını temel bilgi kaynağı olarak kullanmıştır. Türk gazeteciler, Cezayir'e ancak mücadelenin son aşamalarında gidebilme fırsatı bulmuştur. Bu durumun temel sebeplerinden biri, Fransa'nın yabancı basının ülkeye girişine yönelik kısıtlamaları olurken, aynı zamanda dönemin gazetelerinin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar da göz ardı edilmemesi gereken bir etken olmuştur. Bağlantısızlar Hareketi ve Arap devletlerinin Cezayir meselesini giderek daha fazla gündeme taşımalarına karşın, Türkiye'nin Batılı ülkelerle, özellikle de Fransa ile yoğun ekonomik ve siyasi ilişkiler içinde bulunması, Türk hükümetinin bu konuda tarafsız kalmasına neden olmuştur. Ayrıca, 1957 yılına kadar Türk dış politikasının değerlendirilmesinde basın, iktidar ve muhalefet çevreleri arasında genel bir görüş birliğinin olması, Cezayir meselesine yönelik benzer yaklaşımların dile getirilmesine yol açmıştır (Sönmez, 2010, ss.291-292). Bu bağlamda, dönemin bazı aydınları, hükümetin ve basının Cezayir meselesine kayıtsız kalmasını eleştirmiştir. Bu eleştirileri derleyen ve kendi görüşleriyle birlikte bir kitap hâline getiren Avni Çeviker, eserini "*Hür Cezayir*" adıyla yayımlamıştır. Çeviker, Türk halkının Cezayir davasını en başından itibaren desteklediğini, ancak bazı gazetelerin ve hükümetin Cezayir'deki gelişmelere karşı tarafsız kaldığını öne sürmüştür. Ayrıca, Hatay Milletvekili İhsan Ada'nın 1955 yılında Vatan Gazetesi'nde yayımlanan yazıları, Cihad Baban'ın Yenigün Gazetesi'ndeki makaleleri, Bülent Ecevit'in Ulus Gazetesi'ndeki yazıları ve şair Ahmet Arif'in bir mektubu da kitaba dâhil edilerek, Türk aydınlarının Cezayir meselesine duyarlılığı somut örneklerle ortaya konmuştur (Çeviker, 1958, aktaran: Sönmez, 2010,ss.291-292).

Cezayir'e ilişkin haberlerin ayrıntıları zamanla daha fazla detay kazanmaya başlamıştır. Örneğin, muhalefet temsilcisi Ulus Gazetesi, FLN temsilcilerinin Ekim 1956'da Türkiye'ye gelerek çeşitli görüşmeler gerçekleştirdiklerini, ancak bu görüşmelerin basına yansımadığını bildirmiştir. Haberde, temsilcilerin, Başbakan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'na birer mesaj bıraktıkları ifade edilmiştir. Ayrıca, bu ziyaretin temel amacının, Cezayir'de yaşanan trajik olaylar hakkında Türk yetkililerini bilgilendirmek ve Fransa tarafından uygulanan adaletsiz politikaları kanıtlayan önemli belgeleri mesajlarıyla birlikte yetkililere sunmak olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, temsilcilerin ilettikleri mesajların, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine duyurulmasının talep edildiği de vurgulanmıştır (Sönmez, 2007,s.143). Cezayir'in bağımsızlık hareketine yönelik Türkiye'deki en açık destek, öncelikle üniversite öğrencilerinden gelmiştir. 1960 yılı itibarıyla, üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğunun İstanbul ve Ankara'da bulunması nedeniyle, bu şehirlerde düzenlenen gösteriler ve yapılan basın açıklamaları kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve gazetelerde yer bulmuştur. Öğrenciler, yasal bir çatı örgütü olarak faaliyet gösteren “*Türkiye Millî Talebe Federasyonu*” bünyesinde örgütlenerek Cezayir'e destek amacıyla çeşitli gösteriler düzenlemiştir. Federasyon, tüm üniversite öğrencilerini kapsadığı için farklı siyasi görüşlere mensup bireyleri barındırmıştır. Herhangi bir siyasi ideolojinin baskın olmadığı bu oluşumda, üyeler tek bir siyasi görüşü temsil etmese de Cezayir davasına verilen destek konusunda ortak bir tutum sergilemiştir. İstanbul'daki üniversite öğrencileri, Cezayir'de yaşanan katliamı protesto etmek amacıyla sessiz bir yürüyüş gerçekleştirmiştir. 12 Aralık 1960 tarihinde, İstanbul Üniversitesi, Maçka Teknik Okulu ve Ticarî İlimler Akademisi'nden yaklaşık üç bin öğrenci, Taksim'de bulunan Fransız Konsolosluk'u'na kadar yürüyüş düzenlemiştir. Öğrenciler, “İnsan haklarına saygı istiyoruz”, “France, va-t'en d'Algérie”, “Paix en Algérie” ve “Özgür Cezayir'in Yanındayız” gibi ifadelerin yer aldığı pankartları konsolosluk binasının kapısına ve duvarlarına asmışlardır. Eylem, herhangi bir taşkınlık yaşanmadan barışçıl bir şekilde sona ermiştir (Sönmez, 2007, ss. 162-163).

Türkiye-Cezayir ilişkileri, dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın 1985 yılında Cezayir'i ziyaret etmesi ve Türkiye'nin 1950'lerde Birleşmiş Milletler oylamalarındaki tutumuna ilişkin Cezayir'den özür dilemesiyle normalleşme sürecine girmiştir. Türkiye ile Cezayir arasındaki ilişkileri yeniden tesis etmek amacıyla Başbakan Turgut Özal, 4-6 Şubat 1985 tarihlerinde Cezayir'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Özal, özellikle 1958'deki oylama olmak üzere, Adnan Menderes hükümetinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki

oylamalarda çekimser kalma kararını kamuoyu önünde eleştirmiştir. Konuya ilişkin olarak şu ifadeleri kullanmıştır: (Balcı & Bilgü,2020, s.186)

“Halkımızın iradesiyle örtüşmeyen bir tutumun mazur görülmesi mümkün değildir. Ayrıca, bu hususta hatamızı kabul etmenin bir erdem olduğuna inanıyorum. Ümit ediyorum ki hükümetlerimiz arasındaki bu ebedî dostluk yeniden tesis edilecektir.”

Cezayir, 1962’de Fransa’dan bağımsızlığını kazandıktan sonra Soğuk Savaş’ın iki kutbu arasında görece özerk bir dış politika benimsediği görülmüş ve Bağlantısızlar Hareketi içinde aktif bir rol oynamıştır. Ancak ideolojik olarak sosyalizme yakın duran Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) önderliğinde kurulan yeni rejim, özellikle 1960’ların ortalarından itibaren Sovyetler Birliği ile siyasi ve askeri iş birliğini artırmıştır. Rusya, Cezayir’e askeri danışmanlar, silah yardımı ve ekonomik destek sağlayarak Kuzey Afrika’da Batı karşıtı bir nüfuz alanı oluşturmayı amaçlamıştır. Cezayir de sömürgecilik karşıtı duruşunu destekleyen Sovyetler ile ilişkilerini geliştirirken, aynı zamanda üçüncü dünya ülkeleri arasında liderlik rolü oynamaya çalışmıştır (Ghettas, 2018, s.4- 35).

Sonuç olarak, Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlık mücadelesine yönelik dış politikası, dönemin koşullarına bağlı olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda, iki kritik aşama öne çıkmaktadır ki bunlar: Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılması ve 1964 Johnson Mektubu’dur. Bu iki dönüm noktası, Soğuk Savaş sürecinde Türk dış politikasının Batı’ya en fazla yöneldiği evrelerin birer yansıması olarak değerlendirilmiştir (Ersoy, 2012, s.691).

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti’nin İngiltere, Türkiye ve Yunanistan garantörlüğünde kurulmasından sonra Kıbrıslı Rumlar Enosis ruhuyla Yunanistan ile birleşmek istemişler ve azınlıkta olan Kıbrıslı Türklere yönelik eylemlere başlamıştır. Buna karşılık Türkiye garantörlük anlaşmasını Kıbrıs’a müdahale etmek için bir hak olarak görmüş ve müdahaleye hazırlanmıştır. Johnson Mektubu Türkiye’nin müdahalesini önlemek üzere 5 Haziran 1964’de Başbakan İsmet İnönü’ye gönderilmiştir. Bu mektup, iki ülke arasındaki ikili ilişkilere ağır bir darbe vurmuş ve sonrasında ilişkilerde sürekli dalgalanmalara yol açmıştır. Mektup, yalnızca devletler arasındaki resmi ilişkileri etkilemekle kalmamış, aynı zamanda halkların birbirlerine bakış açısını da değiştirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’de ABD karşıtı ilk gösterilerin başlamasında da etkili olmuştur. Mektubun içeriği incelendiğinde, Türkiye’ye yönelik çeşitli uyarı ve tavsiyeler içerdiği açıkça görülmüştür. Buna göre, Kıbrıs’a müdahale edilmesine ilişkin anlaşma şartlarının tam olarak yerine getirilmediği belirtilmiş, ayrıca Türkiye’nin

müdahalesi durumunda Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelme ihtimaline karşılık NATO ve ABD'nin Türkiye'ye destek sağlamayacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, ABD'ye ait silahların Kıbrıs'ta kullanılmasına izin verilmeyeceği de açıkça vurgulanmıştır (Çelik & Özgöker, 2020, ss.61-63).

Türkiye ve ABD arasındaki Kıbrıs Soruna'na istinaden gönderilen Johnson Mektubu ile dış politikasından değişiklikler göstermiştir. Bu dönemde sonra çok taraflı bir denge politikası izleyen Türkiye, Mağrip Bölgesi ile ilişkilerini güçlendirme adımları atmıştır. Bu süreç 2010 Arap Baharı'na sürmüştür. Bir sonraki bölümde bu durum detaylı olarak ele alınmıştır.

3. ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE-CEZAYİR İLİŞKİLERİ

Tez çalışmasının bu bölümünde, Arap Baharı sonrasında Cezayir-Türkiye ilişkileri ele alınmıştır. Öncelikle siyasi, diplomatik ve güvenlik alanlarındaki gelişmeler incelenmiş olup ardından iki ülke arasındaki ekonomik iş birliği boyutları değerlendirilerek ve son olarak da halklar arasındaki tarihî ve sosyal bağları güçlendiren kültürel ilişkiler üzerinde durulmuştur.

3.1. Cezayir- Türkiye İlişkilerinin Siyasi-Diplomatik-Güvenlik Boyutu

Cezayir ile Türkiye arasındaki siyasi karar alıcılar, iki ülke arasındaki tarihi, kültürel ve stratejik bağlara dayanan ortak bir vizyon etrafında birleşmektedirler. Bu vizyon, karşılıklı önemi ve ortak politik çıkarların gerçekleştirilmesinde her iki tarafın tamamlayıcı rolünü vurgulamaktadır. Arap Baharı sonrası Cezayir'in dış politikası incelendiğinde, Cezayir'deki halk protestoları, 22 Şubat 2019 tarihinde başlamış ve '*Hirak El Chaabi*' olarak adlandırılan bir dizi gösteri şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu protestolar, öncelikle eski Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika'nın beşinci dönem için aday olmasına karşı başlamış, sonrasında ise demokratik standartlara uygun yeni bir yönetim sistemine geçilmesi yönünde halktan gelen taleplerle yayılmıştır. Sonrasında ise, talepler rejimin köklü bir değişime tabi tutulması doğrultusunda evrilmiştir. Söz konusu protestoların en dikkat çekici özelliklerinden biri barışçıl nitelikte olmasıdır. Halk protestoları, düzenli bir şekilde devam ederken vatandaşlar arasında iç ve dış meselelerin tartışıldığı sivil bir alan hâline de gelmiştir. Sistem değişikliği talebi önemli olmakla birlikte, protesto yürüyüşleri hükümetin aldığı kararlar ve yaptığı duyurular çerçevesinde bir ifade biçimi olarak öne çıkmıştır. Bu protestolar yalnızca iç meselelere odaklanmakla kalmamış, aynı zamanda devletin bölgesel ve uluslararası düzeydeki rolüne dair beklentileri de artırmıştır. Halk protestoları, hükümetin dışa bağımlı olma politikalarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve Fransız hegemonyasından kurtulma arzusunu yansıtan afişler ve sloganlar eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum, Cezayir halkının ülkenin tarihsel rolüyle ve Akdeniz ile Afrika'nın Mağrip bölgesindeki stratejik konumuyla uyumlu bir şekilde daha bağımsız ve etkin roller üstlenme isteğini ortaya koymuştur (Al & Kaya & Harrouche, 2022, s.854).

Cezayir hükümeti, halk protestalarının taleplerine yanıt olarak üç temel aşamayı izlemiştir ki bunlar: başkanlık seçimleri, anayasa referandumu ve yasama seçimleridir. Cezayir, protesto hareketinin başlamasından yaklaşık bir yıl sonra başkanlık seçimi düzenlemiş ve bu süreç sonucunda Abdülmecid Tebbun, 2019 yılında ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan oldukça karmaşık bir döneminde cumhurbaşkanlığı görevine başlamıştır. Buteflika iktidarının

son yıllarında derinleşen siyasi kriz, halk ile devlet kurumları arasında hatta siyasi elitlerin kendi içinde ciddi bir güvensizlik ve iletişimsizlik ortamının oluşmasına yol açmıştır. Bu durum, siyasi partilerin, sendikaların ve sivil toplum kuruluşlarının önemli ölçüde zayıflamasına ve devlet otoritesinin sarsılmasına neden olmuştur. Böylece, toplumsal taleplerin ifade bulabileceği kurumsal kanallar işlevsiz hale gelmiş ve halk hareketinin önemli bir kısmı, radikal biçimde rejimin köklü bir şekilde değiştirilmesini talep etmiştir. Komşu bölgelerde yaşanan sorunlara ek olarak, Libya krizinin yarattığı karmaşa, Sahel bölgesindeki artan güvenlik tehditleri, Fas Krallığı ile ilişkilerde süregelen durgunluk ve pasif bir dış politikanın benimsenmesi, Cezayir'in uluslararası ve bölgesel meselelerden giderek uzaklaşmasına neden olmuştur. Son çeyrek yüzyıldan uzun bir süredir Cezayir, diplomatik sahnede etkin bir rol üstlenememiş ve tutarlı bir dış politika geliştirememiştir. Seçim sürecinin askıya alınması, on yılı aşkın bir süre devam eden terörle mücadele ve eski Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika döneminde yaşanan yolsuzluk skandalları, ülkenin stratejik çevresini, hayati alanlarını ve etkili nüfuz bölgelerini kaybetmesine yol açmıştır (Al & Kaya & Harrouche, 2022, s.854).

Yeni Cumhurbaşkanı Abdülmecid Tebbun'un göreve başlamasının ardından yaptığı konuşmalarda öne çıkan başlıca unsur, komşu ülkelerle olan bölgesel ilişkilerde Cezayir'in diplomatik etkinliğinin yeniden tesis etme çabaları olmuştur. Dış politika ilkeleri düzeyinde yapılan söylemler, Cezayir'in geleneksel dış politika doktrininde bir değişiklik olmadığını göstermiştir. Başkan, Cezayir'in çıkarlarını önceliklendirerek, ülkelerin dış işlerine karışmama ve halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı gibi temel ilkelere vurgu yapmış; krizlerin çözümünde güç kullanımını reddetmiş ve farklı taraflar arasında diyalog ve istişareye dayalı barışçıl çözümlere öncelik vermiştir (Discours integrale du président de la république Abdelmadjid Tebboune, 2019). Cezayir'in dış politikası, özellikle 1960'lar ve 1970'lerdeki tarihsel deneyimlerine dayanan yaklaşımıyla uluslararası ilişkiler bağlamında sıkça tartışma konusu olmuştur. Bu dönem boyunca Cezayir, uluslararası sahnede dikkate değer bir etki ortaya koymuş ve çeşitli küresel anlaşmazlıkların çözümünde önemli roller üstlenmiştir. Amerikan rehine krizi ve İran-Irak Savaşı gibi olaylar, bu etkinliğin somut örnekleri arasında yer almıştır. Bu tarihsel perspektif, 1990'lı yıllardaki dış politika pratikleri için de büyük ölçüde geçerliliğini korumuştur. Cezayir'in bölgesel ve uluslararası düzeydeki rolü, çoğunlukla pragmatik bir çizgide gelişmiş; bu çizgi, ülkenin tarafsızlık politikası temelinde inşa ettiği tarihsel misyonla, daha adil ve dengeli bir küresel ekonomik düzene yönelik talepleriyle ve özgürlükçü davalara özellikle Batı Sahra ve Filistin meselelerine verdiği tutarlı destekle şekillenmiştir (عبد العالي، 2014، ص 15).

Dış politika dinamikleri bağlamında, küreselleşme çağında sınır ötesi etkilerin hızla artması, Cezayir'in bölgesel konumunu doğrudan etkileyen ve klasik duruşlarını tehdit eden çeşitli zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu durum, Cezayir'i doğrudan sınır komşularında ve sınırlarda geleneksel olmayan değişiklikler ve sınır ötesi zorluklarla çevrili kılmıştır. Bu gelişmeler anayasal değerlerin gözden geçirilmesini zorunlu kılmış ve 2020 yılında yapılan anayasa değişiklikleri, Cezayir'in dış politika araçlarında önemli bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu değişiklikler, Cezayir ordusunun sınır ötesi barışı koruma görevlerine katılımına olanak tanımış ve Birleşmiş Milletler barış gücü misyonlarına katkı sağlamayı hedeflemiştir. Tarih boyunca Cezayir, BM çatısı altında birçok barış koruma operasyonuna katılmış; ayrıca Lübnan'da ve 1967 ile 1973 yıllarında İsrail'e karşı gerçekleşen savaşlarda aktif rol oynamıştır. (مشروع تعديل الدستور، 2020، ص 34). Ayrıca Cezayir, uluslararası ve bölgesel gelişmelere uyum sağlamak amacıyla diplomatik yaklaşımında önemli reformlara gitmiştir. Bu çerçevede, Dışişleri Bakanı Ramtane Lamamra'nın yetkisi altında görev yapan yedi özel temsilcilik oluşturulmuş ve bu temsilciler, Cezayir'in dış politika alanındaki kilit meseleleri, öncelikleri ve çıkarlarını takip etmek üzere yedi farklı konuda faaliyet göstermiştir. Cezayir'in dış ilişkilerinde, ülke özellikle bölgesel komşuları içinde diplomatik rolünü yeniden kazanma ihtiyacının farkında olmuştur. Son otuz yılda, Cezayir özellikle Mağrip Bölgesi ve Afrika'da etkili olduğu birçok alanda büyük ölçüde etkisini kaybetmiştir (Marouf Araibi,2019).

Abdölmecid Tebboune'nin Cezayir Cumhurbaşkanı olmasının ardından, Cezayir ile Türkiye arasındaki ilişkilerde kayda değer bir gelişme yaşanmış ve ikili iş birliği çeşitli alanlarda güçlendirilmiştir. Tebboune, daha önce 2001–2002 ve 2012–2017 yılları arasında iki dönem konut ve imar bakanı olarak görev yapmış olup, bu dönemde büyük konut projelerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamış ve bu sayede sektörde faaliyet gösteren Türk şirketleriyle güçlü ilişkiler kurma imkânı bulmuştur. Aralık 2019'da cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Cezayir Cumhurbaşkanı Tebboune, Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesi yönünde çalışmalar yürütmüş ve bu ilişkileri “daha fazla iş birliği için olanaklar sunan güçlü ilişkiler” olarak tanımlamıştır.

Ortaklığın önemi, Cezayir'in sahip olduğu jeopolitik özgünlük ve çevresindeki bölgede oynadığı merkezi rol bağlamında daha da belirginleşmiştir. Cezayir, coğrafi olarak Avrupa ile Afrika'yı, Arap dünyası ile Akdeniz'in kuzey kıyılarını birbirine bağlayan stratejik konumu sayesinde, Akdeniz havzasında kilit bir bölgesel aktör konumundadır. 2,4 milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle Afrika kıtasının en büyük ülkesi olan Cezayir, yedi ülkeyle kara

sınırına ve 1200 kilometreyi aşan bir deniz kıyısına sahiptir. Bu özellikleri, ülkeyi kıtalararası geçiş için hayati bir kavşak noktası hâline getirmektedir (Diplomat, 2008). Türkiye ise, demografik yapısı, tarihî önemi ve benzersiz coğrafi konumu nedeniyle Cezayir’i Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz bölgesinde stratejik bir ortak olarak görmektedir. Benzer şekilde Cezayir de Türkiye’yi bölgesel ve uluslararası meselelerde artan etkisiyle öne çıkan bir aktör olarak değerlendirmekte; bu durum, iki ülkenin başta Libya, Sahel bölgesi ve Filistin gibi bölgesel krizler olmak üzere birçok dosyada görüşlerinin örtüşmesini açıklamaktadır. Bu karşılıklı dinamik çerçevesinde Türkiye, bölgede siyasi ve ekonomik nüfuzunu genişletmeyi hedeflerken; Cezayir ise stratejik ortaklıklarını çeşitlendirmeye çalışmakta, böylece ulusal çıkarlarını koruyarak bölgesel konumunu pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Cezayir-Türkiye ilişkilerinin tarihsel anlaşmazlıklardan veya doğrudan jeopolitik rekabetten arınmış olması, karşılıklı faydaya dayalı uzun vadeli bir iş birliği için elverişli bir zemin oluşturmaktadır (حروش، 2021، ص 15) .

Cezayir ve Türkiye arasındaki resmi ve karşılıklı ziyaretleri incelediğimizde, Cezayir’in bağımsızlığını kazanmasının ardından 31 Temmuz 1962’de Türkiye, Cezayir’i resmen tanımış ve aynı yıl 30 Haziran’da başkentte bir elçilik açmıştır. Sömürgecilik dönemi sona ermiş olsa da etkileri belirli ölçüde devam etmiştir. İlk başbakan seviyesindeki resmi ziyaret, 1985 yılında Turgut Özal tarafından Cezayir’e gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasındaki yoğun etkileşimler ise 1986 yılında Cezayir Başbakanı Abdülhamid Brahimi’nin Türkiye ziyaretiyle başlamıştır. Ardından, 1988’de Kenan Evren’in Cumhurbaşkanı olarak, 1999’da ise Süleyman Demirel’in Cezayir ziyaretleri gerçekleşmiştir. Bu dönemde ikili siyasi ilişkilerde bir durağanlık yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, başbakanlık döneminde 2006 ve 2013 yıllarında; Cumhurbaşkanlığı döneminde ise 2014, 2018, 2020 ve 2023 yıllarında olmak üzere toplam dört kez Cezayir’i ziyaret etmiştir. Afrika kıtasında gerçekleştirdiği 57 resmi ziyaret arasında, Senegal ile birlikte altı kez ziyaret ettiği iki Afrika ülkesinden biri olmuştur (Kavas, 2023). Cezayir tarafında ise, Başbakan Abdelhamid Brahimi’nin yaptığı ilk ziyaretten 20 yıl sonra, 2005’te Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika, Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyareti, 2022’de Cezayir Başbakanı Aimene Benabderahmane’nin ziyaret takip etmiştir. Şu anki Cezayir Cumhurbaşkanı Abdelmadjid Tebboune ise 2022’nin Mayıs ve 2023’ün Temmuz aylarında Türkiye’ye iki yıl üst üste ziyarette bulunmuştur (Fırat, 2023). 2025 yılının Nisan ayında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Hakan Fidan Cezayir’de Türkiye’nin Vahran Başkonsolosluğu’nun resmi açılışını yapmıştır (Altun, 2025).

Tablo 2: Cezayir ile Türkiye Arasında (1985-2023) Resmi Ziyaretler (Cezayir'den Türkiye'ye Delegasyon)

1986	Abdelhamid Brahimi	Başbakan
2005	Abdülaziz Buteflika	Cumhurbaşkanı
2021	Sbri Boukadoum	Dışişleri Bakanı
2022	Abdülmecid Tebbun	Cumhurbaşkanı
2022	Aymen Benabderrahmane	Başbakan
2023	Abdülmecid Tebbun	Cumhurbaşkanı
2023	Ahmed Attaf	Dışişleri Bakanı

Kaynak: Araştırmacı tarafından resmi referanslara dayanarak hazırlanmıştır.

Tablo 3: Cezayir ile Türkiye Arasında (1985-2023) Resmi Ziyaretler (Türkiye'den Cezayir'e Delegasyon)

1985	Turgut Özal	Başbakan
1988	Kenan Evren	Cumhurbaşkanı
1999	Süleyman Demirel	Cumhurbaşkanı
2006	Recep Tayyip Erdoğan	Başbakan
2013	Recep Tayyip Erdoğan	Başbakan
2014	Recep Tayyip Erdoğan	Başbakan
2018	Recep Tayyip Erdoğan	Cumhurbaşkanı
2020	Recep Tayyip Erdoğan	Cumhurbaşkanı
2023	Recep Tayyip Erdoğan	Cumhurbaşkanı
2025	Hakan Fidan	Dışişleri Bakanı

Kaynak: Araştırmacı tarafından resmi referanslara dayanarak hazırlanmıştır (Kavas, 2023); (Altun, 2025)

Tablo 2 ve 3 'de açıklandığı üzere, Cezayir ve Türkiye arasındaki resmi ziyaretler 1985 ve 1986 yılları arasında başlamıştır. 1986 yılında Cezayir Başbakanı Abdülhamid Brahimi'nin Türkiye ziyareti haricinde, 1988 ile 1999 yılları arasında resmi ziyaretler sadece Türkiye tarafından gerçekleştirilmiş, ancak Cezayir'deki iç koşullar nedeniyle karşılıklı ziyaretler sınırlı kalmıştır. Abdülaziz Buteflika'nın iktidara gelmesiyle, iki ülke arasındaki resmi ziyaretler yeniden başlamıştır. Buteflika, 2005'te Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş. Ardından,

2006 yılında Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cezayir ziyareti gerçekleşmiş ve bu ziyaret sırasında Cezayir-Türkiye İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, ikili ilişkilerde güçlü bir ivme sağlamış ve iş birliğinin önünü açmıştır. Özellikle bu dönemde, Cezayir'in politik ve ekonomik açıdan ülke içerisinde Fransa'nın etkisinin devam etmesiyle birlikte, Türkiye ile ilişkiler önemli bir alternatif ve stratejik iş birliği alanı olarak gelişmiştir.

2019 yılında Abdülmecid Tebboune'nin iktidara gelmesiyle birlikte, ülkeler arasındaki resmi ziyaretler düzenli ve anlamlı bir şekilde artış göstermiştir. Ülkeler arasındaki ilişkilerin artışı, son yıllarda atılan karşılıklı adımların bir devamı niteliğindedir ve genel olarak iki ülke arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik bir eğilimi yansıtmaktadır. Bu durum, eski Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika döneminde Cezayir-Türkiye ilişkilerinde yaşanan durağanlığı aşma çabalarını ifade etmektedir. İki ülke yetkilileri arasındaki karşılıklı resmi ziyaretler, bu karşılıklı adımların en somut yansıması olmuştur. Özellikle Türkiye Cumhurbaşkanı'nın 2020'deki Cezayir ziyareti ve ardından Cumhurbaşkanı Tebbun'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret, bu sürecin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Bu ziyaretler sırasında, sınır ötesi organize suçlarla mücadele, eğitim, kültür, medya, ekonomi, borsa, denizcilik, madencilik, çevre ve sosyal hizmetler gibi birçok alanda 15 anlaşma ve mutabakat imzalanmıştır. Ayrıca, iki ülke arasındaki Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi'nin ilk toplantısının duyurulması, Türkiye 'nin gelecekte Cezayir ile güçlü bir ortaklık kurma amacını açıkça göstermiştir. Bu girişim, Cezayir'in Fransa, Rusya ve Çin gibi geleneksel ortaklarıyla yanı sıra farklı bir ortaklık kurma çabasının bir parçası olarak da değerlendirilmektedir (2023, وكالة الأنباء الجزائرية).

İlişkilerin geliştirilmesine yönelik artan ilgi, tarafların mevcut koşulları ile bölgesel ve uluslararası gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte önemli bir ivme kazanmıştır. Bu süreç, Cezayir ile Türkiye arasında bölgedeki çeşitli meselelerde ortak siyasi anlayışların oluşmasını teşvik etmekte; aynı zamanda ekonomik ilişkilerin de güçlendirilmesini sağlamaktadır. Özellikle Afrika kıtasında, iki ülke arasında ikili ve ortak ekonomik fırsatlar yaratma çabaları devam etmektedir. Türkiye'nin Cezayir Büyükelçisi Mahinur Özdemir Göktaş'ın açıklamalarında, Cezayir'in bölge ve Akdeniz Havzası'nda istikrarın sağlanmasında önemli ve etkin bir müttefik olduğu vurgulanmaktadır (2021, حروش). Bu olumlu gelişmeler, Cezayir-Fransa ilişkilerinin sömürge geçmişi, hafıza meselesi, Cezayirlilere yönelik vize koşullarının sıkılaştırılması ve Fransız Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Cezayir'de Fransız sömürgeciliğinden önce bir Cezayir ulusunun varlığını sorgulayan ve Osmanlı dönemini eleştiren açıklamaları nedeniyle yaşanan ciddi gerilim döneminde ortaya çıkmıştır. Macron,

Cezayirlilerin Fransız sömürgeciliğine odaklanıp, kendi söylemince halkın “Osmanlı işgalini” göz ardı etmelerine şaşkınlıkla yaklaşmış ve Türkiye’nin Cezayir halkını yanıltmaya çalışsa da halkın kendi tarihini yazmayı başardığını ifade etmiştir. (Ancak burada değinilmesi gereken husus şudur ki Macron’un “Osmanlı işgalı” söylemi Cezayir halkı tarafından “Osmanlı’nın Cezayir’deki varlığı” olarak kabul edilmektedir). Bu açıklamalar, Fransa ve Cezayir arasında benzeri görülmemiş bir siyasi krize yol açmış, resmi ve halk düzeyinde sert tepkilere neden olmuştur. Kriz, Cezayir’in Paris’teki büyükelçisini geri çağırması ve Fransız askeri uçaklarının hava sahasında uçuşlarının engellenmesiyle sonuçlanmıştır (Le journal le monde, 2021). Bu kriz, Cezayir-Türkiye ittifakını güçlendirmekte ve Cezayir-Türkiye ilişkilerinin tüm düzeylerde genişlemesine olanak sağlamaktadır.

Cezayir ve Türkiye, dış politikalarında egemenlik, diğer ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı, iç işlere müdahale etmeme ve siyasi bağımsızlık gibi temel prensipleri paylaşmaktadır. Bu prensipler, 2006 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’nda açıkça belirtilmiş olup, Cezayir ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimi için sağlam bir temel teşkil etmiştir (الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية، 2008، ص 05). Ayrıca, her iki ülkenin Akdeniz bölgesi ve Afrika kıtasıyla, ilgili çıkarları ve bağları, stratejik öneme sahip bir iş birliği alanını oluşturmuştur. Siyasi alanda, Cezayir ve Türkiye bölgesel ve uluslararası konularda benzer görüşlere sahip olmuştur. Cezayir ve Türkiye arasındaki yakınlaşmanın son dönemdeki ana odak noktasını, Libya Krizi oluşturmuştur. Özellikle Doğu Akdeniz ülkeleri, Türkiye’nin bölgedeki artan etkisini ve elde ettiği gücü azaltma eğiliminde olduğu görülmüştür. Cezayir de Libya krizine benzer dış politika yaklaşımlarını uygulayan diğer ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye Doğu Akdeniz’deki haklarını korumak için Libya ile yaptığı anlaşmayı sürdürmekte ve Ulusal Mutabakat Hükümeti’ni (UMH) desteklemiştir. Türkiye’nin, Aralık 2019’da Fayez es-Serrac hükümeti ile Doğu Akdeniz’deki haklarını korumak amacıyla Mavi Vatan doktrinine uygun olarak deniz yetki alanlarının belirlenmesine ilişkin bir anlaşma imzaladığı belirtilmiştir. Bu anlaşmalar temelinde Türkiye, Libya krizine müdahil olmuş; 23 Haziran’da düzenlenen Berlin II Konferansı sırasında Türk yetkililer, Libya’da ulusal uzlaşma sürecini ve devlet kurumlarının birleştirilmesini desteklediklerini ifade etmiştir. Türk yetkililer, Libya’daki barış ve istikrar ortamının kendi çıkarlarına uygun olduğunu değerlendirmiştir. Türkiye’nin tutumu, daha önceki Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne (UMH) verdiği destek ve Halife Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu’nun başlattığı askeri harekete karşı çıkması bakımından Cezayir’in arzularıyla örtüşmüştür. Cezayir, Libya güvenliğini kendi güvenliğinin bir parçası olarak görmekte, zira siyasi ve güvenlik alanındaki istikrarsızlıkların Cezayir’in ulusal

güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturduğunu değerlendirmiştir. Cezayir, Libya'daki tüm tarafları bir araya getirecek siyasi bir çözüm bulmak amacıyla diplomatik çabalarını sürdürmüştür. Ayrıca, devletlerin iç işlerine müdahale etmeme prensibinin, Libya krizinin Libyalılar tarafından çözülmesini gerektirdiğini savunmuştur. Bu çaba, Cezayir'in Libya'daki siyasi istikrarsızlık ortamını sonlandırmaya yönelik dış politikasına da paralel bir nitelik taşımıştır. Bu duruma istinaden Cezayir ve Türkiye, güvenlik bağlamında ortak bir platformda buluşmuştur. Türkiye-Cezayir yakınlaşması, ortak çıkarlar ve tarihsel bağlar doğrultusunda ortaya çıkan bir gerekliliğin sonucu olmuştur (Al & Kaya & Harrouche, 2022, s. 855).

Cezayir-Türkiye koordinasyonu, Tunus krizinde belirgin şekilde artmıştır. Bu durum, Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said'in parlamentonun faaliyetlerini askıya alması ve hükümeti feshetmesi gibi değişikliklerin ardından ortaya çıkmıştır. Bu kararlar, İslami Ennahda Hareketi'ni siyasi arenadan uzaklaştırmıştır. Cezayir, Tunus'ta yaşananların, özellikle Cezayir-Fas sınırının kapanması ve Libya, Mali ile Nijer sınırlarındaki güvenlik sorunları göz önünde bulundurulduğunda, ulusal güvenliğini tehdit edebilecek dış müdahalelere kapı aralayabileceği kanaatinde olmuştur. Cezayir, Tunus'ta yaşananları iç mesele olarak görmekle birlikte, Cumhurbaşkanı Said'in attığı adımlara açık bir destek vermemiştir; bu durum, bazı kesimlerce “pozitif tarafsızlık” olarak yorumlanmış ve bu sayede Cezayir'in Tunus'taki tüm taraflar için güvenilir bir arabulucu rolü üstlenmesine olanak sağlamıştır (Hammadi, 2021). Türkiye ise, Tunus parlamentosunun çalışmalarının devam etmesinin Tunus demokrasisi için önemini vurgulamış; Cumhurbaşkanı Erdoğan, Tunus'un istikrarının ve iç barışın, bölgenin genel istikrarı açısından hayati öneme sahip olduğunu belirtmiştir (2021, حروش).

Bir diğer önemli konu, savunma sanayi alanında Türkiye ve Cezayir arasındaki iş birliği bağlamında TUSAŞ ve diğer kamu ile özel savunma sanayi şirketlerinin Cezayir'e silah ihracatı gerçekleştireceğinin açıklanması olmuştur. Askeri ilişkiler, Türkiye-Cezayir ilişkilerinin kalıcılığı ve sürdürülebilirliği açısından en önemli konulardan biri olarak öne çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, ilişkilerde hedeflenen süreçlerin takibi için Yüksek Düzeyli İşbirliği toplantılarının bir yıl Cezayir'de, bir yıl Türkiye'de devam edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, su ve tarım alanında iki ülkenin iş birliği potansiyeli ve bu alanda belirlenecek hedeflerin geliştirilmesi de dikkate alınması gereken diğer bir konu olmuştur (T.C. İletişim Başkanlığı, 2022). Akdeniz'de yaşanan çatışmalar sonucunda Cezayir, geçmişte olduğu gibi Akdeniz'deki deniz kuvvetlerini yeniden güçlendirerek, Batı Akdeniz'de önemli bir askeri aktör haline gelmeyi kademeli olarak hedeflemektedir. Cezayir Genelkurmay Başkanı'nın da belirttiği

üzere; “Cezayir, Akdeniz’deki deniz gücünün eski ihtişamını yeniden kazanmayı amaçlamaktadır” ifadesiyle, 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı döneminde Akdeniz’in batı kesimindeki hakimiyetine atıfta bulunulmuştur (2021، حروش).

Cezayir, silahlarının yaklaşık %60’ını Rusya’dan ithal etmektedir. Diğer taraftan Türkiye son yıllarda teknoloji alanında önemli ilerlemeler kaydederek Cezayir için potansiyel tedarikçilerden biri olma imkânı bulmuştur. Ayrıca, Cezayir ordusu, başarılı askeri tecrübelerden ve geliymiş teknolojilerden faydalanmak amacıyla iş birliklerini geliştirmekte ve çeşitlendirmektedir. Bu bağlamda, askeri eğitim iş birliği ve istihbarat paylaşımı anlaşmaları çerçevesinde birçok ülkede düzenlenen askeri organizasyonlar ve tatbikatlar Cezayir ordusu tarafından yakından takip edilmektedir (Telci, 2021). Türkiye ve Cezayir arasında bölgesel çatışmaların, belirli bir bölgede hegemonya mücadelelerinin veya tarihsel kaynaklı anlaşmazlıkların olmaması, iki taraf arasındaki ilişkilerin gelişimi ve stratejik bir ortaklık hedefine ulaşma açısından temel bir faktördür (Bustos García De Castro, 2022, s.170).

3.2. Türkiye-Cezayir İlişkilerinin Ekonomik ve Ticari Boyutu

Ekonomi politikalarını belirleyici faktörler, ülkeler arasındaki ekonomik çıkarların oluşturulmasında öncelik sağlamaktadır. Hem ticaret ve yatırım gibi ikili düzeydeki alanlarda hem de uluslararası alanda, enerji konularında iş birliği gibi çok taraflı düzeyde, ülkeler arasındaki ilişkilerde önemli konuları kapsamaktadır. Özellikle Türkiye için Cezayir, Afrika’ya açılan ana kapıdır ve bu kıta için vazgeçilmez bir anahtar konumundadır. Bu bağlamda, Türkiye, 2005 yılında bölgesel komşularıyla karşılıklı ekonomik bağımlılık politikalarını yoğunlaştıran bir ekonomik planı açıklamıştır ki bu plana göre "Herkes için kazanç" prensibini içeren stratejik bir ekonomik ortaklık kurularak bu hedefe ulaşılabiliceği belirtilmiştir. Türkiye-Cezayir ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasının, özellikle ülkeler arasındaki gelişmeleri ölçmede önemli bir belirleyici faktör olarak ekonomik alandan başladığını görülmüştür. Türk dış politikası, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgede bıraktığı tarihsel geçmiş göz önüne alındığında, Arap ülkeleriyle olan dış ilişkilerini güçlendirmek ve rolünü pekiştirmek için yumuşak güce dayalı bir strateji benimsemiştir (112ص، 2015، شلغوم).

Yukarıdaki bilgiler ışığında Cezayir’in ekonomik durumunu açıklamak için öncelikle 1986 yılında tüm dünyayı etkileyen petrol krizinin Cezayir’i de etkilemiş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Serbest piyasa ekonomisine geçip, dış borç yükünden kurtulmak isteyen hükümet IMF ile kapsamlı bir ekonomik plan uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda özellikle Fransa’ya karşı dış borçlarını yeniden yapılandıran Cezayir, hükümet politikalarına bu planı

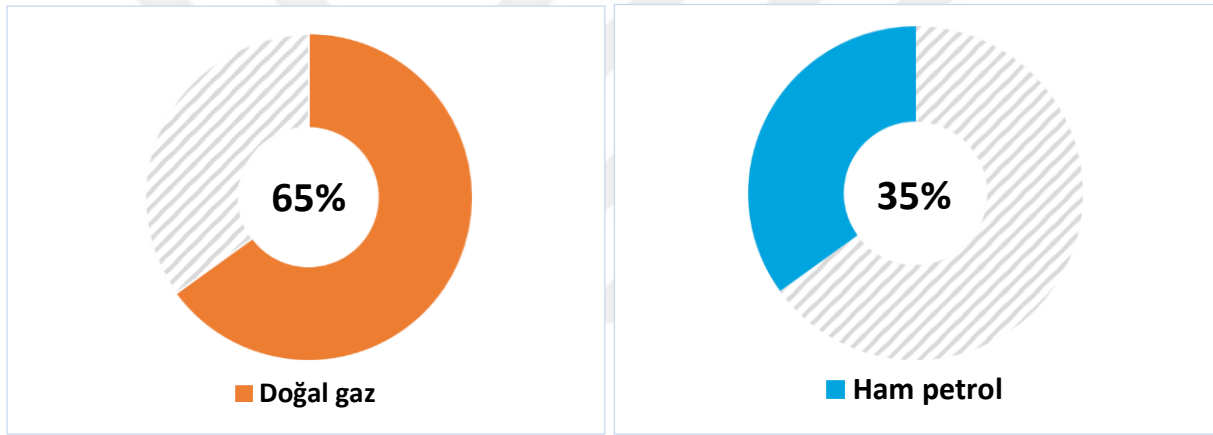
yansıtamamıştır. Bu bağlamda ülkenin dış borç devir oranı 1990'lı yılların başında çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Dış borç ödemeleri 2003 yılından sonra bir düzene oturmuş ve 2007 yılında 5 milyar dolar civarına indirilebilmiştir. Cezayir gibi gelişmekte olan birçok ülke, bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk olarak ekonomik kalkınmayı hedeflemiştir. Nitekim Cezayir de başlangıçta, sosyalist ekonominin inşası ve güçlendirilmesini destekleyen bir kalkınma planı izlemiştir. Ayrıca sanayileşmeyi ön planda tutan bir kalkınma stratejisi de benimsemiştir. Cezayir ekonomisi genel olarak enerji sektörüne bağımlıdır ki bu bağımlılık, ülke içinde yaşanan petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan büyük ölçüde etkilenen bir ekonomik bir yapıya neden olmuştur (Tijani, 2021, ss.89-90).

Cezayir'in, ekonomik kalkınmayı desteklemek için tamamen hidrokarbon gelirlerine dayanan bir rant ekonomisine sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle petrol krizleri, Cezayir'i kalkınma sürecinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca ekonomik ve sosyal göstergelerin bozulmasına da yol açmıştır. Bu bağlamda Cezayir, ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde IMF destekli istikrar politikalarını uygulamaya başlamıştır. Yıllar süren reformlar sonucunda, ekonomik denge alanında bazı olumlu sonuçlar elde edilmiş olsa da Cezayir hem vatandaşlarının yaşam standartlarını iyileştirme hem de istihdam sağlama hedeflerine ulaşamamıştır. Bu nedenle Cezayir, ekonomik kalkınmayı desteklemek için kamu yatırım programları gibi yeni ekonomik kalkınma programları da geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu programlar, özellikle sosyal açıdan iyileşme konusunda önemli ve olumlu sonuçlar vererek kalkınma sürecine katkıda bulunmuştur. Ancak hidrokarbon sektörünün gayri safi yurtiçi hasıla üzerindeki baskısı nedeniyle bu olumlu sonuçlar sınırlı kalmıştır. Ayrıca bu programlar, hidrokarbon sektörü dışında gerçek ve sürekli bir büyüme sağlama ana hedefine ulaşmada başarılı olamamıştır (حروش، 2013، ص 155).

Genel olarak Cezayir'in hâlâ hidrokarbon sektörüne olan temel dayanağı, ekonomisinin yapısal dönüşümünü gerçekleştirme çabasında yetersiz kalmaktadır. Bu sektörden elde edilen gelirler, altyapı yatırımları ile insani kalkınma harcamalarının finansmanında önemli bir rol oynamıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, özel sektörün gelişimini hızlandırmak, işgücü verimliliğini artırmak ve ekonomiyi çeşitlendirmek amacıyla kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu bilgileri daha ayrıntılı anlatabilmek için Cezayir'in enerji potansiyelinin hem doğal gaz hem de petrol rezervleri ve üretimi açısından açıklanması gerekmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Cezayir ekonomisinin temelini, büyük oranda hidrokarbon gelirleri oluşturmaktadır. Dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz üreticileri arasında yer alan Cezayir’de milli gelirin %35’i, bütçe gelirlerinin %62’si ve ihracat gelirlerinin %98’i petrol ve doğal gazdan elde edilmektedir (Observatoire de la Sécurité des Flux et des Matières Energétiques, 2021, p.09). Cezayir, Afrika’daki hidrokarbon kaynaklarının en büyük üçüncü üreticilerinden birisidir. Küresel enerji piyasalarının en önemli ihracatçı ülkelerinden biri olarak da kabul edilmektedir. Cezayir hükümeti tarafından yayınlanan (2020-2024) ekonomik toparlanma planı raporuna göre, Cezayir’in ana enerji kaynağının %65’lik kısmını doğal gaz oluştururken, %35’lik kısmını da petrol temsil etmektedir (Şekil: 13) (République Algérienne Démocratique et Populaire, Services du Premier Ministre, 2021, p.76).

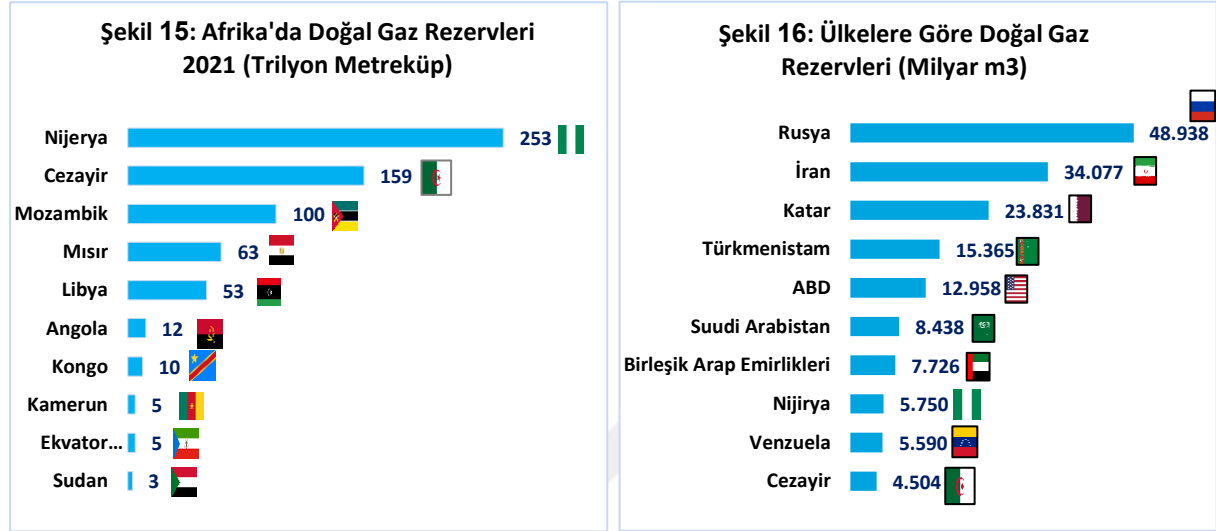
Şekil 13: Cezayir'deki Enerji Kaynakları (2021)

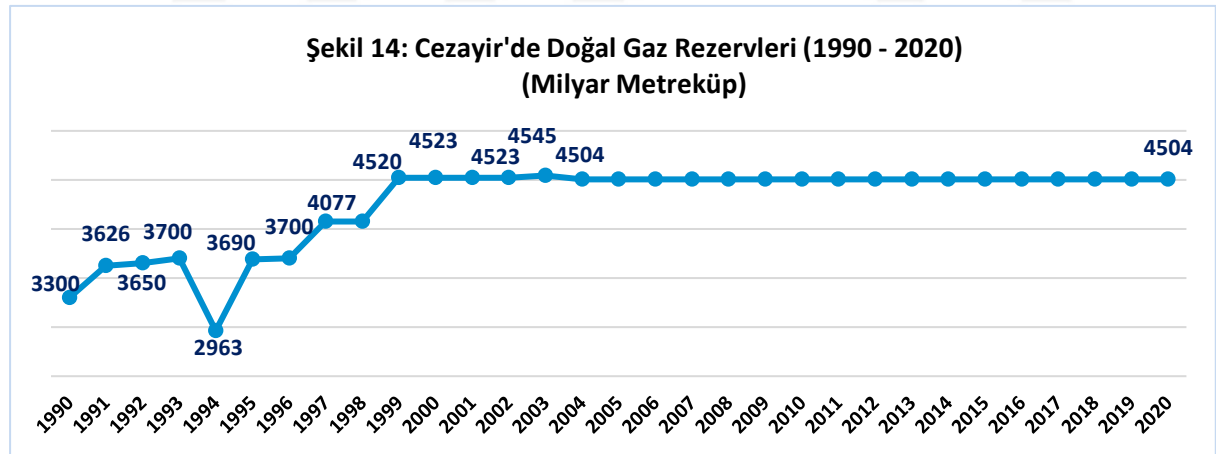
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. République Algérienne Démocratique et Populaire, Services du Premier Ministre. (2021). *"Plan de Relance Economique: 2020-2024"*, volumes 1 et 2. Link: <https://n9.cl/kb0ts> (E.T.:12.05.2023)

Cezayir’de enerjinin başlıca kaynağı doğal gazdır ve yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere ülke enerji kaynağının %65’lik oranını temsil etmektedir. Ayrıca elektrik üretiminde %99 oranında temel kaynak olarak ön plana çıkan doğal gaz, endüstriyel faaliyetlerde de yoğun olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Cezayir’de nüfus artışının etkisiyle ulusal tüketim hızla artarken, üretim ise yavaşlamaktadır (République Algérienne Démocratique et Populaire, Services du Premier Ministre, 2021, s.76). Önemli miktarda doğal gaz rezervine sahip olan Cezayir’in, BP tarafından hazırlanan 2021 yılı dünya enerji istatistikleri raporuna göre, kanıtlanmış doğal gaz rezervi 4504 milyar metreküptür. Bu oran da dünya doğal gaz

rezervlerinin %2.4'ünü oluşturmaktadır (Şekil 14). Cezayir, doğal gaz rezervi açısından dünyada en büyük onuncu ülke konumundadır. Afrika kıtasında ise Nijerya'nın ardından %2.7 oranla ikinci sıradadır ve Arap dünyasında üçüncü sırada yer almaktadır (Şekil 15- 16). Ayrıca Cezayir dünyada en fazla gaz ihraç eden ülkeler listesinde altıncı sırada yer almaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. BP Statistical Review of World Energy, Link: <https://urlr.me/MvVr3>, (E.T.: 9.06.2024)

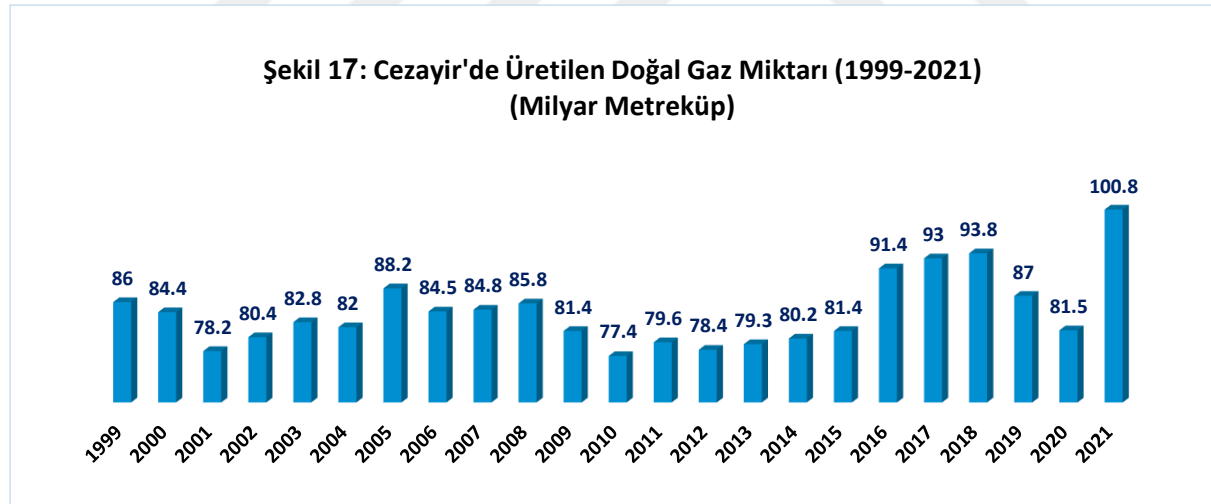

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Enerji Atlası, Ülkelere Göre Dünya Doğal Gaz Rezervi, Link: <https://urlr.me/gtzhH> (E.T.: 13.07.2024).

Şekil 14, Cezayir'deki doğal gaz rezervlerini (1990-2020) göstermektedir. Cezayir'in doğal gaz rezervleri, 1994-2003 yılları arasında %53'lük bir artışla devam etmiştir. Bunun ardından 2004-2020 döneminde, Cezayir'in doğal gaz rezervleri 4504 milyar metreküp seviyesinde sabit kalmıştır. 2023 yılının başlarında Cezayir, üretimi artırma ve doğal gaz rezervlerini genişletme

amacıyla yeni sahaların araştırılması ve keşfi için büyük yatırımlar yapmıştır; aynı zamanda rafineri sektörüne daha fazla finansman sağlamıştır. Cezayir, önümüzdeki iki yıl içinde gaz üretim planına yeni projelerin entegre edilmesini hedeflemekte olup, çalışmalarında özellikle ülkenin güneybatısındaki ve güneydoğusundaki sahalar üzerinde odaklanmaktadır. Bu sahaların Cezayir'in doğal gaz rezervlerini artırması beklenmektedir (Ammar, 2022).

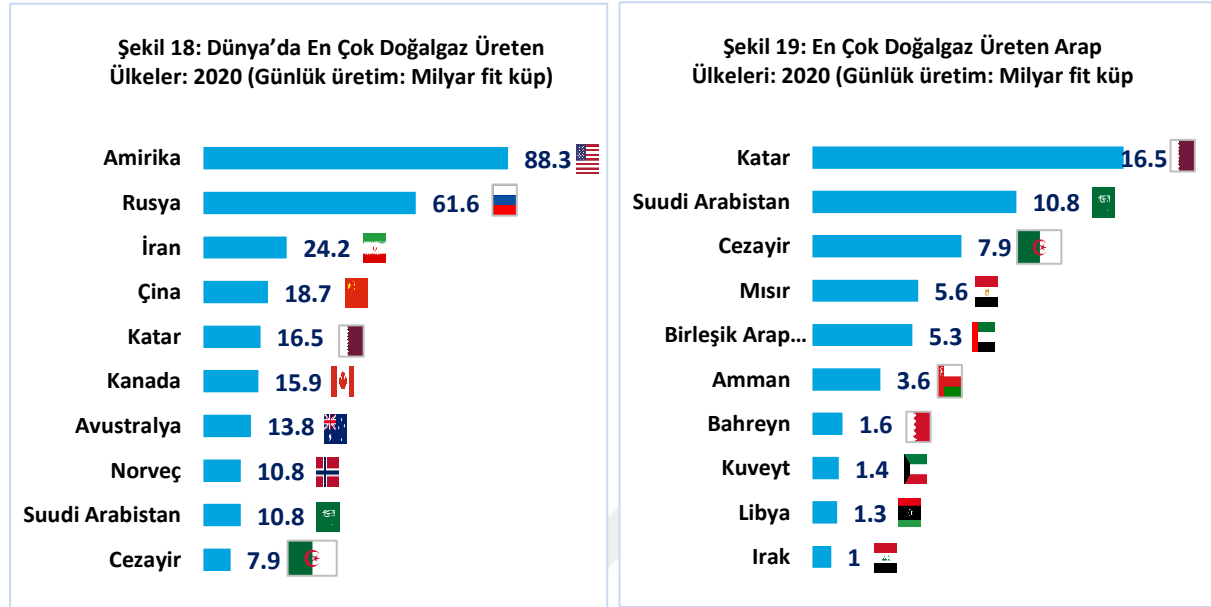
Cezayir'de doğal gaz üretimi, ulusal şirket Sonatrach (*La Société Nationale Pour la Recherche, la Production, le Transport, la Transformation, et la Commercialisation des Hydrocarbures, Ulusal Hidrokarbon Araştırma, Üretim, Taşıma, Dönüştürme ve Pazarlama Şirketi*) tarafından kendi imkânları kullanılarak veya yabancı ortaklık yoluyla gerçekleştirilmektedir. Nitekim Grafik 17'de, Cezayir'deki yerli doğal gaz üretim miktarının 1999-2021 yılları arasındaki oranını göstermektedir ki Cezayir'de doğal gaz üretimi önemli ölçüde artmıştır. Daha açık bir ifadeyle 1999-2005 döneminde doğal gaz üretimi 86 milyar metreküpten 88.2 milyar metreküpe yükselmiştir ve bu artışın bir dizi nedeni bulunmaktadır. Cezayir'in hem son yıllarda yaptığı yatırımlarla doğal gaz üretimini artırması hem de ulusal şirketi olan Sonatrach'ın yabancı petrol şirketleriyle birçok anlaşma imzalaması bu nedenlerin başında gelmektedir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. BP Statistical Review of World Energy June 2010; Bp-stats-review-2021- full-report, <https://urlr.me/NxkFP> (E.T.: 14.05.2024)

2021 yılında Cezayir'in doğal gaz üretimi 100 milyar metreküp olarak kaydedilmiştir. 2020 yılından itibaren yaklaşık %24 oranında bir artış gerçekleşmiştir (Şekil: 17). Ayrıca bu dönemde Cezayir'in doğal gaz üretimi, dünya toplam üretiminin %2.1'ini oluşturmaktadır.

Günlük 7.9 milyar fit küp doğal gaz üretimiyle Cezayir, Afrika'da birinci, Arap dünyasında üçüncü ve dünyada onuncu sırada yer almaktadır (Şekil 18-19).

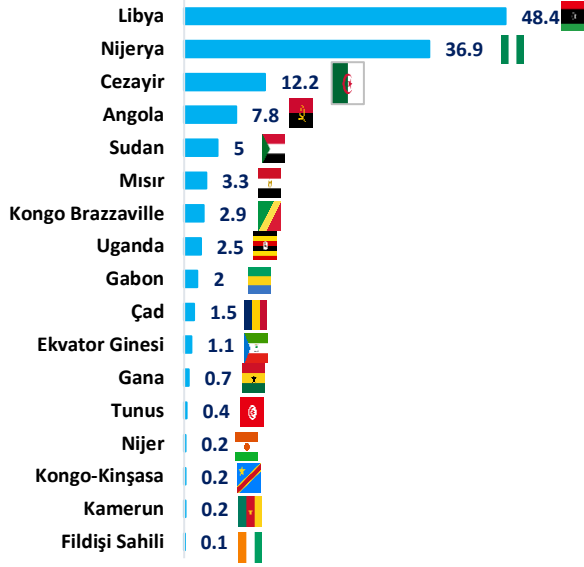

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. BP Statistical Review of World Energy, <https://urlr.me/MvVr3>, (E.T.: 9.08.2024)

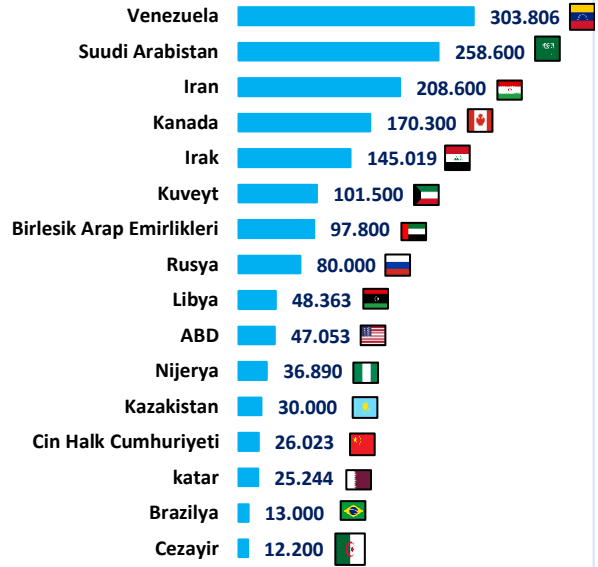
Cezayir'in petrol alanındaki gelişmelerini incelemek gerekirse, 1956 yılında petrol keşfeden ve 1958 yılında ilk petrol üretimine başlayan Cezayir, önemli bir petrol potansiyeline sahiptir. Petrol üretimi ve ihracatı yapan bir ülke olması nedeniyle küresel petrol piyasasında da önemli bir konuma sahiptir. Petrol gelirleri, ülke için ana gelir kaynağıdır ve gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır (Statista Research Department, 2024).

Zengin petrol rezervlerine sahip olan Cezayir, 12.2 milyar varillik rezerv ile Libya ve Nijerya'nın ardından Afrika kıtasında üçüncü, dünyada ise on beşinci sırada yer almaktadır (Şekil 20-21). Ülkenin en önemli petrol üretim sahası, Libya sınırına yakın olan Hassi Messaoud'dur. Sonatrach'a göre, Hassi Messaoud-Dahar bölgesi toplam petrol rezervlerinin %71'ine sahiptir (Ammar, 2023).

Şekil 20: En Fazla Ham Petrol Rezervi Olan Afrika Ülkeleri: 2021 (Milyar Varil)

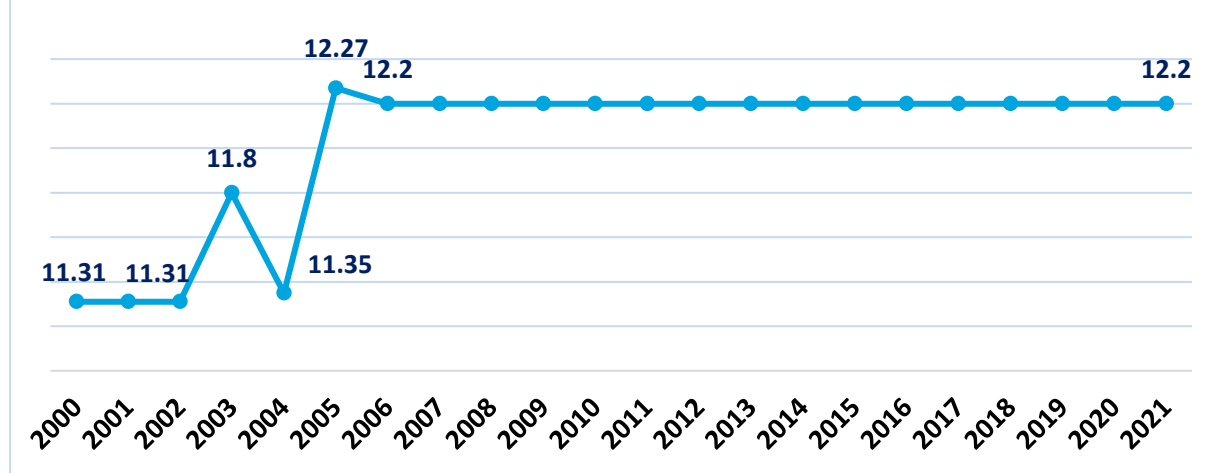

Şekil 21: Dünyada En Fazla Ham Petrol Rezervi Olan Ülkeler (milyon varil)

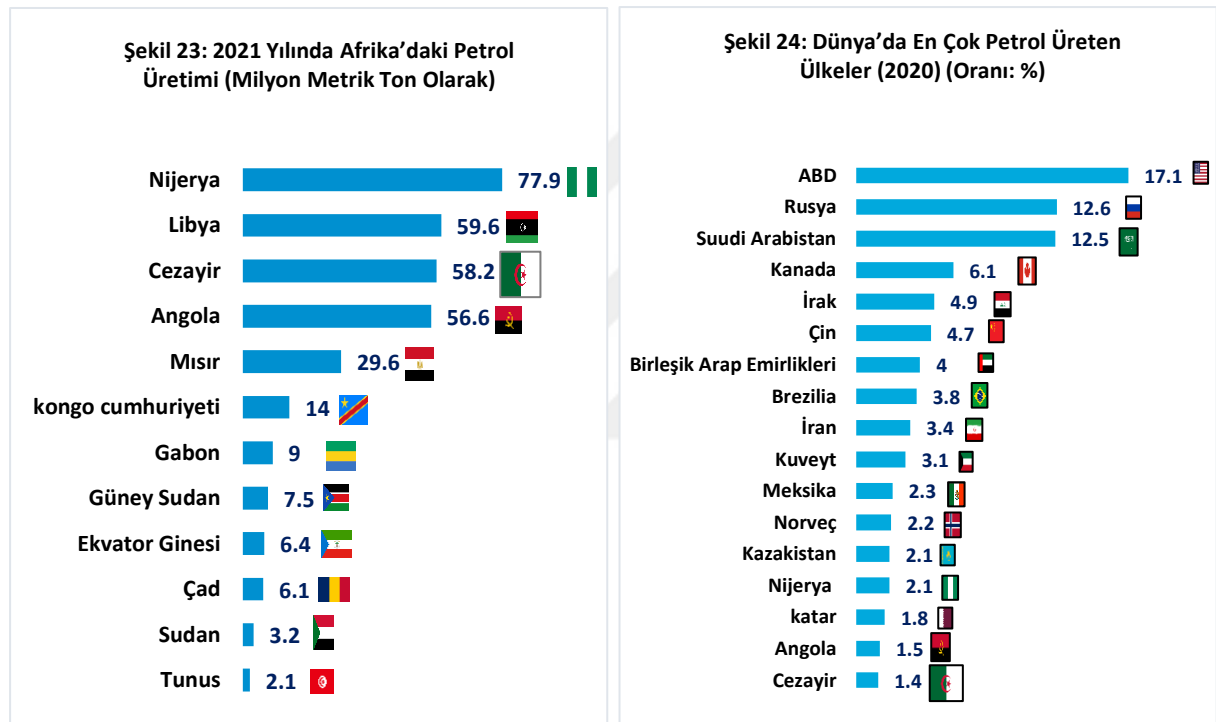
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Statista.com/statistics/264771/top-countries-based-on-natural-gas-production, (E.T.: 9.07.2024).

Şekil 22: Cezayir’de Ham Petrol Rezervleri (2000-2021) (Milyar varil)

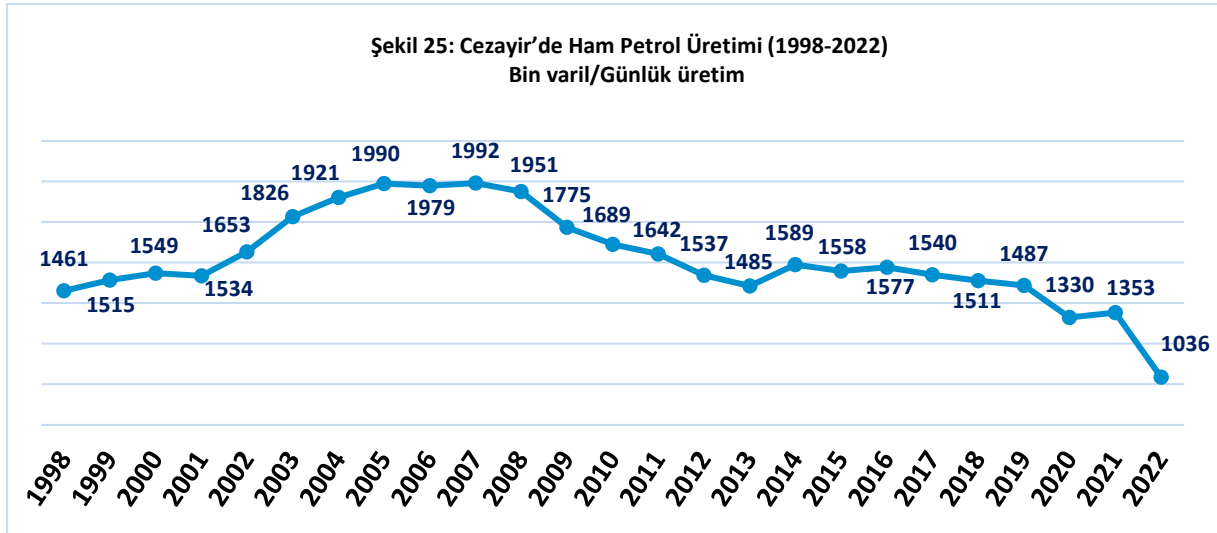

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. BP Statistical Review of World Energy, Link: <https://urlr.me/tDTfb>, (E.T.: 9.06.2023).

Yukarıdaki Şekil 22'ye göre; 1995-1998 döneminde enerji sektöründeki artan yatırımın bir sonucu olarak kanıtlanmış petrol rezervleri 10 milyar varile yükselmiştir. Daha sonra 1999-2000 döneminde petrol rezervleri 9.2 milyar varile gerilemiş olsa da, 2006 yılında petrol rezervleri 12.2 milyar varile yükselmiştir. Burada dikkat çeken husus 2006'dan 2021'e kadar petrol rezervlerinin seviyesinin sabit kalmasıdır. 2021 yılı sonu itibarıyla Cezayir'in ham petrol üretimi günlük 1.35 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. Cezayir, Afrika'daki petrol üreticisi ülkeler arasında 3'üncü sırada yer alırken, dünya sıralamasında ise 12'nci sırada bulunmaktadır (Şekil 23-24). Ülkedeki petrol üretiminin %75'i ulusal petrol şirketi Sonatrach tarafından gerçekleştirilirken, %20'si uluslararası petrol şirketleri tarafından üretilmektedir (Dede, 2022).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Statista. Link: [com/statistics/264771/top-countries-based-on-natural-gas-production](https://www.statista.com/statistics/264771/top-countries-based-on-natural-gas-production/), (E.T.: 9.07.2024).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. BP Statistical Review of World Energy, <https://urlr.me/tDTfb>, (E.T.: 9.06.2023); Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC). Annual Statistical Report 2021, Link: <https://urlr.me/mBDfd>, (E.T.: 9.07.2024).

Cezayir’de bu dönemde kaydedilen petrol üretim düşüşünün ve yükselişinin en önemli faktörleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 2007 yılı başında küresel petrol talebinin artmasıyla Cezayir, günlük 1992 bin varil üretimle en yüksek kapasiteye ulaşmıştır
- Cezayir, enerji sektöründe yabancı yatırımcıların önünü açan hidrokarbon yasasını çıkarmıştır
- 2008-2013 döneminde küresel finansal kriz nedeniyle petrol üretimi azalmıştır
- 2014’ten sonra, artan küresel talep ve ülkenin çeşitli bölgelerindeki yeni petrol kuyularının keşifleri sayesinde petrol üretimi tekrar artmıştır

Sonuç olarak doğal gaz ve petrol üretimindeki ilerlemeler, Cezayir hükümetinin enerji sektöründe aldığı yeni önlemler ve uyguladığı politikalar sayesinde daha hızlı gerçekleşmiştir. Keşfedilen yeni petrol ve doğal gaz kuyularının artması ve bu kuyuların bazılarında üretimin başlamış olması da bu ilerlemenin bir göstergesidir. Aynı zamanda, Cezayir’deki petrol ve doğal gaz üretimini artırmayı hedefleyen yabancı şirketlerle yeni anlaşmalar imzalanmaya devam etmektedir.

Cezayir-Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin seyrini ayrıntılı bir şekilde anlatmak bu bakımdan için önem arz etmektedir. Cezayir ile Türkiye, 23 Mayıs 2006’da dostluk ve iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Farklı alanlarda yapılan bu anlaşma iki ülke arasındaki ilişkilere ivme

kazandırmıştır. Ekonomi alanında, Cezayir ve Türkiye, dinamizmi teşvik etmek ve ekonomilerini modernleştirmek için ekonomik ve mali işbirliğini hızlandırmıştır. İki ülke ayrıca üretim ve hizmet sektörlerinde müşteriler arasındaki ilişkileri ve yatırım projelerinin tamamlanmasını ve karma şirketler kurmayı teşvik etmiştir. Bu bağlamda, iki taraf, karşılıklı iş birliği ve ortaklık anlaşması üzerinden Cezayir ve Türkiye arasındaki sinerjiyi geliştirmek için özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında ekonomik iş birliğini teşvik etmeye karar vermiştir. Taraflar ayrıca ortak menfaat temelinde altyapı projelerinin geliştirilmesine de önem vermiştir. Ayrıca 26-28 Şubat 2018 tarihleri arasında üç günlük program dâhilinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cezayir'e yapmış olduğu ziyarette iki tanesi ticari olmak üzere yedi anlaşmaya imza atılmış ve iş forumu düzenlenerek çok sayıda iş adamının görüşmelerine imkân tanınmıştır. 26-27 Ocak 2020 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yeniden Cezayir'i ziyaret etmiş ve söz konusu ziyarette iki ülke arasındaki ilişkiler başta olmak üzere ortak önem arz eden uluslararası ve bölgesel birçok meseleye dair görüş alışverişinde bulunmuş ve ikili iş birliğini hedefleyen Yüksek Konseyi kurma kararının yanı sıra ekonomik, bilimsel ve teknik iş birliği ortak komitesi kurulması kararlaştırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020).

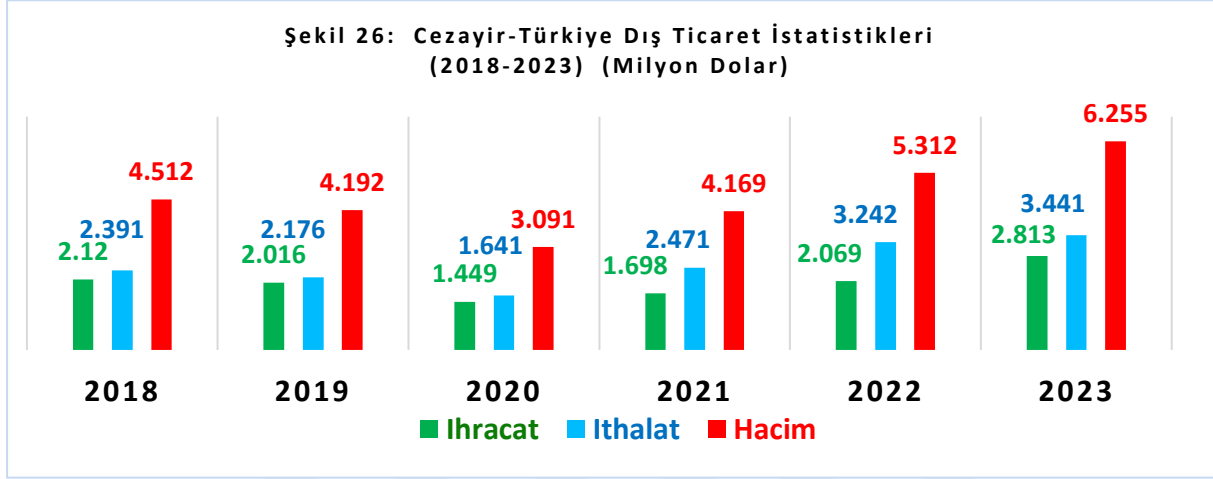
Ayrıca Cezayir Cumhurbaşkanı, 5 Mayıs 2021'da ülkesiyle Türkiye arasında yolcu ve ticari mal taşımacılığı yapılmasını sağlayacak deniz seyrüsefer anlaşmasına onay vermiştir. İki ülke arasında yolcu akışını ve ticari hacmi artıracak anlaşma 25 Mayıs 1998 yılında yapılmasına rağmen bugüne kadar Cezayir yönetimi tarafından onaylanmamıştır. Bunca yıl aranın ardından onaylanması da önem taşımaktadır. Bu gelişmenin ardından iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin farklı boyutları da içerecek şekilde gelişmesi ile kısa sürede Türkiye'nin Cezayir'in ilk ticaret ortağı olması beklenmektedir (الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية، 1998) .

Cezayir ve Türkiye'nin Ticari İlişkileri

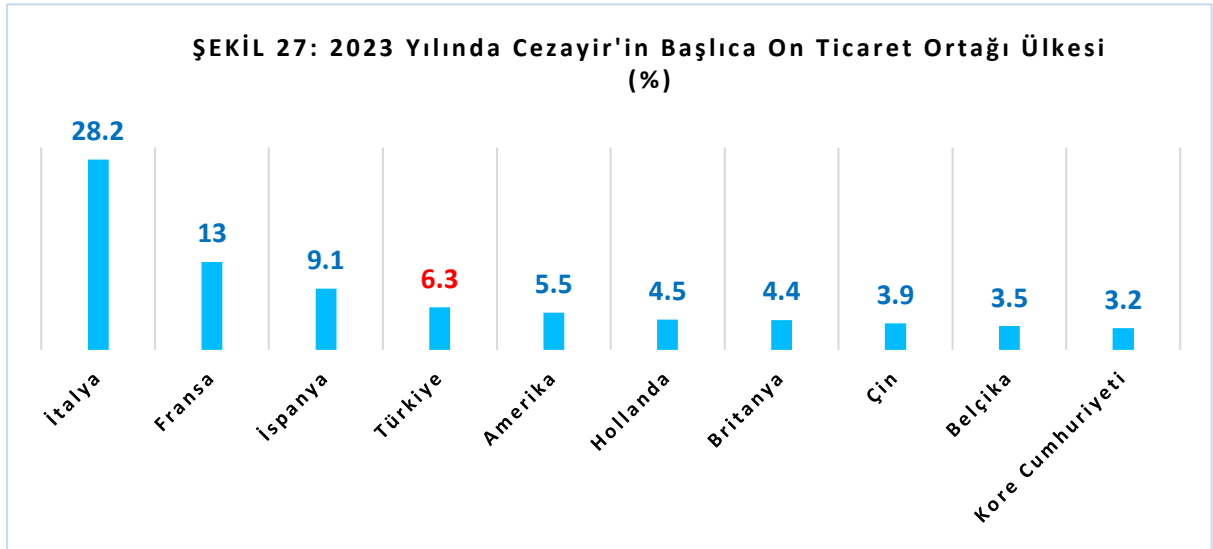
Cezayir ve Türkiye'nin ticari ilişkilerini bu kapsamda incelemek gerekirse, Türkiye'nin Afrika politikası çerçevesinde özel ilgi gösterdiği ülkelerden biri olan Cezayir, sahip olduğu doğal kaynaklar ve demografik güç ile Kuzey Afrika bölgesinde yükselen bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Aynı şekilde, Türkiye'nin bölgedeki artan etkinliği ve bölge ülkeleriyle gelişen ekonomik ilişkileri, onu bölgesel meselelerde göz ardı edilemez bir aktör haline getirmektedir (Telci, 2022, s. 20).

Cezayir ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 2023 yılında yaklaşık 6,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ile Cezayir arasındaki ticaretin ciddi bir düzeyde olduğu

görülmektedir (Şekil: 26). Cezayir’de 2023 yılına ait başlıca on ticaret ortağı verileri incelendiğinde, İtalya, İspanya ve Fransa’nın ardından dördüncü sırada Türkiye’nin yer aldığı görülmektedir (Şekil 27). Ancak, ekonomik hacimleri ve ticari kapasiteleri dikkate alındığında, bu rakamların yetersiz olduğu söylenebilir. Her iki ülke lideri de bu durumu doğrulamış ve Türkiye ile Cezayir arasındaki ticaretin en az 10 milyar dolara çıkarılmasını hedeflediklerini ifade etmiştir. Bu hedef, daha güçlü ve kapsamlı bir ticaret ilişkisi oluşturmayı amaçlamaktadır (Fırat, 2023).

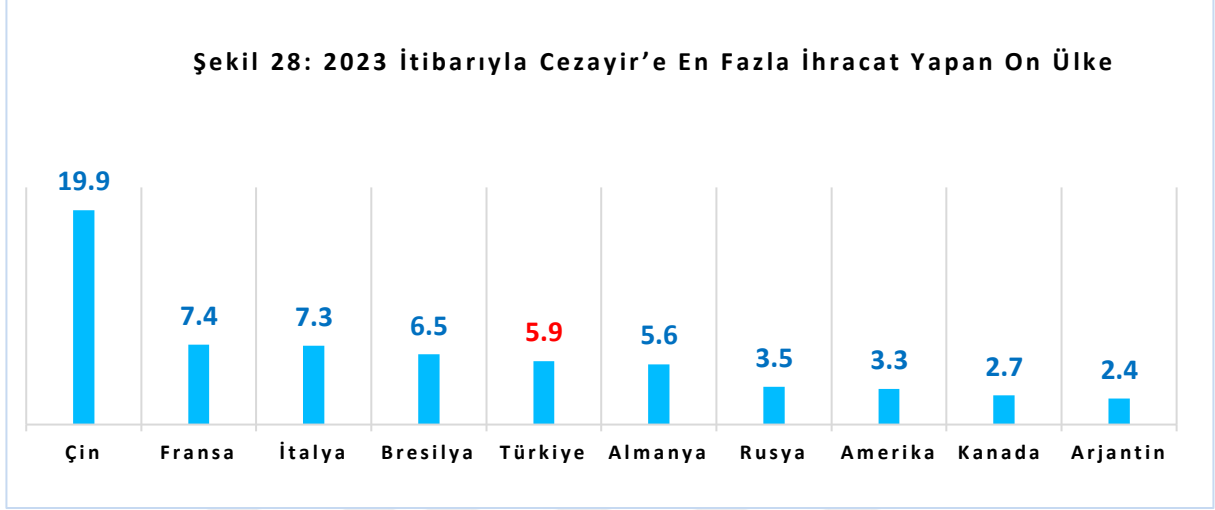

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (verilerine petrol ve türevleri dahil değildir). Link: <https://www.tuik.gov.tr> (E.T: 10.02.2025).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. République Algérienne Démocratique Et Populaire, Ministre Des Finances.(2023). " Les Réalisations Des Échanges Extérieurs De L'algerie", direction Generale Des Douanes Période 2020. Link: <https://urlr.me/MQNXk> (E.T.: 10.05.2023).

Cezayir'in 2023 İtibarıyla En Fazla İhracat Yapan ülkeler arasında, Çin, Fransa, İtalya, İspanya, Brezilya ve sonra %5.6 ile Türkiye yer alırken, bu ithalat tutarı 2020 yılında 421.45 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Şekil: 28).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. République Algérienne Democratique Et Populaire, Ministre Des Finances.(2023)." Les Réalisations Des Échanges Extérieurs De L'algerie", direction Generale Des Douanes Période 2020, <https://urlr.me/MQNXk>, (E.T.: 10.05.2024).

Cezayir'in doğrudan yabancı yatırımlarını incelemek gerekirse, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından sağlanan 2020 verilerine göre, Cezayir, yıllık yaklaşık 1.125 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım (DYY) alarak Afrika ülkeleri arasında ilk 13 ülke arasında yer almaktadır. Bu doğrudan yatırım tutarı, Kuzey Afrika bölgesinde gerçekleşen toplam yatırımların yaklaşık %10'unu ve tüm Afrika'ya yapılan yatırımların ise yaklaşık %2.8'ini oluşturmaktadır. Bu yatırımların büyük bir kısmı enerji, sanayi (gıda, inşaat ekipmanları ve diğer basit montaja dayalı imalat), altyapı ve konut, iletişim ve telekomünikasyon gibi hizmet sektörlerine yönelik olduğu görülmüştür (T C Cezayir Büyüklçiliği Ticaret Müşavirliği, 2021, s.12) ; (Cnuced-Unctad, ,2021, s.14).

Cezayir'de yaklaşık 1400 Türk şirketinin faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bu şirketler inşaat sektörü başta olmak üzere demir-çelik, elektrik-elektronik ve kablo, çeşitli makine (sanayi, ambalaj ve madencilik makineleri) ve ekipmanları, yapı ve bayındırlık, inşaat malzemeleri, tekstil ve konfeksiyon, otomotiv ana ve yan sanayi, çimento, kimya, kauçuk, plastik, boya, kağıt, ağaç ürünleri ve mobilya, taşımacılık, gıda (hububat ve bakliyat, şekerleme, çikolata ve bisküvi üretimi), seramik, deterjan ve diğer temizlik malzemeleri, çocuk bezi,

restoran ve catering hizmetleri, mücevherat gibi alanlarda doğrudan ve yerli ortaklarla birlikte ticari faaliyetlerini sürdürmektedir (TC Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Mşavirliği, 2022,s.18).

Cezayir’de Türk yatırımlarının toplam tutarı 2023 yılı itibarı ile 5 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye’nin dış yatırımları açısından hidrokarbon sektörü dışında Cezayir’de en önde gelen ülke konumundadır. Cezayir’de en büyük Türk yatırımı bulunan şirketler Tosyalı Demir-Çelik (3 milyar dolar), Tayal Tekstil (tamamlandığında 800 milyon dolar), Hayat Kimya (70 milyon dolar) ve Abdi İbrahim ilaç fabrikasıdır (25 milyon dolar). Rönesans Holding ile Cezayir’in milli enerji şirketi Sonatrach arasında Ceyhan’da 1.2 milyar dolar yatırımla polipropilen üretim tesisi kurulmasına ilişkin anlaşma 2018 yılı Kasım ayında imzalanmıştır. Böylelikle iki ülke arasında karşılıklı yatırımlarda daha dengeli bir yapının ortaya çıkması için önemli bir adım atılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Türk müteahhitlik firmaları bugüne kadar Cezayir’de değeri 20 milyar doları aşan 550’e yakın altyapı ve konut projesini üstlenmiştir. Bu durumda Cezayir, Türkiye’nin 7. büyük pazarı konumundadır. Belirtilen verilere göre, Cezayir’de mevcut dış yatırımcı ülke listesinde ilk sırada yer alan Türkiye’nin Fransa’yı da geride bırakması ile Türkiye’nin yatırım miktarının arttığını ve ikili ekonomik ilişkilerin de önceki yıllara göre daha çok geliştiğinin en açık göstergesi olmuştur. Fransız haftalık dergisi Le Point’a verdiği röportajda Cumhurbaşkanı Abdülmecid Tebbun, Türkiye ile ilişkilerini mükemmel olarak nitelendirmiş ve Türkiye’nin, herhangi bir siyasi beklenti içine girmeden ülkesine yaklaşık 5 milyar dolarlık yatırım yaptığını belirtmiştir (Al & Kaya & Harrouche,2022, s.856).

Cezayir, Türk şirketlerini kamu projeleri ve ortak sanayi girişimleri için stratejik bir giriş noktası olarak görmektedir. Türk yatırımları, Cezayir ekonomisi için büyük önem taşımaktadır; çünkü Türkiye, birçok Batı ülkesinin aksine, yatırımlarını yalnızca hidrokarbon sektörüyle sınırlamamış, çeşitli sektörlerle de yaymıştır. Bu yatırımlar, istihdam olanakları yaratarak, ekonominin çeşitlenmesine katkıda bulunmuş, ihracat kapasitesini artırmış ve ithalatın güvence altına alınmasını sağlamıştır. Ayrıca Türk şirketleri Cezayir’i hem Avrupa pazarlarına ekonomik ve güvenli erişim sağlamak için bir üs olarak görmekte, hem de Sahra Altı Afrika pazarlarına giriş yollarını keşfetmektedir (Youcef, 2025).

Cezayir ve Türkiye arasındaki enerji ilişkileri, COVID-19 ve sonrasındaki dönemde oluşan enflasyon baskıları ve Rusya-Ukrayna Savaşı gibi bir dizi önemli değişkenden etkilenmiştir. Bu faktörler, enerji fiyatlarında ciddi dalgalanmalara yol açmıştır ki bu durum enerji ihraç eden bir ülke olan Cezayir ve enerji ithalatçısı olan Türkiye üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Türkiye, Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle enerji piyasalarında ortaya çıkan istikrarsızlıklar

karşısında, gaz ithalatını güvence altına alma gereksinimi duymuştur. Ayrıca Cezayir ise, enerji rezervlerinin keşfi konusunda Türkiye'nin sahip olduğu uzmanlıktan yararlanmayı amaçlamıştır. Türkiye enerji kaynaklarına alternatifler aramakta olup enerji ihtiyacının yüzde 71'ini ithalata dayalı olarak karşılamaktadır. Özellikle doğalgaz bağlamında bu oranın daha da yüksek olduğu görülmüştür. Türkiye'nin yılda 45-50 milyar metreküp doğalgaz tüketmekte olduğu görülürken, doğalgazın devlet politikalarında ve ülkeler arası ilişkilerde artan bir öneme sahip olduğu da belirtilmiştir. Bu duruma istinaden enerji kaynaklarının ülkelerin güvenliği ve istikrarı üzerindeki etkisi, devletlerarası ilişkilerde büyük bir rol oynamaktadır (Temizer, 2024).

Cezayir, özellikle petrol ve doğalgaz alanlarında büyük bir potansiyele sahip olarak enerji kaynakları arasında belirgin bir konuma sahiptir. Bu kaynaklar, Cezayir ekonomisinin temelini oluşturmakta ve finansal kaynaklarının ana yapı taşı teşkil etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Cezayir'de petrol ve doğalgaz, ülkenin milli gelirinin %35'ini, hükümet gelirlerinin %62'sini ve ihracat gelirlerinin %98'ini oluşturarak sert döviz gelirleri açısından en büyük kaynağı teşkil etmektedir (International Monetary Fund, 2014). Bu nedenle Cezayir, Afrika'daki en büyük üç hidrokarbon kaynağı üreticisinden biri olarak kabul edilmekte olup ihracatının %98'ini oluşturmakta ve dünya enerji piyasasında önemli bir ihracatçı konumunda bulunmaktadır (Mahiou, 2017, p, 440-441). Türkiye'nin mevcut ve gelecekteki enerji arzını çeşitlendirme hedefi çerçevesinde, Cezayir '*stratejik ortak*' olarak değerlendirilmektedir. Azerbaycan, İran ve Rusya'dan sonra Türkiye'nin dördüncü doğal gaz tedarikçisi konumunda olan Cezayir, yıllık yaklaşık 4.3 milyon metreküp doğalgazı Türkiye'ye ihraç etmektedir (Tablo: 4).

Tablo 4: Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı Yaptığı Ülkeler ve Miktarları

Doğal Gaz İthalatının Kaynak Ülkelere Göre Dağılımı (Ocak-Ağustos 2023, Milyon Metreküp)			
MAHİYETİ	İTHAL EDİLEN ÜLKE	OCAK-EYLÜL-2023	PAY (YÜZDE)
Boru G Boru	Azerbaycan	7 890.40	22
	İran	3 812.83	10
	Rusya	14 927.91	41
Uzun Dönemli LNG	Cezayir	4 340.15	12
	Nijerya	392.45	1
Spot LNG	Trinidad ve Tobago	237.04	1
	ABD	2 733.07	7
	Mısır	1 227.46	3
	Norveç	275.64	1
	Fransa	492.55	1
	Diğer	299.08	1
	Toplam	36 628.58	100

Kaynak: Miş, N. Yeşiltaş , M.(2023). 2023'te Türkiye, SETA,s.232, Erişim Adresi: İstanbul. <https://urlz.fr/rRj9> , (E.T: 16.07.2024).

2023 Kasım ayında enerji diplomasisi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Cezayir ziyaretiyle önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Cezayir, 1988 yılında imzalanan anlaşma çerçevesinde Türkiye'ye uzun vadeli LNG tedarik eden ilk ülke olmuştur. BOTAŞ ile SONATRACH arasında yapılan ve Ekim 2024'te sona erecek olan yıllık 4 milyar metreküplük LNG tedarik sözleşmesi, üç yıl süreyle uzatılmış ve ithalat miktarı 4,4 milyar metreküpe çıkarılmıştır (Miş, Yeşiltaş, 2023, s.240). Ayrıca, Cezayir'in ulusal petrol şirketi Sonatrach, Türk şirketi Rönesans ile birlikte Türkiye'nin Ceyhan şehrinde yürütülecek petrokimya projesinin geliştirilmesi için üç ayrı sözleşme imzalamıştır. Bu projede ana hedef polipropilen üretimi olup, projenin maliyeti 1.2 milyar dolar olarak belirlenmiştir (Rönesans Holding,2018). Bunun yanı sıra, Kasım 2022'de Sonatrach ve Türk şirketi Dönmez, petrol ve gaz arama konusunda ortak bir proje kurmak üzere anlaşmaya varmıştır (Fırat, 2022 ve Republic of Türkiye Ministry of Energy and Natural Resources, 2022). Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon geliştirme yarışında geri kalmamak için büyük bir çaba gösterdiği açıkça görülmektedir; zira Ege Denizi, Kıbrıs, Lübnan ve İsrail açıklarında birçok rezerv keşfedilmiştir. Libya kıyıları ise, Türkiye'nin çıkarlarını Mısır ve Fransa'ya karşı savunduğu en yoğun rekabet alanı olarak bilinmektedir. Bu anlaşmazlıkta Türkiye, Afrika'nın en büyük hidrokarbon şirketi olan Sonatrach'ın güçlü konumundan yararlanmayı önemli bir strateji olarak görmektedir (Rönesans Holing, 2018).

Cezayir ve Türkiye ekonomileri arasındaki ekonomik entegrasyon, orta ve uzun vadede önemli ve sürdürülebilir bir unsur olmaya devam edeceği düşünülmektedir. Türkiye'nin özel sektör yatırımcılarının sahip olduğu rekabet avantajı ve Cezayir'in kamu sektörünü tamamlayabilme kapasitesi, bu ilişkilerin temel itici gücü olarak varlığını sürdürecektir. Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi ve Afrika politikasını geliştirme çabaları devam ettikçe Türkiye'nin, Cezayir'i Afrika pazarlarına erişim için son derece cazip bir geçit olarak görmeye devam etmesi beklenmektedir.

3.3. Türkiye - Cezayir İlişkilerinin Kültürel Boyutu

Bir toplumun kültürü, o toplumun üyelerinin daha az ya da daha çok paylaştığı unsurlardan oluşur ki bu unsurlar; düşüncelerin bütünü, koşullu duygusal tepkiler ve üyelerin eğitim veya taklit yoluyla kazandığı alışkanlıklar ve davranış kalıplarını kapsamaktadır. Bu bağlamda, Türk etkilerine odaklanarak kültürel alandaki unsurlar eğitim sistemleri, kültürel miras, Cezayir'deki Türk mimarisi ve Cezayir lehçesindeki Türkçe kelimeler üzerinde yoğunlaşarak bu bölümde incelenmiştir.

Cezayir'in sınırları içinde yaşayan Türk nüfusu, ülkenin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Yavuz Sultan Selim'in 1512-1520 yılları arasındaki saltanatının sona ermesinin ardından Anadolu'dan Cezayir'e gelen Türkler, bu topraklara yerleşmiş ve geri dönmemiştir. Bu göç dalgası, 1830'lara kadar devam etmiş ve Cezayir'e yerleşen Türkler, zamanla iki farklı azınlık grubu olarak ayrılmıştır. Birinci grup, genellikle Anadolu ve Rumeli'den gelen ve çoğunlukla asker olan Türklerden oluşmuştur. Bu grup, Sultan'ı koruma görevini üstlenmiş ve çeşitli ayrıcalıklara sahip olmuştur. İkinci grup ise çoğunlukla Avrupalılardan ve yeni İslam'a geçmiş kişilerden oluşmuştur ve bu grup, genellikle Akdeniz bölgesinden gelmiş olup, Arnavutlar ve Boşnakları da içine almaktadır. Bu kişiler, Cezayir'e yerleşen Türklerle entegrasyon sağlayarak yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin özel bir politikası doğrultusunda, Anadolu'dan gelen askerlerin 1680 yılında "Tecmid" adı altında toplanmasıyla bu grup oluşturulmuştur. Bu grup, sağlanan ayrıcalıklar sayesinde bölgedeki Türk nüfusunun artışına önemli bir katkı sağlamıştır (Boussaid, 2025, p.822).

Cezayir halkının konuşma dilinde kullanılan Türkçe kelimelerin bir kısmı Türkçe kökenini korurken, bazıları orijinal anlamlarından ayrılmış veya Türkçe sözcüğe harf eklenerek aynı anlamda kullanılmıştır. Cezayir halk diline Türkçe'den geçen kelimeler sadece askeri terimlerle sınırlı değildir; sosyal hayatın çeşitli yönlerini içerecek şekilde Türkçe sözcükler Cezayir

halkının konuşma diline de yerleşmiştir. Gerçekte Türkçe'nin Cezayir'de bu derece etkili olması; Osmanlı döneminde Cezayir'de yaşayan Türklerin sosyal yaşama katılımını ve Türk-Cezayir toplumları arasındaki ilişkinin ne kadar derinleştiğini de göstermektedir.

Türkçe 'den Cezayir halk konuşma diline geçen bazı sözcükler aşağıdaki gibidir (Gedik, 2014, s.13-14):

- **Bahşiş:** Bir kişiye hizmeti karşılığında veya herhangi bir hizmeti olmaksızın gönüllü olarak verilen nakit hediyedir. Kelime Cezayir dilinde Türkçe'deki anlamını muhafaza etmiştir.
- **Banyo:** Türkçe anlamını Cezayir halk dilinde de koruyan bu kelime, su ile vücut temizliğinin yapıldığı yer olarak kullanılmaktadır.
- **Beş:** Türkçe'de dörtten sonra gelen sayı için kullanılır. Cezayir halk dilinde ise “çünkü” ve “için” anlamlarında kullanılmaktadır.
- **Beylik:** Türkçede "Bey" sıfatı ve unvanı, devlet otoritesine ait olan veya devlet tarafından yönetilen anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca bir beyin idaresi altında bulunan yerler için de bu terim tercih edilmektedir. Günümüzde Cezayir halkının günlük konuşma dilinde, herkesin kullanımına açık ve araç trafiğinin yoğun olduğu genel yollar için "Bey" ifadesi kullanılmaktadır. Eski Cezayir halk dilinde ise bu terim, genel veya ortak olan her şeyi ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.
- **Pazar:** Farsça kökenli bir kelime olan "pazar", alışveriş yapılan yer anlamına gelmektedir. Cezayir'de belirli günlerde herkesin satışa sunacağı malları sergileyip sattığı ticaret alanını ifade etmektedir. Türkçede de bu anlamını korumuştur.
- **Zor:** Cezayir halkının günlük konuşma dilinde “dehale bi'z- zor” yani “zorla girdi” olarak kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi kelime Türkçe'deki anlamını ve yapısını aynen korumuştur. Bu tür kelimelerin tesbiti mümkündür. Cezayir dili ile ilgili yapılacak yeni araştırmalarda daha çok kelime bulunabilecektir.

Cezayir Şehri'nde Türk kültürünün dil üzerindeki etkisi, yalnızca halkın günlük konuşma dilinde kullanılan Türkçe kelimelerle sınırlı değildir. Günümüzde başkentte, Türkçe isimlerle anılan çok sayıda mahalle, sokak ve yer ismi bulunmaktadır. Bu yerlerden bazıları şunlardır (Temina, 2019, s.18), (Özkan, 2024, s. 150):

- **Murat Reis Evi:** 18. yüzyılın sonlarında Cezayir Şehri'ne saldıran Avrupalılara karşı kahramanca mücadele eden Türk denizcisi Murat Reis'in adını taşıyan bu büyük konut, Cezayir'deki Osmanlı mirasının önemli bir örneği olmaktadır. Günümüzde şehir merkezindeki Ebyâr Belediyesi hizmet binasına yakın bir konumda yer almaktadır.
- **Baş Cerrah:** "Cerrah" terimi, Osmanlı Türklerinin Cezayir halk lehçesine kazandırdığı bir sözcüktür. Cerrah, ilaç veya diğer tedavi yöntemleriyle iyileştirilemeyen hastalıkların, yaralanmaların ve vücut yapısındaki bozuklukların cerrahi müdahale ile düzeltilmesini ifade etmektedir. Bu işlemleri gerçekleştiren uzmana ise "cerrah" denmektedir. Günümüzde Cezayir Şehri'nde metropol bir belediye bu isimle anılmaktadır.
- **Hüseyin Dayı Bölgesi:** Günümüz Cezayir Şehri'nin önemli bölgelerinden biri olan bu yer, adını Fransız İhtilali döneminde Osmanlı Devleti'nin şehirdeki yöneticisi olan Hüseyin Dayı'dan almıştır. Bu isim, bölgenin tarihî Osmanlı yönetimiyle olan bağı ve şehirdeki Osmanlı mirasını yansıtmaktadır.
- **Keçova Câmii (Keçievi Câmii):** Şehir merkezinde Kasaba bölgesinde bulunan ve 17. yüzyılda inşa edilen bu caminin çevresi daha önceleri keçi alınıp satılan bir pazaryeri olduğundan son derece gösterişli minarelere sahip bu camiye keçi evi ismi verilse de bu isim zamanla telaffuz edilirken keçova dönüşmüş ve günümüzde bu isimle anılır olmuştur.
- **Mustafa Paşa Hastanesi:** Adını Dayı Mustafa Paşa'dan alan bu hastane, günümüzde Cezayir Şehri'nin Ulusal Meydanı (veya 1 Mayıs Meydanı) karşısında konumlanmaktadır. Tarihî geçmişiyle bölgenin Osmanlı mirasını yansıtan önemli bir sağlık kuruluşu olmuştur.
- **Stavali Bölgesi:** Cezayir Şehri'nin batı bölgesine verilen isimdir.

Günümüzde çok sayıda Cezayirli aile Türkçe isim ve soy isim kullanmaktadır. İsim ve soy isimler daha çok ailenin önceden beri uğraştığı meslek veya sahip olduğu bir özellik sebebiyle konulmuştur. Bu isimlerden bazıları şunlardır: (Gedik, 2014, s.16)

- **Fındıkçı:** Fındık satan kişiyi tanımlamak için kullanılan bu terim, Cezayir Şehri'nde tarihî bir geçmişe sahiptir. Arapçada bu tür bir terkip bulunmamakla birlikte, bu isim Osmanlı döneminden miras kalmış olup günümüzde bazı Cezayirli aileler tarafından soyadı olarak kullanılmaktadır.
- **Kara:** Türkçe'de çoğunlukla beyaz rengin zıttı anlamında kullanılan bu kelime, Osmanlı Dönemi'nde cesaretli erkeklere verilen bir unvan olmuştur. Gözünü budaktan

esirgemeyen yiğitlere verilen bu ünvan Cezayir’de bazı ailelerin soyadı olarak hâlâ kullanılmaktadır.

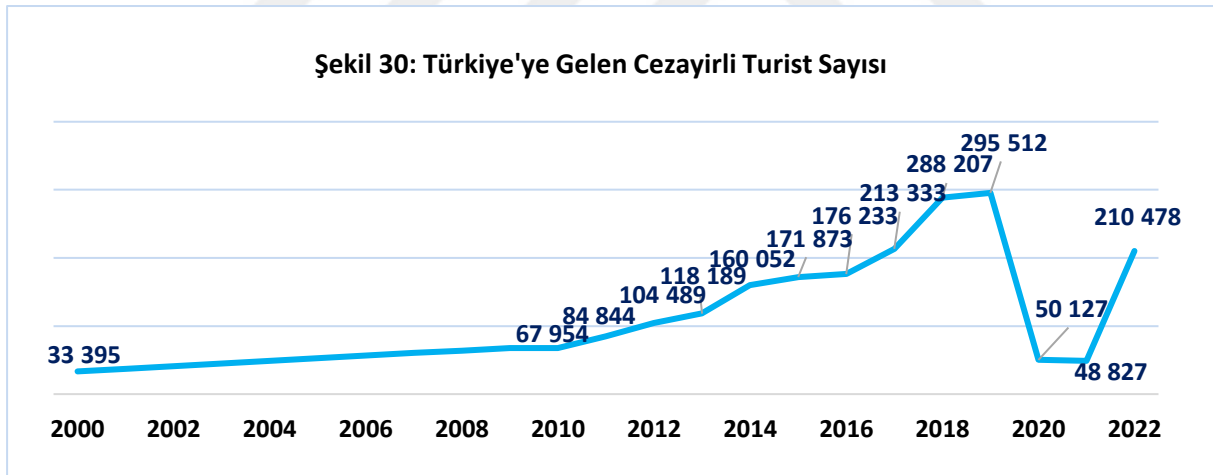
- Karaburun: Türkçe olduğu aşikâr olan bu isim Cezayir’de bazı aileler tarafından soy isim olarak kullanılmaya devam etmektedir.
- Kedi: Türkçe bir hayvan ismi olup memeli, evcil, bir hayvandır. Bazı Cezâyirli ailelerin soy ismi olarak kullanılmaktadır.
- Sarı: Türkiye’de çok kullanılan bir soy isim olan “sarı”, Cezayir’de bazı ailelerin de kullandığı bir soy adı olmuştur. Son derece karmaşık bir yapıya sahip olan Cezâyir halkı farklı ırksal özelliklere sahip insanlardan oluşmaktadır. Anadolu’dan gelen Türklerin yanında Boşnaklar ve Arnavutlar gibi Balkanlar’dan gelen Müslümanlara da Cezayir’de Türk denilmiştir.
- Tahtalı: Tahta satan veya üreten kişi anlamında kullanılan bu kelime, günümüzde bazı Cezayirli ailelere soy isim olmuştur.
- Taş: Cezayir’de günümüzde bazı ailelerin taşıdığı soy isimdir ki Türkçe’de yer kabuğu kütesinden kopan veya koparılan, çeşitli işlerde kullanılan katı ve sert maddenin adıdır.
- Topal: Bacağındaki sakatlık nedeniyle seker gibi ya da iki adımda bir, bir yana eğilerek yürüyen insan ya da ayaklarından biri kısa kişi anlamındaki bu Türkçe kelime birçok aileye soy isim olmuştur.

Cezayir’de izlenen Türk dizileri; Türk hükümetinin önemli bir yumuşak güç aracını temsil etmektedir. Hükümetin hedefleri, farklı okumalarına ve hedeflenen izleyici kitlesine göre değişse de, hepsi Türkiye’nin köklü bir medeniyet geçmişine sahip güçlü bir ülke imajını tanıtmak için bir araya gelmektedir. Bu dizi yapımları, Türkiye’yi, sağlam bir tarihî geçmişi olan güçlü bir devlet ve küreselleşmenin zorunluluklarıyla etkileşimde olan bir modernlik anlayışını tanıtmak için birleştirmektedir (Yesil & Bilge, 2015, p 43).

Türk dizilerinin Cezayir-Türkiye kültürel ilişkilerinin gelişiminde büyük etkisi olmuştur. Bu dizilerin popülaritesi artmış, birçok Türk dizisi Cezayir üniversitelerinde çalışma konuları haline gelmiştir (Kılıçoğlu & Yılmaz, 2016,112). Bazı çalışmalar, Türk dizilerinin Cezayir genel halkının farklı kesimleri üzerindeki etkilerini analiz etmiş ve bu dizilerin Türkiye’nin ve Türk toplumunun olumlu imajını çizmede katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, Türkiye’nin Cezayir kamuoyunu çekmesine ve farklı alanlarda Türk üstünlüğü ve kahramanlık imajını pekiştirmesine imkân tanımıştır.

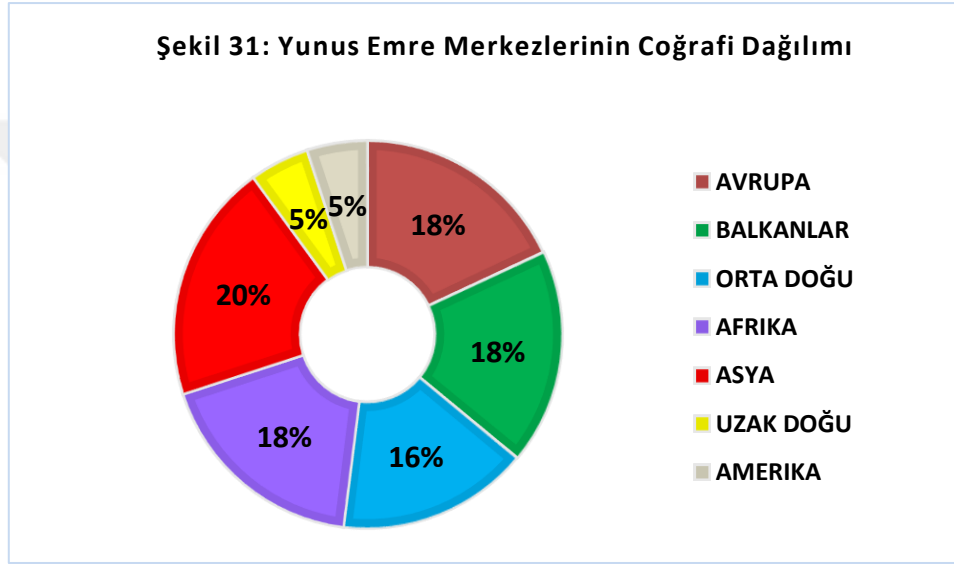
Son yıllarda, türlerine göre farklılık gösteren Türk dizileri, Cezayir'deki hem devlet hem de özel televizyon kanallarının programlarında önemli bir konuma yükselmiştir. Bu durum, uzun süre boyunca Mısır, Suriye, Meksika ve hatta Brezilya dizilerinin Cezayir izleyicisinin ilgisini belirlediği bir dönemi sona erdirmiştir (Benrazek, 2022, p.89). Cezayir ve Türkiye arasında, "Barbaros Kardeşler" adlı yeni bir dizinin bazı bölümlerinin Cezayir'de çekilmesi konusunda devam eden görüşmeler bulunmaktadır. Bu durum, Cezayir'in ünlü Osmanlı denizcisi olan Barbaros'un hayatında önemli bir durak olmuştur.

Aşağıdaki Şekil 30, Cezayir'den Türkiye'ye gelen turist sayısının değişimini göstermektedir. 2010 yılında 67.954 turistten oluşan turist sayısı, 2018 yılında 295.512'ye yükselmiş, ancak 2020'de COVID krizi nedeniyle 48.827'ye düşmüştür. 2022'de ise tekrar yükselerek 210.470'e ulaşmıştır. Bu durum, yıl boyunca on binlerce Cezayirliyi ağırlamakta ve Cezayirliiler yıllık tatillerini geçirmek için sıklıkla Türkiye'yi tercih etmektedir. Bunun sonucunda Türkiye'ye giriş vizesi alma merkezlerinin sayısı artmış Türkiye, 15 yaş altı ve 65 yaş üstü Cezayir vatandaşları için vize zorunluluğunu kaldırmıştır. Ayrıca, iki ülke arasındaki uçuş sayısı da artarak haftada 55'ten fazla sefere ulaşmıştır (Çelikbaş, 2019).

Kaynak: Zoubir, Y. H. (2023). *Türkiye and Algeria: A promising evolution*. Middle East Council on Global Affairs . Link: <https://n9.cl/ifdf8> (E.T.:12.06.2024).

İki ülke arasındaki kültürel bağlar açısından Yunus Emre Enstitüsü, önemli bir yere sahiptir. Enstitü, 2009 yılında Türkiye'nin başkenti Ankara'da kurulmuştur. Ayrıca Enstitü, Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki kültürel alışverişi artırmayı ve dostluk ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayarak Türkçe öğretimi ve Türk kültürünün tanıtımı gibi faaliyetler yoluyla bu hedefe odaklanmaktadır. Kuruluşundan itibaren özellikle 2009-2023 döneminde, enstitü 66 farklı ülkede 88 merkez açmıştır. Enstitünün öncelikli hedeflerinden biri, Türkçe'nin uluslararası standartlara uygun olarak dünya çapında tanınmasını sağlamaktır (Yunus Emre Enstitüsü, 2023, s.8).

Kaynak: Yunus Emre Enstitüsü. (2023). 2023 Yılı Faaliyet Raporu. Link: <https://n9.cl/5wg58y> (E.T.:25.06.2024)

Yukarıdaki Şekil 31, Yunus Emre Enstitüsü'nün dünya çapındaki coğrafi dağılımını göstermektedir. Enstitü; Asya ve Avrupa'da %20, Afrika'da %17, Balkanlar ve Orta Doğu'da %15 ve Amerika'da %6 oranında bir dağılım ile Yunus Emre Enstitüsü'nün Türkiye ile dünya arasında bir iletişim köprüsü oluşturduğu ve Türkiye'yi çeşitli kültürler ve medeniyetlere taşıyan bir elçi konumuna getirdiği açıkça görülmektedir.

2009 ile 2023 yılları arasında, Enstitü tarafından düzenlenen kurslar aracılığıyla 100.000 öğrenci Türkçe öğrenme fırsatı elde etmiştir. Enstitü dışında açılan diğer kurslarla birlikte bu sayı 180.000'e ulaşmıştır. Ayrıca, Enstitü'nün başlattığı çevrimiçi eğitim platformu, zamandan ve mekandan bağımsız olarak Türkçe öğrenme imkânı sunmaktadır. Bu platformda, 194 farklı ülkeden toplamda 218.000 öğrenci Türkçe öğrenmektedir. Her kursun sonunda, Enstitü

tarafından "Türkçe Yeterlilik Sınavı" düzenlenmekte ve başarılı olan öğrencilere, uluslararası alanda geçerliliği olan "Türkçe Yeterlilik Sertifikası" verilmektedir. Sertifikanın resmiyet kazanması, yalnızca eğitim hayatında değil, aynı zamanda iş hayatında da Türk şirketlerinde çalışma, dil tercümanlığı yapma veya Türkçe öğretimi sunan enstitülerde ve okullarda iş imkânları sağlama açısından önemli bir rol oynamaktadır (Yunus Emre Enstitüsü, 2019).

Cezayir'de şu anda Türkçe öğretimi alanında önemli ilerlemeler kaydedilmektedir. Ülkede Türkçe eğitiminin uzun bir geçmişi bulunmasa da Türkiye ile Cezayir arasındaki tarihi ve kültürel bağlar ile ekonomik sebepler, Türkçe öğrenimini cazip hale getirmiştir. Kasım 2012'de Yunus Emre Enstitüsü ile Cezayir 2 Üniversitesi arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde, üniversite bünyesinde Yunus Emre Enstitüsü'nün bir temsilciliği açılmasına karar verilmiş ve Enstitü'nün faaliyetleri başlamıştır. İlk olarak Cezayir 2 Üniversitesi'nde Türkoloji Bölümü kurulması hedeflenmiş ve yapılan çalışmalar sonucunda, 2013 yılında Cezayir 2 Üniversitesi'nde Türkoloji Bölümü faaliyete geçmiştir. Aynı dönemde Konstantin şehrindeki Emir Abdülkadir İslami Bilimler Üniversitesi'nde de Türkoloji Bölümü açılmış ve her iki bölüm, aynı yıl öğrenci kabul etmeye başlamıştır (Yunus Emre Enstitüsü, 2023, s.236)

Protokoller çerçevesinde, Türkiye'den 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 15, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 6 ve 2019-2020 eğitim-öğretim yılında 8 öğretim elemanı görevlendirilmiş; üniversitelerde okutulmak üzere başta Yedi İklim Türkçe Dil Öğretim Setleri olmak üzere birçok Türkçe kaynak üniversitelere gönderilmiştir. Ayrıca, Yunus Emre Enstitüsü, 2013 yılında T.C. Ziraat Bankası'nın destekleriyle yürütülen "100 Türkiye Kütüphanesi Projesi" kapsamında Cezayir 2 Üniversitesi'ne bir kütüphane kurmuştur. Enstitü, her yıl düzenlediği Türkçe Yaz Okulu'na 2016 yılından itibaren Cezayirli öğrencileri de davet etmeye başlamış ve bugüne kadar 40 Cezayirli Türkoloji öğrencisi, bu proje kapsamında Türkiye'yi görme ve Türk kültürünü yakından tanıma fırsatı bulmuştur (Çangal, 2021, s.213).

Cezayir'deki Türkoloji Bölümlerinde hem Cezayirli hem de Türkiye'den görevlendirilen öğretim elemanları birlikte görev yapmaktadır. Türkiye'den akademisyenlerin görevlendirilmesi, Cezayir'deki Türkoloji Bölümleri için kısa vadede hayati bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, Cezayirli Türkologların yetiştirilmesi ve Türkçe öğretim süreçlerine dâhil edilmesi uzun vadede önemli bir ihtiyaçtır. Türkiye Cumhuriyeti Cezayir Büyükelçiliği ve Yunus Emre Enstitüsü, bu ihtiyacı gidermek için çeşitli çalışmalar gerçekleştirmekte; Türkoloji bölümleri ve öğrencileri desteklenerek, öğrencilerin kendilerini Türkçede en iyi şekilde geliştirmeleri ve ülkelerinde Türk diline hizmet etmeleri hedeflenmektedir. Cezayir'de Türkçe

öğrenmeye olan talep oldukça yüksektir. Bu durum, Türkiye-Cezayir ilişkilerinin tarihsel kökenlerine ve Türk dizilerinin ülkede büyük bir popülariteye sahip olmasına dayanmaktadır. Mevcut talebi karşılayabilmek amacıyla hem devlet kurumlarında hem de özel kuruluşlarda Türkçe kursları düzenlenmektedir. Cezayir 2, Emir Abdülkadir İslami Bilimler, Medea Yahia Fares ve Mohamed Lamine Debaghin Setif 2 Üniversitelerinde Türkoloji Bölümlerinden mezun Cezayirli, Türkçe kursları organize etmektedir. Bu kurslar özel okul formatında düzenlenmekte olup, dersler öğreticilerin kendi hazırladıkları materyaller kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Öğrenciler kursta haftada 4 saat Türkçe öğrenmekte, 8-9 kişilik gruplara sınıf açılmaktadır (Çangal, 2021, ss.215-217).

Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), 1992 yılında kurulmuş olup, kuruluşunun temel amacı; Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerine yeniden yapılanma, kalkınma ve rehabilitasyon konusunda yardımcı olmaktır. TİKA aracılığı bölgedeki ülkeleri, diğer ülkelerden daha fazla Türkiye'ye yakınlaştırmak hedeflenmiştir (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2024).

Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin 2002'de iktidara gelmesiyle, Türkiye, stratejik açılım politikasını benimsemiştir. Bu duruma istinaden Türkiye'nin geniş bir şekilde açılmayı hedeflediği bölgeler, özellikle Orta Doğu, Balkanlar ve Afrika'yı kapsamasıyla birlikte TİKA'nın faaliyet alanları da belirlenmiştir. 2024 yılı itibarıyla TİKA, 61 ülkede bulunan 63 program koordinasyon ofisi aracılığıyla 170'ten fazla ülkede 32.000'den fazla proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir. Ajans, insani yardımın yanı sıra, sağlık, barınma, su ve eğitim gibi alanlarda da destek sağlamakta; ayrıca dünyanın çeşitli bölgelerinde ihmal edilmiş tarihi eserleri ve kültür mirasların korunmasına yönelik restorasyon çalışmalarına da katkı sunmaktadır (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2025, s.15).

Türkiye, Cezayir'e karşı dış politikasını çeşitli alanlarda geliştirmiştir. Bu kapsamda TİKA 2015 yılında faaliyetlerine başlamış olup Cezayir'de 80'den fazla proje gerçekleştirmiştir. Bu projeler arasında, Oran'da bulunan Acil Durum Merkezi projesi ve 2018'de restore edilen Kaşava Camisi gibi Osmanlı eserleri bulunmaktadır. Cezayir'e, başkentteki Kasaba Mahallesi de dahil olmak üzere yardımlar yapılmış, ayrıca COVID-19 döneminde destekler sağlanmıştır (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2018).

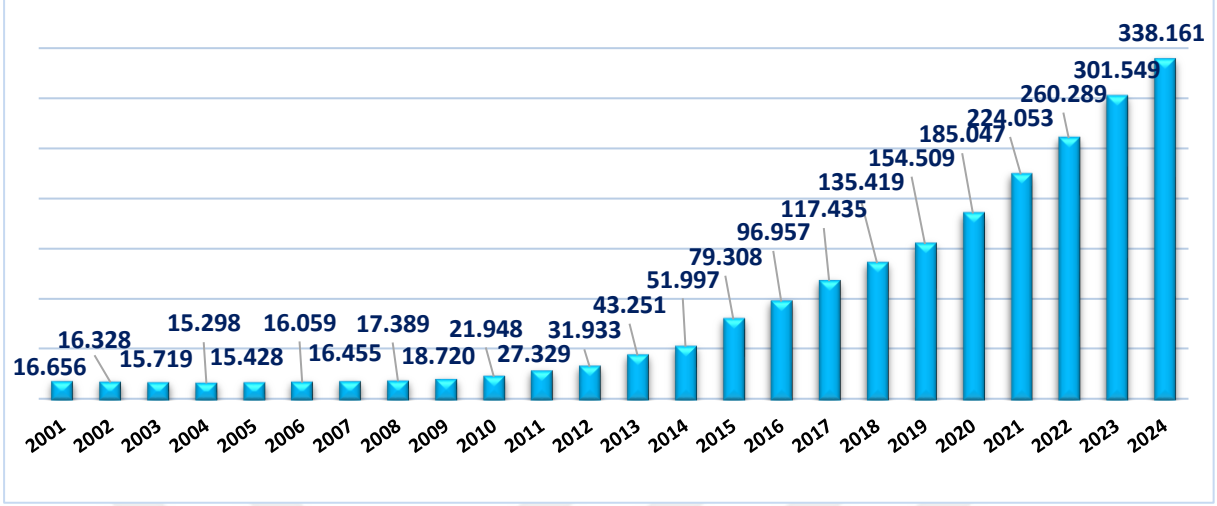
Cezayir'deki Osmanlı Mirası Araştırma Merkezi; 2021 yılında, TİKA, tarafından kurulmuştur. Bu merkez, Cezayir ve Türkiye arasındaki ortak tarihi vurgulamayı

amaçlamaktadır. Merkez, Türkçe ve Osmanlıca dil kursları, arşiv araştırma teknikleri gibi eğitim programlarını içermekte olup, ayrıca bilimsel konferanslar ve seminerler de düzenlemektedir. (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2022).

TİKA ile işbirliği içinde, Cezayir, Ağuat şehrinde 1500 Osmanlı el yazmasını restore etmiştir. Bu süreç, 22 akademisyen ve uzmanın katıldığı bir eğitim programı kapsamında gerçekleştirilmiştir. El yazmaları sınıflandırılmış, temizlenmiş, restore edilmiş ve dijital formata dönüştürülmüştür. Ayrıca, restore edilen el yazmaları için bir katalog da yayımlanmıştır (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2024).

Eğitim alanında ise Türkiye, yükseköğretim sisteminde köklü reformlar gerçekleştirerek ve sistemini geliştirerek bölgesel ve küresel değişimlere uyum sağlamak amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Bu önlemlerin temel amacı, üniversitelerdeki en yetenekli öğrencileri çekmeyi hedeflemektedir. Uluslararası öğrencilerin, yükseköğretim kurumlarının dünya sıralamalarındaki önemine vurgu yapılmakta; bu öğrenciler, yalnızca birçok ülke için gelir kaynağı olmanın ötesinde, gelecekteki ülke kültürlerinin yayılmasında da kritik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ülkelerine döndüklerinde, bu öğrenciler resmi olmayan elçiler gibi hareket ederek ülkeler arası entelektüel, kültürel ve ticari ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye'deki Yükseköğretim Kurulu, 2018 yılında Türkiye'nin en fazla uluslararası öğrenci barındıran ilk on ülke arasında yer aldığını duyurmuştur. 2019 yılında 135 bin olan uluslararası öğrenci sayısı, 2022 yılında 260 bine yükselmiştir (Yükseköğretim kurulu, 2022).

**Şekil 32: Türkiye'deki Uluslararası Öğrenci Sayısının Gelişimi
(2001-2024)**

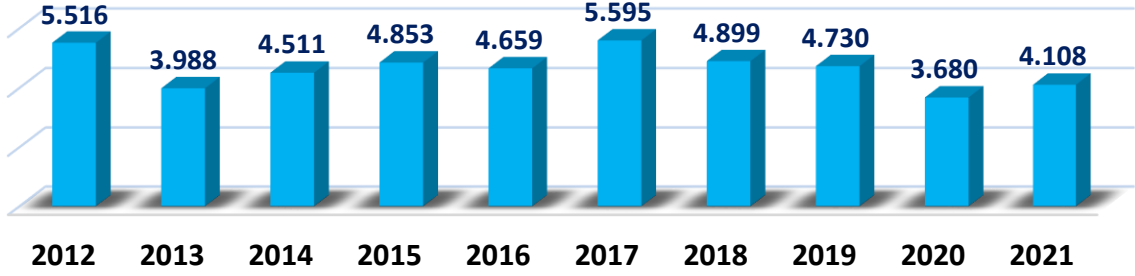

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. 2024.

2001-2024 dönemi boyunca Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısının evrimi Şekil: 32'ye göre gözlemlenmiştir. Bu dönemde, özellikle 2011'den sonra Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısında dikkate değer bir artış görülmüştür. Türkiye burs programının başlamasıyla, uluslararası öğrenci sayısı 2011'de 21 bin öğrenciden 2024'te 338 bin öğrenciye yükselmiştir. Türkiye burslarından öğrenim gören öğrenciler, Türkiye'deki toplam uluslararası öğrenci sayısının %21'ini oluşturmaktadır.

Son yıllarda Türkiye'deki yükseköğretim kurumları, uluslararası öğrenci sayısında büyük bir pay elde etmek için farklı stratejiler geliştirmiştir. Türkiye, burs sistemi aracılığıyla uluslararası öğrencilerin ülkeye gelmesinde büyük başarı elde etmiştir. Bu başarı, Türkiye'nin eğitim olanaklarını, bilimsel ve kültürel iş birlikleri ile çeşitli ülkelere genişletme konusuna odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Burs sistemiyle birlikte, vize ve ikamet işlemlerini basitleştiren bir sistem de uygulanmıştır. Bu durum Türkiye'yi dünyanın farklı ülkelerinden gelen öğrencileri en çok ağırlayan ülkelerin başında getirmiştir. Bu öğrencilerin çoğu, çeşitli burs programları aracılığıyla eğitim almakta olup bu programlardan bazıları "Türkiye Bursları", "Yükseköğretim Kurulu Bursları", "Hükümet Bursları" ve "Türk Diyanet Vakfı Bursları" gibi programları içermektedir.

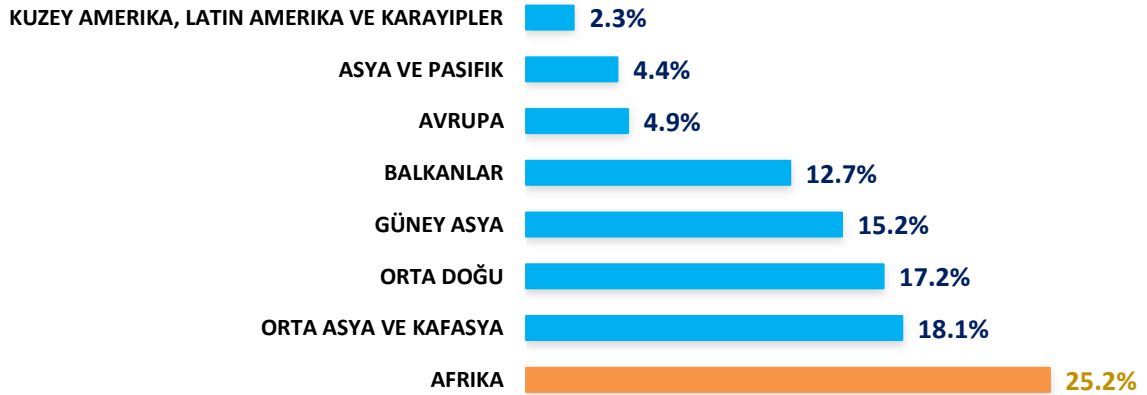
Şekil 33: Türkiye'nin YTB Burs Programı ve Türkiye'deki Uluslararası Öğrenci Sayısının Gelişimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. YTB, Uluslararası öğrenciler, Link: <https://urlr.me/3HB6rV> (E.T.: 15.5.2024)

(Şekil 33) aracılığıyla, Türk burslarının yıllık sayısı ortaya çıkmaktadır. Yıllık olarak sunulan burs sayısı (2012-2021 arası) yılda 4000 ila 5000 arasında değişmektedir ve toplamda 46,359 bursu içermektedir. Bu veriler Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin % 21'ini temsil etmektedir.

Şekil 34: Türkiye Burs Programı'nın Coğrafi Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. YTB, Uluslararası öğrenciler, Link: <https://urlr.me/3HB6rV> (E.T.: 15.5.2024)

Şekil 33, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından sağlanan Türk burslarının coğrafi dağılımını göstermektedir. Buna göre, Afrika %25.2 ile ilk sırada yer almakta, ardından %18.1 ile Orta Asya ve Kafkasya, %17.2 ile Orta Doğu gelmektedir. Güney Asya ve Balkanlar ise sırasıyla %15.2 ve %12.7 oranlarıyla bu bölgeleri takip etmektedir. Bu dağılımdan, Türkiye'nin burs politikalarında bölgesel çevresine; yani Orta Asya, Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika öncelik verdiği ve bu bölgelerde etkinliğini artırmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.

Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) 2013-2020 yılları arasındaki verileri incelendiğinde, Türkiye'de çeşitli üniversitelerde öğrenim gören Cezayirli öğrenci sayısında sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Aşağıdaki tabloda, Türkiye'deki devlet üniversiteleri, vakıf üniversiteleri ve vakıf meslek yüksekokullarında eğitim alan Cezayirli öğrencilerin sayısına ilişkin detaylar yer almaktadır (Tablo: 11).

Tablo 11: 2013-2020 Yılları Arasında Türkiye Üniversitelerinde Okuyan Cezayirli Öğrenci Sayısı

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2013-2014	71	17	88
2014-2015	136	42	178
2015-2016	183	56	239
2016-2017	243	89	332
2017-2018	261	124	385
2018-2019	359	229	588
2019-2020	473	306	779

Kaynak: Haddad, L, I. (2021). Cezayir'de Türkçe Öğretimi ve Cezayirlilerin Türkçe Öğrenme Sebepleri, 7. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu .Link: <https://tinyurl.com/yvarje3z> (E.T. 20.01.2025).

Cezayirlilerin Türkçe öğrenmeye olan ilgisi ve Türkiye'de eğitim görme istekleri, Osmanlı dönemine kadar uzanan tarihî ve kültürel bağlar başta olmak üzere çeşitli faktörlerle ilişkili olmaktadır. Türk üniversitelerinin sunduğu eğitim ve ekonomik fırsatlar da bu ilgiyi artıran önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Türkçeyi iyi derecede bilmek, iki ülke arasındaki çeviri, ticaret ve yatırım gibi alanlarda çalışma imkânları da sunmaktadır. Her ne kadar Cezayir'de Türkçe eğitim veren kurumların sayısı sınırlı olsa da, eğitim, iş veya Türkiye'de yaşama arzusu, birçok Cezayirlinin özel kurslar ya da çevrim içi platformlar aracılığıyla Türkçe

öğrenmeye yönelmesine neden olmaktadır (Haddad, 2021, s.46). Türkiye burslarının en önemli hedeflerinden biri, farklı ülkelerden gelen öğrencilerle yalnızca eğitim süresince değil, mezuniyet sonrasında da sürdürülebilir ilişkiler kurulmasını sağlamaktır. Bu amaç, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla desteklenmektedir ki bunlar aşağıdaki gibidir:

Türkiye Mezunları web sitesi, dünya genelindeki Türk üniversitelerinden mezun olan bireyler için oluşturulmuş bir dijital platformdur. Bu platformun amacı, mezunların Türkiye ile sürekli iletişim halinde kalmalarını sağlayarak Türk dili ve kültürü ile bağlarını korumaktadır. Ayrıca, platformda sunulan iş imkânları aracılığıyla Türkiye ile mezunların kendi ülkeleri arasında sosyal ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesine destek verilmektedir. Türkiye Mezunları portalında yayınlanan iş ilanları sayesinde, Türk üniversitelerinden mezun olan pek çok öğrenci farklı sektörlerde iş bulma fırsatı yakalamaktadır (Türkiye Mezunları, 2022).

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), dış ticaret ve pazar araştırması alanında genç ticaret elçileri yetiştirmek amacıyla, MÜSİAD Gençlik Kurulu son altı yıldır Türkiye'deki uluslararası öğrencilere yönelik "*Genç Ticaret Elçileri Projesi*"ni yürütmektedir. Projenin temel amacı, yüzlerce Türk şirketinin ihracat kapasitesini artırmaktır. Eğitim sürecini başarıyla tamamlayan katılımcılar, uzman bir komisyon tarafından değerlendirildikten sonra ilgili ticari şirketlere yönlendirilmektedir. Söz konusu proje kapsamında yaklaşık 500 yabancı öğrenci, Türkiye ile kendi ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine anlamlı katkılar sağlamaktadır (MÜSİAD, 2025).

Sonuç olarak, üçüncü bölümde Cezayir ile Türkiye arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin son yıllarda geliştiği görülmüştür. Ancak bu gelişme, iki ülke arasındaki ortak tarih ve sahip oldukları büyük potansiyellere göre hâlâ yeterli değildir. Bu çerçevede, son bölümde bu ilişkilerin daha güçlü hâle gelmesini engelleyen sorunlar ele alınacak ve bu ilişkileri geliştirmek için bazı öneriler sunulacaktır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Tez çalışmasının genel değerlendirme bölümünde ise, Cezayir-Türkiye ilişkilerinin karşılaştığı zorluklar ve sorunlar başta olmak üzere, her iki ülkenin iç ve dış politikasındaki siyasi ve ekonomik gelişmeler de ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Son olarak, Cezayir ve Türkiye ilişkilerinin geleceği kapsamlı şekilde ele alınmıştır.

4.1. Cezayir-Türkiye İlişkilerinin Karşılaştığı Zorluklar ve Sorunlar

Cezayir-Türkiye ilişkileri, iki ülke arasında kapsamlı ve sürdürülebilir iş birliğinin geliştirilmesini engelleyen çeşitli yapısal ve kurumsal zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklar, ekonomik sınırlamalar, Türk şirketlerinin Cezayir pazarına erişimini ve faaliyetlerini kısıtlayan yasal ve düzenleyici çerçeveler ile yatırım süreçlerini karmaşık ve maliyetleri artıran bürokratik engelleri içermektedir.

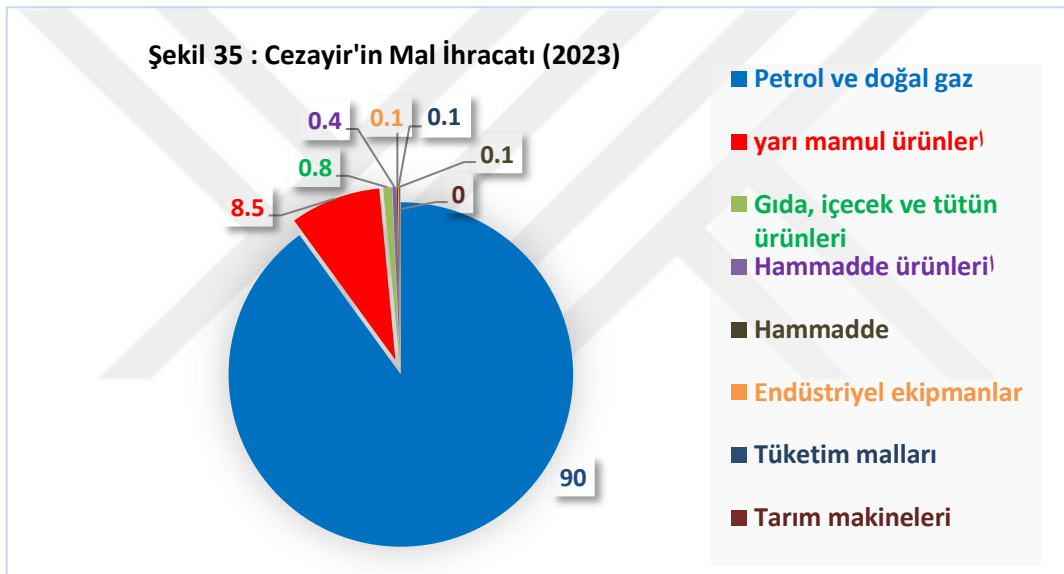
Uluslararası Para Fonu (IMF) raporunda Cezayir, 2024 yılında Güney Afrika ve Mısır'ın ardından Afrika'nın en büyük üçüncü ekonomisi olarak sınıflandırılmıştır. IMF, Cezayir'in Gayri Safi Yurtiçi Hasılasını (GSYİH) yaklaşık 266.78 milyar dolar olarak tahmin etmiş ve 2023 yılı için %4.1 oranında büyüme öngörmüştür. Bu oran, 2022 yılında kaydedilen %3.6'lık büyümeye kıyasla bir artış göstermektedir. Bu büyüme dinamiğine özellikle 2023 yılında madencilik ve çıkarım sanayilerindeki performans başta olmak üzere birçok sektör katkıda bulunmuştur (Groupe de la Banque Mondiale, 2023).

Tablo 5: Cezayir'in Mal İhracatı (2018-2023)

Ürünler	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Gıda, İçecek ve Tütün	0.9	1.1	2	1.4	0.4	0.8
Petrol ve doğal gaz	93	92.9	89.8	87.4	89.9	90
Hammadde	0	0	0.1	0.2	0.1	0.1
Ham Maddeler	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.4
Yarı Mamul Ürünler	5.6	5.5	7.2	10.1	9.1	8.5
Tarım Ekipmanları	0	0	0	0	0	0
Endüstriyel ekipmanlar	0.2	0.5	0.4	0.5	0.1	0.1
Tüketim Malları	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.1
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: La Direction Technique Chargée de la Comptabilité Nationale. (2024, décembre). *Évolution des échanges extérieurs de marchandises de 2018 à 2023 (Série E : Statistiques économiques N° 129, Collections statistiques)*. Alger: Office National des Statistiques. s.60.

Cezayir, sanayi sektörlerini güçlendirmek için önemli çabalar göstermesine rağmen, ihracat ürün yapısında hidrokarbonlar hâlâ baskın konumdadır. Diğer sanayi kolları ise teknolojik içerik açısından düşük veya orta düzeyde değerlendirilmektedir ve bu sektörlerin toplam ihracat değeri 170 milyon doları aşmamaktadır (Tablo: 5). Bu durum, ihracatın tek yönlü yapısının sürdürülmesine yol açmıştır; zira hidrokarbonlar 2023 yılında Cezayir ihracatının %90'ını oluşturmaya devam etmiştir. Özellikle sanayi ihracatlarının sınırlı sayıda hammadde ve yakıt ürününe odaklanması nedeniyle birincil üretim alanında uzmanlaşmanın devam etmesi, Cezayir'in uluslararası ticaret koşullarında olumsuz sonuçlara neden olmuş; bu durum, dönüşümlü ihracatın payının azalması, dış ticaret dengesinin bozulması ve ekonominin büyümesinin sınırlı iç kaynaklara bağlı kalması şeklinde kendini göstermiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. La Direction Technique Chargée de la Comptabilité Nationale. (2024, décembre). Évolution des échanges extérieurs de marchandises de 2018 à 2023 (Série E : Statistiques économiques N° 129, Collections statistiques). Alger: Office National des Statistiques. p.60 .

Şekil 35 incelendiğinde, 2023 yılında hidrokarbon ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının en az %90 seviyesinde olduğu ve bu alanda belirgin bir üstünlük sağladığı gözlemlenmektedir. Buna karşın, hidrokarbon dışı ihracat %10 düzeyinde kalmakta olup, yapısal açıdan zayıf bir profil sergilemekte ve ülkenin ihracat çeşitlendirme kapasitesinin altında kalmaktadır. Bu %10'luk dilimde, yarı mamul ürünler %8.5'lik payla en yüksek orana sahip olurken, gıda ürünleri %0,8'lik oranla ikinci sırada yer almaktadır.

Cezayir ekonomisi ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaza dayandığı için, ekonomik karmaşıklık endeksi (-1.19) ile negatif bir değere sahiptir. Bu durum, bilgiye dayalı katılımın son derece zayıf olduğunu ve ürün ve hizmetlerin üretim süreçlerinde düşük düzeyde bir entegrasyon bulunduğunu göstermektedir (Bustos García de Castro, 2022, s.176).

Sonuç olarak, Cezayir'in ihracatının rekabet gücü azalmakta ve uluslararası piyasalara entegrasyonu son derece zayıf kalmaktadır. Özellikle geleneksel ham maddelere olan talep artış hızının, küresel piyasalarda geleneksel olmayan mallara kıyasla yavaş seyretmesi bu durumu daha da derinleştirmektedir. Günümüz dünyasında devletlerin gücü ekonomilerinin büyüklüğü ve çeşitliliği ile ölçülürken, Cezayir ekonomisi büyük ölçüde hidrokarbonlara dayanmaktadır.

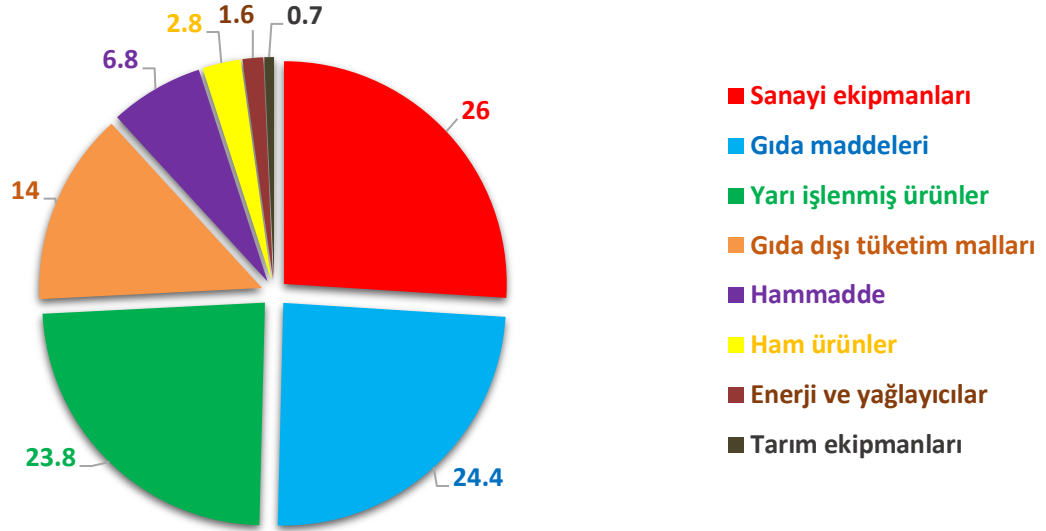
Tablo 6: Cezayir'in Mal İthalatı (Oran: %100)

Ürünler	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Gıda Ürünleri	18.5	19.2	23.3	24.6	27.8	24.4
Enerji ve Yağlayıcılar	2.3	3.4	2.7	1.5	1.6	1.5
Hammadde	3.6	3.6	5	6.1	7.6	6.8
Ham Maddeler	0.5	1.2	1.7	3.3	3.3	2.8
Yarı Mamul Ürünler	23.7	24.5	21.5	20.3	25.7	23.8
Tarımsal Ekipmanlar	1.2	1.1	0.8	0.7	0.5	0.7
Endüstriyel Ekipmanlar	29.1	31.6	27.6	26.7	20.6	26
Gıda Dışı Tüketim Malları	21.1	15.4	17.4	16.8	12.9	14
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. La Direction Technique Chargée de la Comptabilité Nationale. (2024, décembre). Évolution des échanges extérieurs de marchandises 2018 - 2023, Série E : Statistiques économiques N° 129, Collections statistiques, Alger: Office National des Statistiques. s. 14.

Tablo 6'da belirtildiği üzere, endüstriyel ekipman ithalatı 2019 yılında %31,6 ile ithalatlar arasında birinci sırada almış olup, 2023 yılında da %26'lık bir oranla Cezayir'in toplam ithalatında en yüksek paya sahip olmuştur. Bu durum, otomobiller, makineler ve benzeri alanlarda devletin ithalat politikalarını yansıtmaktadır. Endüstriyel ekipman ithalatını %24.4 ile gıda ürünleri, %23.8 ile yarı mamul ürünler, %14 ile tüketim malları, %6.8 ile hammaddeler, %1.5 ile enerji ve son olarak %0.7 ile tarımsal ekipmanlar takip etmektedir (Şekil:36) .

Şekil 36: Cezayir'in Mal İthalatı (2023)

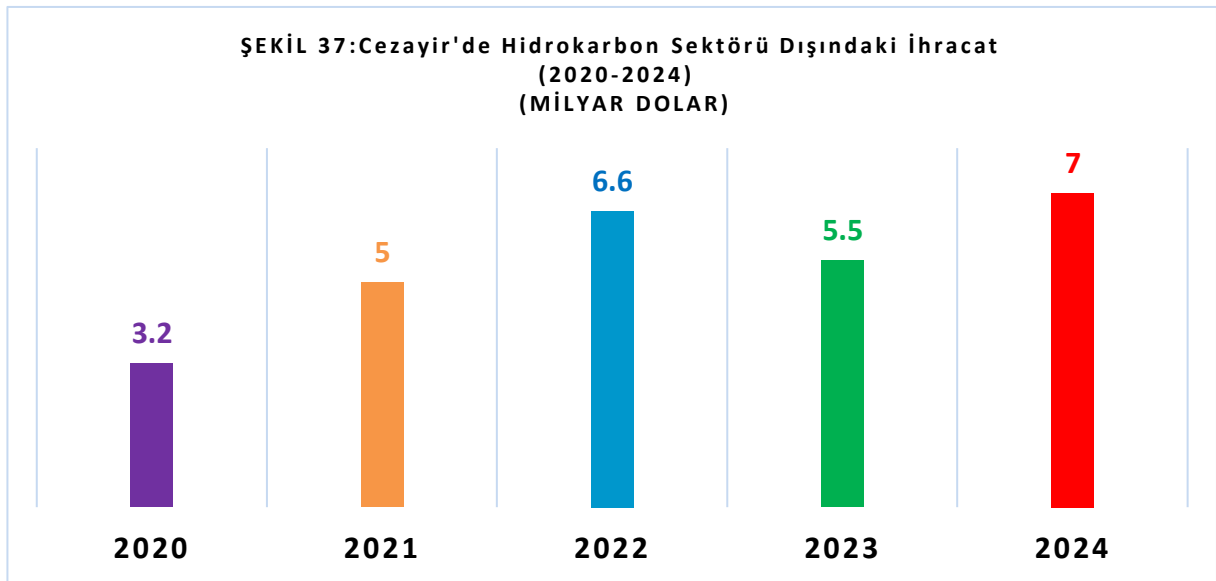

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. La Direction Technique Chargée de la Comptabilité Nationale. (2024, décembre). *Évolution des échanges extérieurs de marchandises - 2018 - 2023* (Série E : Statistiques économiques N° 129, Collections statistiques). Alger: Office National des Statistiques. p.60

Endüstriyel ekipmanlar ve gıda ürünleri, toplam ithalat değerinin %50'sini oluşturmaktadır. Bu durum, yerli üretim açısından önemli olan iki temel sektör olan sanayi ve tarımın zayıflığını göstermekte olup, bu sektörlerin ithalatı ikame ederek ulusal piyasanın ihtiyaçlarını karşılamada yeterince etkin rol oynayamadığını işaret etmektedir (Şekil: 36).

Sonuç olarak, Cezayir ekonomisi, kapsamlı bir ekonomik çeşitlendirmeyi mümkün kılan çeşitli kaynaklar ve fırsatlar barındırmaktadır. Bu durum, ihracat yapısının miktar ve çeşitlilik açısından geliştirilmesini destekleyebilir. Cezayir'in coğrafi konumu, büyük küresel pazarlara olan yakınlığı ile birleştiğinde, özellikle tarım ürünleri gibi bazı sektörlerde sahip olduğu rekabet üstünlüğü, bu çeşitlendirme potansiyelini güçlendirmektedir.

Cezayir'in en önemli sorunu, sahip olduğu kaynakların varlığı değil, bu kaynakları etkin şekilde kullanma kapasitesidir. Yapılan birçok çalışma, rant ekonomilerinde ihracatın çeşitlendirilmesinin ekonomik büyümeyi artırmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu durum, ekonomik çeşitlendirmeye yönelik yapısal dönüşüm politikalarıyla mümkün olmaktadır. Ancak 2023 yılında Cezayir'in ihracatının %90'ından fazlası petrol ve doğal gaz sektörüne bağlı kalmaya devam etmiş, bu da ekonomiyi küresel enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı savunmasız bırakmış ve iş ortamının istikrarını olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen, 2024 yılında hidrokarbon dışı ihracat 7 milyar dolara ulaşarak 2017'den bu yana üç kat artış göstermiştir (Şekil:37). Bu duruma istinaden hidrokarbon dışı ihracatın büyük çoğunluğunu gübre, demir ürünleri ve çimento oluşturmaktadır (World Bank, 2024).

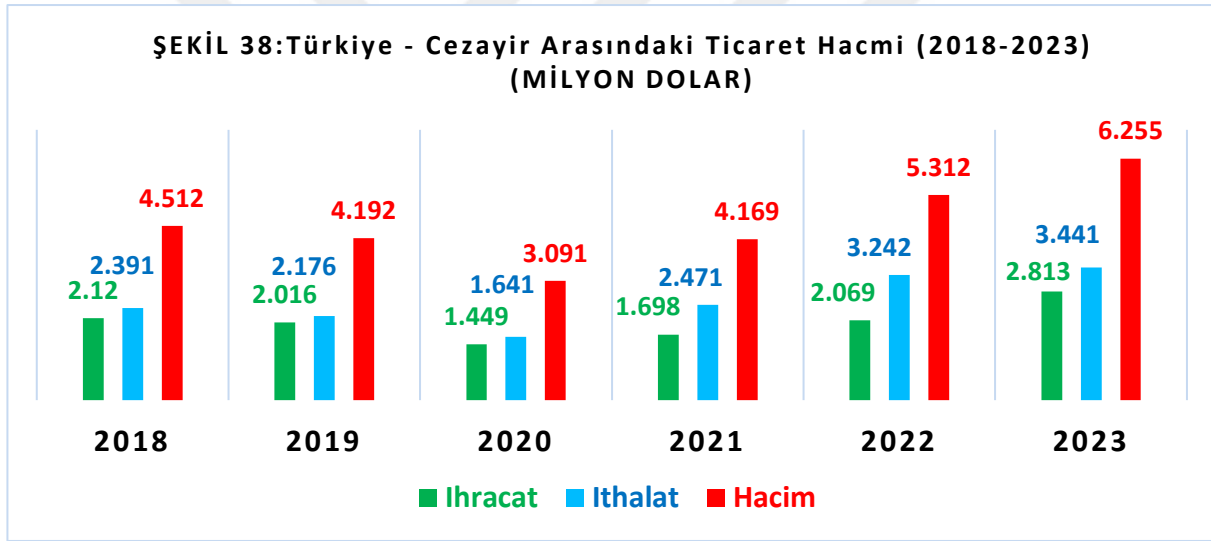

Kaynak: World Bank. (2024). Algérie: Rapport de Suivi de la Situation Economique, Un Cadre Holistique de Soutien aux Exportations. Link: <https://tinyurl.com/ufa42brb> (E.T.:20.05.2025).

Cezayir'in hidrokarbon dışı ihracatındaki artışı, başlıca birkaç faktöre bağlanabilir. Bunların en önemlileri arasında, ekonomiyi çeşitlendirmeye odaklanılması, tarım ile imalat sanayii gibi potansiyel taşıyan sektörlerin teşvik edilmesi yer almaktadır. Ayrıca, Cezayir hükümeti yatırım ortamını iyileştirmek ve yerel üreticileri desteklemek amacıyla vergi ve gümrük kolaylıkları da sağlamıştır (Agence de Presse Algérienne, 2023). Ancak, elde edilen bu oranlar, hükümetin 2030 yılına kadar hidrokarbon dışı ihracatı 29 milyar dolara çıkarma hedefinin gerisindedir. Bu hedefe ulaşmak için, şirketlerin verimliliğini artırmaya, ihracat

rekabet gücünü geliştirmeye ve küresel değer zincirlerine entegrasyonu güçlendirmeye odaklanan kapsamlı bir ekonomik politika çerçevesinin öncelikli olarak oluşturulması gerekmektedir (Groupe de la Banque Mondiale, 2024).

Cezayir ekonomisinin hidrokarbon sektörüne devam eden bağımlılığı, Cezayir ile Türkiye arasındaki ticaretin dengesiz olmasına yol açmaktadır. Cezayir, Türkiye’den çeşitli ürünler ithal ederken, ihracatı belirli ürünlerle sınırlı kalmakta bu durum karşılıklı ve sürdürülebilir bir ticaretin önünde engel teşkil etmektedir. 2023 yılında Cezayir ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 6,3 milyar dolara ulaşmış olup (Şekil:38), bu rakamı 10 milyar dolara çıkarmak hedeflenmektedir. Ancak bu büyüme, daha çok inşaat, demir ve tekstil gibi belirli sektörlerde yoğunlaşmakta; tarım, imalat sanayi ve yenilenebilir enerji gibi diğer sektörler ise yeterince değerlendirilememektedir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. T C. Dışişleri Bakanlığı.

Cezayir ekonomisinin hidrokarbon sektörüne olan yüksek bağımlılığı, ülke ekonomisini küresel enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılgan hale getirmektedir. Bu durum, iş ortamının istikrarını olumsuz etkileyerek, Türk şirketlerinin ekonomik riskler nedeniyle Cezayir pazarına yatırım yapma konusunda tereddüt etmelerine yol açmaktadır (TC Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2023, s.21). 2015 yılından itibaren petrol fiyatlarında gözlemlenen sürekli düşüş, Cezayir'in petrol ve doğalgaz gelirlerinde kayda değer bir azalmaya neden olmuş ve bu durum, ülkenin büyük ölçekli altyapı yatırımlarını ertelemesine yol açmıştır. Ayrıca, 2020-2021 döneminde Covid-19 pandemisinin küresel talep daralması üzerindeki etkisi, halihazırda düşüş eğiliminde olan petrol ve oğalgaz fiyatlarını daha da geriletmiş ve

ekonomisi büyük ölçüde bu ürünlere bağımlı olan Cezayir'in yürütmekte olduğu projelerde ödeme gecikmelerine neden olmuştur. Ancak, hidrokarbon ürünlerine olan yüksek bağımlılığı nedeniyle ticari faaliyetleri ve kamu yatırımları ciddi şekilde etkilenen Cezayir'de, 2022-2023 yıllarında bu ürünlerin küresel piyasalardaki değer kazanımıyla birlikte ticaret hayatında ve proje ödemelerinde belirgin bir iyileşme gözlemlenmiştir (TC Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2023, s.21).

Cezayir'in yatırım ortamı endeksleri sıralamasında ise, yatırım ortamı göstergeleri, yabancı yatırımların çekilmesinde ve artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu göstergeler, ülkedeki yatırım iklimi ve farklı unsurları hakkında kapsamlı bir bakış sunarak, yabancı şirketlerin belirli ülkelere yatırım yapma kararını önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, bu göstergeler kurumlar ve bireylerin koşullarının iyileştirilmesine de katkı sağlamaktadır.

Ekonomik Özgürlük Endeksi (Index of Economic Freedom), bir ülkenin yatırım ortamına dair genel bir değerlendirme sunmaktadır. Bu endeks, idari ve bürokratik engeller, ticaret engelleri, hukuk devleti prensiplerinin uygulanması ve iş gücü yasalarının durumu gibi unsurları dikkate alarak yatırım ikliminin kapsamlı bir resmini ortaya koymaktadır. Bu endeks, 1995 yılında The Heritage Foundation ile The Wall Street Journal iş birliğiyle yayımlanmıştır. Ekonomik faaliyetlere devlet müdahalesinin derecesini ölçen bu gösterge, dört ana kategoride toplanan çok sayıda nicel ve nitel değişkeni incelemektedir: hukukun üstünlüğü, hükümetin büyüklüğü, düzenleyici etkinlik ve piyasa açıklığıdır. Endeks, 12 alt göstergeden oluşmakta olup, bunların başlıcaları arasında fikri mülkiyet hakları, yargı etkinliği, hükümet bütünlüğü, vergi yükü, kamu harcamaları, işletme koruma özgürlüğü ve ticaret ile yatırım özgürlüğü yer almaktadır (The Heritage Foundation, 2023). Ekonomik özgürlük endeksinin 12 alt göstergesi, 0'dan 100'e kadar bir ölçekte değerlendirilmektedir. Ülkenin genel puanı, bu ekonomik özgürlük göstergelerinin eşit ağırlıklarla ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Ülkeler, bu puanlara göre en özgürden en kısıtlıya doğru sıralanmaktadır.

Tablo 7: Ekonomik Özgürlük Endeksi Puanları

Derece	0 – 49.9	50 – 59.9	60 – 69.9	70 – 79.9	80 - 100
Tanım	Ekonomik Özgürlük Yok	Düşük Ekonomik Özgürlük	Orta Düzey Ekonomik Özgürlük	Yarı Tam Ekonomik Özgürlük	Tam Ekonomik Özgürlük

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Heritage.org.2023.

Tablo 8: Cezayir'in Ekonomik Özgürlük Endeksine Göre Sıralaması (2010-2025)

Yıl	Derece	Küresel Sıralama
2010	59.9	105
2011	52.9	172
2012	51	140
2013	49.6	145
2014	50.8	146
2015	48.9	157
2016	50.1	153
2017	46.5	172
2018	44.7	172
2019	46.2	171
2020	46.9	169
2021	49.7	162
2022	54.8	167
2023	43.2	168
2024	43.9	164
2025	47.5	160

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. Heritage Foundation. (2025). 2025 Index of Economic Freedom: Algeria. Retrieved from. Link: <https://tinyurl.com/4t5setc4> (E.T.20.01.2025).

Tablo 7 verilerine istinaden, Cezayir'in 2010'dan 2025'e kadar ekonomik özgürlük seviyesi zayıf ya da yok denecek düzeyde kalmıştır; ekonomik özgürlük puanı 59.9'u aşamamıştır. Bu durum, ülkenin küresel ekonomik özgürlük sıralamasında geri kalmasına neden olmuştur. Son yıllarda hafif bir iyileşme gözlemlenmekle birlikte, genel olarak hukukun üstünlüğü zayıf kalmaya devam etmektedir. Mülkiyet hakları, yargı etkinliği ve hükümetin şeffaflığı gibi temel göstergeler dünya ortalamasının altında seyretmektedir. Ayrıca, düzenleyici çevre ve piyasa açıklığı alt bileşenleri de Tablo 8'de görüldüğü üzere ortalamanın oldukça altında olup, gümrük dışı engeller, yabancı mülkiyete getirilen kısıtlamalar ve kamu bankalarının finans sektöründeki ağırlığı gibi yapısal sorunlar da devam etmektedir (Heritage Foundation, 2025, p.30-31).

Cezayir'de lojistik hizmetlerinin performansı, ülkenin büyümesi ve rekabet avantajı elde etme yeteneği açısından önemli bir faktördür. Lojistik hizmetlerinin verimsizliği, faaliyetlerin maliyetini artırmaktadır ve bu durum küresel değer zincirleriyle entegrasyon olasılığını azaltmaktadır. Ayrıca, bir ülkenin küresel pazarda rekabet etmeye çalışırken çok

büyük kayıplar yaşamasına da neden olabilir. Hükümetler, lojistik hizmetlerinin performans endeksini kullanarak lojistik ile ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilir ve küresel düzeyde rekabet edebilmek için uygulayabilecekleri belirleyebilir (World Bank, 2018, p.14).

Dünya Bankası'na bağlı "Lojistik Performans Endeksi " (LPI), "Rekabet İçin Bağlanmak" (Connecting to Compete) raporu olarak da bilinen, ticaret ve taşımacılığı kolaylaştırma konusunda ülkelerin uygunluğunu ölçmek için en kapsamlı uluslararası karşılaştırma aracı olarak bilinmektedir. Ticaret ve lojistik performansının bileşenlerini anlamak, ülkelerin mal taşımacılığında verimliliklerini artırmalarına ve rakipleriyle karşılaştırıldığında güçlü ve zayıf yönlerini belirlemelerine yardımcı olabilmektedir (International Transport Forum, 2015).

Bu endeks belirtildiği üzere, dünya genelindeki her ülkenin lojistik sektörünün performans verimliliğini düzenli olarak ölçen bir göstergedir. Bu amaç kapsamında, ülkelerdeki rekabetçi iş ortamının gelişim düzeyini vurgulamaktır. Lojistik Performans Endeksi'nin bileşiminde yer alan temel bileşenleri aşağıda sıralanmaktadır ki bunlar (ESCWA, 2017):

- **Lojistik hizmetlerin etkinliği ve kalitesi:** Karayolu, denizyolu, havayolu taşımacılığı, demiryolu taşımacılığı, limanlar, depolama, yeniden yükleme ve dağıtım hizmetlerini; nakliye acentelerini, gümrük işlemlerini ve kalite güvencesi ajanslarını içerir
- **Gümrük işlemlerinin etkinliği:** Sınırdaki gümrük işlemlerinin verimliliğini ifade eder ve şu unsurları kapsar: gümrük prosedürleri, verilerin çevrim içi işlenmesi, hız ve basitlik ile nihai gümrükleme yerinin seçimi
- **Ticaret ve taşımacılıkla ilgili altyapının kalitesi:** Limanlar, karayolları, demiryolları, havalimanları, depolama tesisleri, yeniden yükleme ve bilgi ve iletişim teknolojilerini içerir
- **Gönderilen yüklerin alıcıya planlanan veya beklenen süre içinde ulaşma sıklığı:** Bu, gümrük işlemlerinin zamanlamasını, yüklerin belirlenen zamanda hedef noktaya varış hızını, teslimat zamanlarına uygunluk sıklığını, gecikmeleri ve sevkiyat öncesi ile gemiden başka bir gemiye aktarım sırasında yapılan kontrolleri ifade eder ve aynı zamanda rekabetçi fiyatlarla yükleme organizasyonunun kolaylığı da sağlar
- **Gönderilerin rotalarını takip etme ve izleme kapasitesi:** Bu, gönderilerin seyir güzergahını izleyebilme, takip edebilme ve varışlarını doğrulama yeteneğini ifade eder

Tablo 9: Cezayir'in Genel LPI Endeksinde Lojistik Hizmet Performansının Gelişimi (2007-2022)

Yıllar	Endeks Değeri	Küresel Ortalama	Dünyadaki En Yüksek Endeks Değeri	Küresel Sıralama
2007	2.06	2.74	4.19	140
2010	2.36	2.87	4.16	130
2012	2.41	2.87	4.19	125
2014	2.65	2.89	4.17	96
2016	2.77	2.88	4.27	75
2018	2.45	2.87	4.2	117
2022	2.5	3	4.3	97

Kaynak: Araştırmacı tarafından, Dünya Bankası'nın yıllık lojistik performans raporlarına dayanılarak hazırlanmıştır.

Tablodaki verilerden, Cezayir'in lojistik performans endeksinin belirgin bir büyüme ve gelişme gösterdiği gözlemlenmektedir. Endeks, 2022 yılında 5 üzerinden 2.50 ile en yüksek değerini kaydetmiş ve bu durum, ülkenin küresel sıralamasını da etkilemiştir. 2007 yılında 140. sırada olan Cezayir, 2022'de 160 ülke arasında 97. sıraya yükseldiği görülmüştür. Bununla birlikte, bu gelişim yetersiz kalmış ve 15 yılı aşkın bir sürede beklenen seviyeye ulaşamamıştır. Bu durum, faaliyet maliyetlerinin artmasına, küresel değer zincirlerine entegrasyon olanaklarının daralmasına ve uluslararası pazarlarda lojistik hizmetlerinin rekabet gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Genel endeks performansındaki zayıflığın başlıca nedenleri aşağıda sıralandığı gibidir ki bunlar (بوسعدية، عليوة، 2024، ص17):

- Cezayir'de lojistik işlemlerinin yüksek maliyeti, gönderilerin geç teslim edilmesine ve varış noktasına geç ulaşmasına neden olmaktadır
- Limanlar, yollar ve demiryolları gibi altyapının zayıf olmasıdır
- Lojistik sistemin geliştirilmesine yönelik yatırımların yetersizliği
- Lojistik sistemin yönetiminde kullanılan teknolojilerin yetersizliği (işleme ve teslimatta gecikmeler)
- Karmaşık gümrük işlemleri nedeniyle gümrükleme sürecinin düşük verimliliği, çevrim içi veri işlemlerinin zayıflığı ve malların serbest bırakılma işlemlerinin yavaşlığıdır
- Ürünlerin uluslararası pazarlara ulaşmasını zorlaştıran yapısal ve düzenleyici sorunlar, lojistik zincirin verimliliğini düşürmektedir. Bunlar arasında ihracat, rekabet ve ticaretle ilgili yeni düzenlemelerin geç uygulanması ve destek eksikliği öne çıkmaktadır
- İzleme ve takip yeteneklerinin zayıf olmasıdır

- Cezayirli ihracatçıların, kendileri için pazarlama fırsatları oluşturabilecek küresel pazarlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır.

Küresel Rekabetçilik Endeksi (Global Competitiveness Report), doğrudan yabancı yatırımların çekilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu endeks, altyapı, kurumların kalitesi ve makroekonomik istikrar gibi alanlarda bir ülkenin ekonomik performansına ilişkin net bir tablo sunarak yabancı yatırımcıların kararlarını etkilemektedir. Böylece, özellikle yerel pazardaki riskler ve fırsatlar değerlendirilirken, endekste yüksek sıralamalara sahip ülkeler genellikle daha istikrarlı ve yatırım açısından daha cazip kabul edilmektedir (World Economic Forum, 2019). Bu raporda 2017 yılına kadar kullanılan Küresel Rekabetçilik Endeksi (Global Competitiveness Index - GCI) puanları 0 ile 7 arasında değişmekte olup, endeksin yüksekliği ülkenin rekabet gücünün daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak düşük puanlar rekabet gücünün zayıf olduğunu ifade etmektedir. 2018 yılında bu endeks, dördüncü sanayi devrimini rekabet gücünün geliştirilmesinde temel bir unsur olarak ele alan Küresel Rekabetçilik Raporu 4.0 (Global Competitiveness Report 4.0) ile değiştirilmiştir. Söz konusu yeni rapor, 141 ülkeyi kapsamaktadır. Bu değişiklikle birlikte, endeks puanları (0-7) aralığından (0-100) aralığına genişletilmiştir (World Economic Forum, 2019).

Tablo 10: Cezayir'in Küresel Rekabetçilik Endeksi İçindeki Sıralaması (2010-2019)

Yıl	Puan	Sıralama
2010	3.96/7	86/139
2011	3.96	87/142
2012	4.0/7	87/142
2013	3.7/7	110/144
2014	3.79/7	100/148
2015	4.1/7	79/144
2016	3.98/7	87/144
2017	4.1/7	87/138
2018	54/100	92/140
2019	56.3/100	89/141

Kaynak: www.weforum.org,2023

Tablo 10, Cezayir'in Küresel Rekabetçilik Endeksi (2010-2019) sıralamasını göstermektedir. Belirtilen bu veriler, Cezayir'in en kötü sıralamasını 2013 yılında aldığına işaret etmektedir; zira ülke 2012 yılında 87. sırada yer alırken 2013'te dünya genelinde 110. sırayı almıştır. Bu gerilemenin sebepleri arasında, özellikle mal piyasalarının etkinliği,

yenilikçilik faktörleri ve işgücü piyasasının verimliliği gibi bazı alt göstergelerde yaşanan olumsuzluklar bulunmaktadır. Daha sonrasında ise, Cezayir 2015 yılında dikkat çekici bir iyileşme kaydederek, 144 ülke arasında 79. sırada yer almıştır. Bu iyileşme, büyük ölçüde makroekonomik ortamın düzelmesine bağlanabilmektedir. Ancak, endeks, petrol fiyatlarının rekor seviyede düşerek varil başına 34 doların altına inmesi nedeniyle devlet gelirlerinin %50’den fazla azalması ve Cezayir dinarının değer kaybı gibi faktörlerin ekonomik istikrarı olumsuz etkilemesi sonucu yeniden gerileme göstermiştir.

Dünya Ekonomik Forumu’nun 2017-2018 raporuna göre, Cezayir’de doğrudan yabancı yatırımların azalmasının nedenleri arasında ülke içerisindeki karmaşık ortam yer almaktadır. Bu ortam; bürokrasi, ekonomik politikaların istikrarsızlığı, yolsuzluk ve kanunların zayıf uygulanması gibi faktörleri içermektedir. Ayrıca, yüksek enflasyon ve vergi oranları da etkili olmaktadır. Tüm bu etkenler, lisansların verilmesinde ve projelerin uygulanmasında gecikmelere yol açmaktadır (World Economic Forum, 2018). Aynı rapora göre, 2019 yılı itibarıyla, Cezayir ekonomisinin rekabet gücünü zayıflatan nedenler arasında altyapının zayıflığı, işgücü ve para-finance piyasalarının etkinliği, yenilikçilik ve teknolojik gelişme faktörlerinin eksikliği ile birlikte bürokrasi bulunmaktadır (World Economic Forum, 2019).

Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği’nin “Cezayir Yatırım Rehberi 2021” başlıklı raporu ile 2023 yılında yayımlanan “Yurt Dışı Yatırım Ülke Profili: 2023” adlı son raporu, Cezayir’de yatırım ortamına ilişkin önemli noktaları analiz etmektedir ki bunlar: Cezayir’in büyük doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip olmasına rağmen, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) açısından “orta gelirli” bir ülke olarak sınıflandırılmaktadır. Doğal kaynaklar açısından zengin olmasına rağmen, nüfusun satın alma gücü komşu ülkelere kıyasla düşük kalmaktadır.

Cezayir ekonomisinin karşılaştığı yapısal sorunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (T.C Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2021, s.199):

- Cezayir ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturan kayıt dışı sektör, ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde nakit işlemlerle yürütülmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır
- Ekonominin sektörel çeşitliliğinin sınırlı olması
- Kamu işletmelerinin özelleştirilme sürecinin yavaş ilerlemesi
- Kuzey ve güney bölgeleri arasındaki ekonomik ve sosyal uçurum
- Cezayir ile Türkiye arasında serbest ticaret anlaşmasının olmaması, iki ülke arasındaki ticaretin önünde engel teşkil etmesi

- Fikri mülkiyet hakları, ticari markalar ve patentlerin yasal korumasının zayıf olması
- İletişim ve internet altyapısının yetersizliği
- Son olarak, Cezayir’e ihracat yapan şirketler, gümrük işlemleri ve alacak tahsilatı konusunda sorunlar yaşamaktadır. 2021 bütçe kanunundaki yeni düzenlemeler, ihracat alacaklarının en az 45 gün içinde ödenmesini zorunlu kılmakta olup, bu durum ticari işlemlerin karmaşıklığını artırmaktadır.

Cezayir’de yatırım ortamının sorunları ise aşağıda sıralanmaktadır ki bunlar (T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2023, s.21):

- 2009 yılında yatırım yasasında yapılan bir değişiklikle, yabancı yatırımcıların yerel ortaklarla %51 ortaklık kurmaları zorunlu hale getirilmiştir. Bu şart geniş çapta eleştirilmiş ve 2020 yılında stratejik sektörler hariç kaldırılmıştır. Böylece yabancı yatırımcıların şirketlerin %100 hissesine sahip olmalarına izin verilmiştir. Ancak, yabancı yatırımcılar için 5 stratejik sektörde %51 yerel ortak şartı devam etmektedir. Bu gelişmeye rağmen, birçok yatırımcı yasal gereklilikleri karşılamak amacıyla hâlâ görünüşte yerel ortaklar kullanmaktadır
- Cezayir’de faaliyet gösteren yatırımcı şirketlerin karşılaştığı bürokratik engeller arasında, kamu kurumlarında iletişim kuracak yetkililerin ve karar vericilerin bulunmasındaki zorluklar, vaat edilen altyapı sorunlarının çözülememesi ve bürokratik ile yargı sisteminin yavaş işlemesi yer almaktadır
- Cezayir’deki kapalı para sistemi, yatırımcıların sermaye ve kâr transferlerinde sorun yaşamasına neden olmaktadır
- Yatırımcıların karşılaştığı sorunları hızlı ve etkili bir şekilde çözecek bir mekanizma yoktur.
- Enerji, yenilenebilir enerji, tarım, gıda, balıkçılık ve elektrik-elektronik sektörlerinde yatırımcıları teşvik edecek mali ve idari düzenlemeler eksiktir

Cezayir ile Türkiye arasındaki yatırım akışında belirgin bir dengesizlik gözlenmektedir. Türkiye’nin Cezayir’deki yatırımları büyük ölçüde üstünken, Cezayir’in Türkiye’deki yatırımları oldukça sınırlıdır. Türkiye, Cezayir’deki önde gelen yabancı yatırımcılardan biridir ve 2023 sonunda doğrudan yatırımlarının toplamı yaklaşık 5 milyar dolara ulaşmıştır (T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2023, s.20).

Aynı zamanda, Cezayir-Türkiye yatırımlarında önemli bir gelişme gözlenmektedir. Cezayirli Sonatrach şirketi, Türkiye'nin Adana ilindeki Ceyhan petrokimya sanayi bölgesinde, Rönesans Holding ile ortak bir proje için nihai yatırım kararını açıklamıştır. Bu proje, propandan hidrojen ayrıştırılması ve polipropilen üretimi için bir endüstriyel tesisin kurulmasını içermektedir. Sonatrach, projeye %34 oranında ortak olup, hammadde olan propanı sağlayacaktır (La Nouvelle Tribune, 2024). Ayrıca, Türkiye'nin emlak sektörü, Cezayirli yatırımcılar tarafından artan bir ilgi görmektedir. Cezayirlilerin Türkiye'de gayrimenkul satın alma oranı, önceki yıllara kıyasla %225 artış göstermiştir. Bu eğilimi tetikleyen faktörler arasında, Türkiye'nin cazip turizm sektörü ve gayrimenkul satın alarak Türk vatandaşlığı elde etme imkânı yer almaktadır (Omran Türk, 2024). Buna rağmen, Cezayir'in Türkiye'deki yatırımlarının zayıf olması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin dengesini olumsuz etkileyen başlıca engellerden birisi olmuştur. Bu yatırımlar, sınırlı bir kapsamda kalmakta ve devlet ya da büyük Cezayirli şirketler tarafından önemli kurumsal veya stratejik yatırımları yansıtmamaktadır. Bu durum, Türk pazarına dair bilgi eksikliği ve kurumsal desteğin yetersizliği gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Yatırım akışındaki bu dengesizlik, ikili ilişkilerin dengesini bozmakta ve yeni iş birliği alanlarının geliştirilmesini zorlaştırmaktadır.

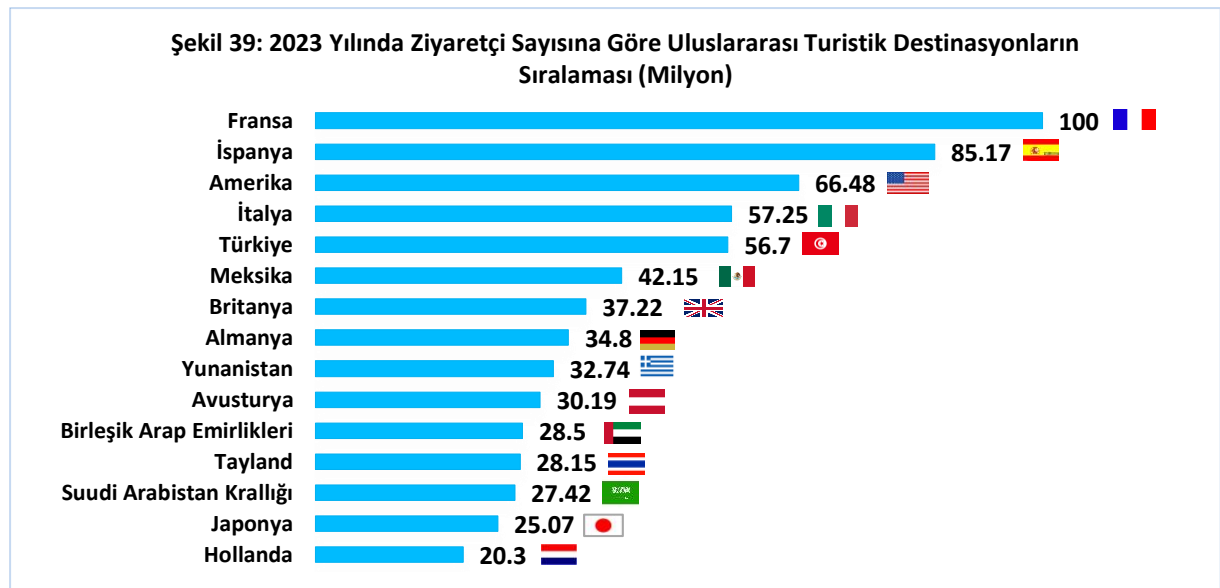
Cezayir'in yumuşak güç stratejisinin eksikliği öne çıkan faktörler arasında yer almaktadır bu kapsamda Cezayir, uluslararası arenada daha büyük bir rol üstlenme potansiyeline sahip çeşitli unsurlara sahiptir. Ancak, bir devletin coğrafi ve doğal, askeri ve ekonomik, demografik, kültürel, çeşitli güç kaynaklarına sahip olması, bölgesel ve uluslararası çevresinde etkili olmasını garanti etmemektedir. Etkili bir güç ve etki yaratmak için bu unsurların stratejik bir şekilde kullanılması ve gerçek güç kaynaklarına dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu kullanımın başarısı, devletin potansiyellerine, nispi ağırlığına ve gelecekteki hedeflerine dair net bir vizyon ve derin bir farkındalığa bağlı olmaktadır. Bu farkındalık, ulusal güç kaynaklarının ve sınırlarının anlaşılmasını, ayrıca devletin faaliyet gösterdiği bölgesel ve uluslararası ortamın doğasının kavranmasını içermektedir.

Cezayir'in yumuşak güç unsurlarının başında tarihi mirası gelmektedir. Cezayir Kurtuluş Savaşı, dünya genelinde mücadele ve özgürlük ilhamı kaynağı olarak kabul edilmekte ve bu da Cezayir'e halkların kolektif hafızasında güçlü bir manevi konum sağlamaktadır. Ayrıca, bağımsız dış politikası, bağlantısızlık ilkesi ve özgürlük hareketlerini destekleme yaklaşımı, terörle mücadeledeki deneyimi ve Arap-Berberi-İslam kültürel kimliğini harmanlayan kültürel ve dini kimliği, Cezayir'in bölgesel çevresinde kültürel etkisini güçlendirmektedir. Cezayir,

komşu ülkelere askeri ve ekonomik yardımlar sağlayarak, bölgesel arabuluculuk yapmakta ve Filistinli gruplar arasında da arabuluculuk yaparak bölgede istikrarı desteklemeye çalışsa da bu çabalar strateji ve koordinasyondan yoksun kaldığı görülmüştür. Bu durum, Cezayir'in uluslararası imajını güçlendirme etkinliğini de zayıflatmaktadır. Ülke, dış politikasında güvenlik ve askeri yaklaşımlara odaklandığı için yumuşak gücünü yeterince etkin kullanamamıştır (خشيب، 2012، ص 72-73).

Diğer taraftan Türkiye, yumuşak gücünü etkin bir şekilde kullanarak etkisini artırmaktadır. Sinema üretimi, burs programları, kültür ve araştırma merkezlerinin kurulması gibi çeşitli araçlardan yararlanarak kültürel ve diplomatik ilişkilerini güçlendirmektedir. Bu kapsamda Türk dizileri, 150 ülkede yıllık satış başarısı elde etmiş ve 2024 yılında 500 milyon dolar ihracat geliri sağlamıştır (Toprak, 2025).

Türkiye, yıllardır gelişmiş ve istikrarlı bir turizm sektörüne sahip olup, bu sektör ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. 2023 yılında Türkiye, 56.7 milyondan fazla turist ağırlamış ve turizm gelirleri aynı yıl yaklaşık 54.3 milyar dolar olmuştur. Öyle ki bu gelirler, ülkenin GSYİH'nın %12'sini oluşturmaktadır (Presidency of the Republic of Türkiye, 2024, p.12). Bu durum, Türkiye'yi 2023 yılında dünyada en fazla turist çeken ülkeler arasında beşinci sıraya yerleştirmektedir (Şekil 39).

Kaynak: Statista .(2024). Classemet des Destinations Touristiques Internationales Par Nombre de Visiteurs en 20223, Link: <https://urlr.me/yNeEfg> (E.T. 20.03.2024).

Cezayir'in büyük turizm potansiyeline ve birçok devam eden projesine rağmen, turizm sektörü hala gelişme aşamasındadır. Devletin fazla müdahalesi ve yönetim sorunları, turist sayısını ve turizm gelirlerini olumsuz etkilemektedir. Yıllık yaklaşık 3.3 milyon turist Cezayir'i ziyaret etmekte; bunların 2.2 milyonu yabancı, 1.1 milyonu ise yurt dışındaki Cezayirlilerdir. Bu ziyaretlerden elde edilen gelir yaklaşık 1.6 milyar dolar olup, ülke ekonomisinin %2'sini oluşturmaktadır (Ministère du Tourisme et de L'artisanat, 2023).

Cezayir ve Türkiye'de savunma ve kültür bütçeleri arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Cezayir'de hükümet, 2023 mali yılında toplam bütçenin %23'üne karşılık gelen yaklaşık 3.186 milyar Cezayir dinarı (18,3 milyar dolar) savunma bütçesine ayırmıştır (République Algérienne Démocratique et Populaire, 2023), 2025 yılında ise bu miktar 25 milyar Amerikan dolarına yükseleceği düşünülmektedir (Algeria Invest, 2024). Ancak kültür ve sanat bütçesi için yalnızca 270 milyar Cezayir dinarı (2 milyar dolar) ayrılmıştır (République Algérienne Démocratique et Populaire, 2022, Loi n° 22-24).

Türkiye'de ise, 2023 yılı savunma bütçesi yaklaşık 15,8 milyar Amerikan dolarıdır ve aynı yıl dünya askeri harcamaları sıralamasında 22. sırada yer almıştır. Kültür sektörü için ise yaklaşık 7 milyar Türk Lirası (yaklaşık 370 milyon dolar) bütçe ayrılmıştır (Sıprı, 2023). Cezayir ve Türkiye'nin savunma bütçeleri birbirine yakın olmasına rağmen, kültür bütçesi açısından Türkiye lehine büyük bir fark bulunmaktadır. Türkiye, dış politikasında yumuşak güce büyük önem vererek güç araçlarını sert ve yumuşak olarak çeşitlendiren bir strateji izlemektedir. Buna karşın, Cezayir daha çok geleneksel sert güce dayanmaktadır ve uluslararası ilişkilerde güç ve etki kavramlarındaki güncel gelişmeleri göz ardı etmektedir (خشيب، 2012، ص 76).

Cezayir'in yumuşak güce dayalı net ve bütüncül bir dış politika stratejisinin olmaması, Cezayir-Türkiye ilişkilerindeki en önemli zorluklardan biridir. Bu durum, iki ülke arasında kültürel ve diplomatik etki dengesizliğine yol açmakta ve Cezayir'i Türkiye'nin kültürel ve diplomatik sahasında daha az etkili bir konuma getirmektedir. Cezayir'in Türkiye'de sınırlı kültürel etkisi, kültürel programların ve kültür merkezlerinin yetersizliği ile düzenli bir akademik değişim programının olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu da Cezayir kültürünün Türk kamuoyu tarafından yeterince tanınmamasına neden olmaktadır. Ayrıca bu eksiklik, Türkiye'nin yumuşak gücünü etkin bir şekilde kullanarak turistik cazibesini artırdığı bir ortamda, Cezayir'in turizm potansiyelini olumsuz etkilemektedir.

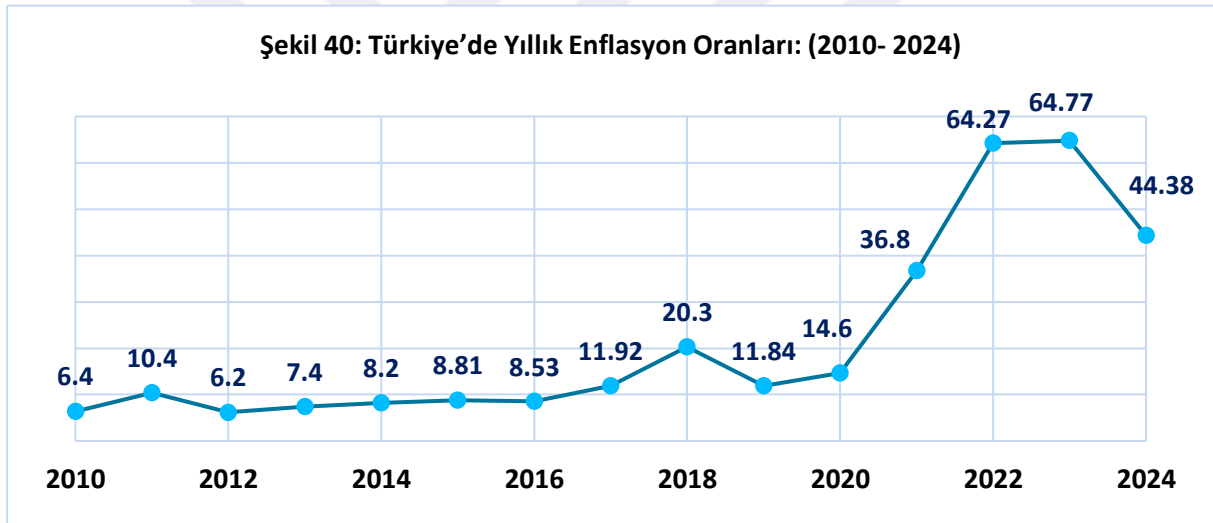
Cezayir, farklı dönemleri kapsayan zengin bir tarihi arşive sahip olup, Osmanlı döneminde bu tarihi kimliğin şekillenmesinde ve Türkiye ile tarihî bağların güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, bu tarihî dönem, kitaplar ve filmler şeklinde yeterince belgelenmemiş veya çevrilmemiştir. Genellikle sömürge anlatıları veya çatışmalar üzerinden ele alınmış, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları ihmal edilmiştir. Osmanlı dönemiyle ilgili kültürel ve medya üretimindeki bu eksiklik, Cezayir-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve iki halk arasında ortak bir tarihî anlayışın oluşmasını engellemiştir. Cezayir ve Türkiye arasında kültürel ve medya alanında iş birliğinin güçlendirilmesi, bu tarihî dönemin daha nesnel ve kapsamlı bir şekilde ele alınmasına katkı sağlayarak iki ülke arasındaki tarihî bağları daha da güçlendirebilir (TİKA, 2017).

Türkiye'nin iç politikasındaki zorlukları belirtmek gerekirse, AK Parti'nin yirmi yıllık yönetimi boyunca siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda büyük bir dönüşüm gerçekleştirerek iktidarını sağlamlaştırmayı başarmıştır. Ancak, 2017 yılında yapılan ve %51.4 oy oranıyla kabul edilen halk oylamasıyla Türkiye'nin parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçmesi, ülkede tek başına iktidar dönemini sona erdirmiş ve ittifaklar dönemini başlatmıştır (Türkten, 2019). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, üst üste üçüncü kez cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanarak önemli bir başarı elde etmiştir. Bu zafer, özellikle zorlu iç siyasi ve ekonomik koşullar altında gerçekleşmiş olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Ekonomik boyut, siyasi boyutla paralel ilerlemektedir. Küresel ekonomideki ardı ardına gelen krizler, tüm ülkelerin ekonomilerini olduğu gibi Türk ekonomisini de etkilemiştir. Son yıllarda Türk ekonomisi, doğrudan istikrarını sarsan bir dizi zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorlukların başlıcaları şunlardır aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Berk, 2023, s. 202) :

- Enflasyon Oranlarının Yükselmesi Türkiye'de enflasyon oranı 2023 yılında %64,77'ye ulaşarak (Şekil 40) ekonomik politika yapıcılar için kalıcı bir zorluk oluşturmuştur
- Enflasyon, faiz oranları, yatırım kararları, tüketici davranışları, yaşam maliyetleri ve genel ekonomik istikrar gibi çok çeşitli değişkenler üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur
- Ayrıca, Türk lirası yabancı para birimleri karşısında önemli bir değer kaybı yaşamış ve bu da ithalat maliyetlerini artırmıştır

Enflasyonun temel nedenleri ise merkez bankasının faiz oranı kararları, enflasyonu kontrol etmede kritik bir araçtır ve fiyat istikrarı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu duruma istinaden para politikası, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ile enflasyonu kontrol altında

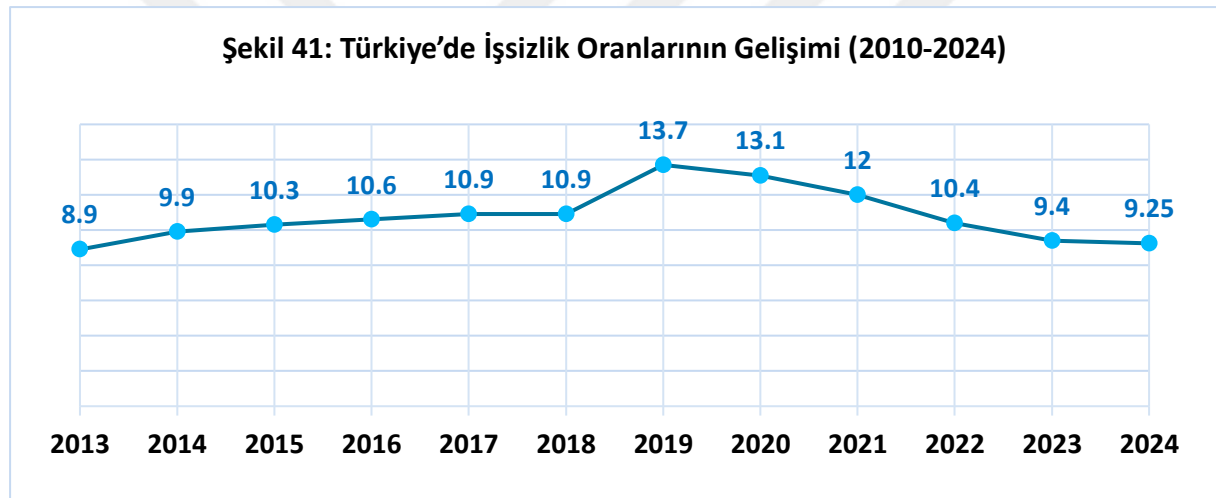
tutmak arasında hassas bir dengenin sağlanmasının önemini yansıtmaktadır. Diğer taraftan döviz kuru dalgalanmaları, ekonomiyi dış şoklara karşı savunmasız hale getiren temel bir faktör olarak belirtilmiştir. Ancak para biriminin değer kaybetmesi, enflasyonist baskıları artırır ve bu da döviz kuru istikrarının korunmasını önleyici bir önlem olarak önemli hale getirmektedir. Küresel petrol piyasaları ise, belirsizlik ve dalgalanma ile şekillenerek enflasyon dinamikleri üzerinde belirgin bir etki yaratmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artışlar, genellikle enflasyon oranlarının yükselmesine neden olurken, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. Özellikle petrol ve doğal gaz ithalatına yüksek düzeyde bağımlı olan ülkeler için bu durum kritik bir önem taşımaktadır. Enerji maliyetleri, başta doğal gaz olmak üzere ithalata dayalı yüksek bağımlılık ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi jeopolitik çatışmaların tetiklediği küresel tedarik zinciri aksaklıkları nedeniyle kayda değer bir artış göstermektedir (Berk, 2023, s. 204).

Kaynak: Bank Word. (E.T.:15.04.2025)

Türkiye’de işsizlik gerek ekonomik gerekse toplumsal etkileri itibarıyla önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de işsizlik oranlarının yıllar içerisindeki dalgalanması, ekonomik krizler, küresel piyasa koşulları, teknolojik gelişmeler ve yapısal sorunlar gibi çeşitli faktörlerle ilişkilendirilmektedir (Kahveci & Tekinşen, s.51-52). Türkiye’de işsizlik oranları, (2013-2024) yılları arasında (Tablo:41) önemli değişiklikler göstermiştir. 2019 yılında işsizlik oranı %13.73’e çıkarak son yılların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2020 yılında ise COVID-19 pandemisinin işgücü piyasası üzerindeki yıkıcı etkileri nedeniyle işsizlik oranı %13.7 olarak görülmüştür. Pandeminin etkilerinin azalmasıyla birlikte, 2021 ve 2022 yıllarında Türkiye ekonomisinde bir miktar toparlanma gözlemlenmiş ve işsizlik oranı sırasıyla %12 ve %10.4

seviyelerine gerilemiştir. 2024 yılı itibarıyla ise, işsizlik oranı %9,2 olarak kaydedilmiştir. Bu oran, ekonomik faaliyetlerdeki iyileşmenin ve işgücü piyasasında kısmi bir toparlanmanın işareti olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de işsizlik oranlarındaki istikrarsızlıklar, çeşitli ekonomik, politik ve sosyal faktörlerin etkisi altında şekillenmiştir. Genel olarak, ekonomik büyümenin hız kazandığı dönemlerde işsizlik oranları genellikle daha düşük seviyelerde seyrederken, ekonomik krizler veya durgunluk dönemlerinde kayda değer bir artış göstermiştir. İşsizlik oranları, yalnızca ekonomik dalgalanmalardan değil, aynı zamanda yapısal dönüşümler, nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, bölgesel farklılıklar ve iş gücü piyasasının dinamikleri gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Türkiye’nin iş gücü piyasasında yaşanan yapısal sorunlar, nüfusun hızlı artışı ve kırsal alanlardan şehirlere yönelen yoğun göç hareketleri, işsizliği daha da karmaşık hale getirmektedir (Kahveci & Tekinşen, s.51-52).

Kaynak: (TÜİK, Temel İşgücü Göstergeleri); (Statista, Taux de chômage en Turquie de 2012 à 2028, Link: <https://urlr.me/QrJecU>, (E.T.:15.04.2025).

Rusya ile Ukrayna arasındaki devam eden savaş, dünya ekonomisi üzerinde ağır bir etki yaratarak enerji, finans ve tedarik zincirlerinde kesintilere neden olmuştur. Bu dönemde, Türkiye’nin Rusya ile olan toplam dış ticareti, hem ithalat hem de ihracatın artmasıyla birlikte yükselmiştir. Aynı zamanda, Türkiye’nin Ukrayna ile ticaret hacmi de büyümüş ve ülke, Ukrayna ile ilk kez ticaret fazlası vermiştir. Ancak, savaşın etkisiyle, turizm ve uluslararası inşaat hizmetleri gibi iki büyük ekonomik sektör olumsuz yönde etkilenmiştir. Özellikle, Türkiye’nin turizm sektörü, Rusya ve Ukrayna’dan gelen turist sayısındaki düşüşten büyük ölçüde etkilendiği görülmüştür. 2018 yılından günümüze Türkiye’ye en fazla yabancı ziyaretçi gönderen ülke olan Rusya, 2022 yılında Almanya’nın ardından ikinci sırada yer almıştır. 2021

yılında 4.65 milyon olan Rus turist sayısı, 2022’de yalnızca 150.000 kişilik küçük bir artışla 4.8 milyona çıkmıştır. Ancak, bu artış, Rus turist sayısının yıllık ortalama 1 milyon arttığı göz önünde bulundurulduğunda, savaşın etkisini açıkça göstermiştir. Ayrıca Ukrayna’dan gelen turist sayısı ise çok daha ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Savaş öncesinde, 2021’de Türkiye’yi 2.06 milyon Ukraynalı ziyaret etmişken, 2022’de bu rakam %71 oranında düşerek 596.000’e gerilemiştir. Bu düşüşe karşılık olarak, Türkiye’nin turizm sektörü, hedef pazarlarını çeşitlendirmeye ve diğer ülkelerden turist çekmeye odaklanması gerektiği düşünülmektedir. Bu da pazarlama stratejilerinin gözden geçirilmesini, yeni tanıtım kampanyalarının başlatılmasını ve farklı pazarlara yönelik yeni turizm ürünleri geliştirilmesini gerektirmektedir (Özdemir, 2023, ss.135-136).

Türkiye’de 6 Şubat 2023’te Kahramanmaraş merkezli meydana gelen depremler, ülke tarihi boyunca karşılaşılan en yıkıcı doğal afetlerden biri olmuştur. Bu afet, ülke ekonomisinin üretim değerlerinin yaklaşık %10’unu oluşturan 11 ili oldukça etkilemiştir. "Asrın Felaketi" olarak adlandırılan bu depremler sonucunda yaklaşık 50 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, yüzbinlerce bina yıkılmış ve bu afet, ülke tarihindeki en büyük can ve mal kaybına yol açan doğal afet olarak kayıtlara geçmiştir (Sabırsız & Şöhret, 2024, s.590). Depremin etkilediği 7 ilin Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) içindeki payı %34.7, sanayi katma değeri içindeki payı ise %46.7 seviyesindedir. Bunun yanında depremin ana üssü olan 3 il, GSMH içinde %6.3, sanayi katma değeri içinde ise %13.1’lik paya sahiptir. Bölge; petro-kimya, tekstil, otomotiv ve metal sektörlerinde önemli bir yere sahiptir (Şen, 2023, s. 35). 2022 yılında Gaziantep’in toplam ticaret payı %4.4, Hatay %1.6, Adana %1.2, Kahramanmaraş %0.6’lık dış ticaret hacmini karşıladığı bilinmektedir. Ayrıca Türkiye’de en çok ihracat yapan iller arasında Gaziantep altıncı sırada yer almaktadır. 2022 yılında depremde etkilenen 11 ilin ithalat hacmi ise %6.7’dir. Gaziantep ve Hatay başta olmak üzere sırasıyla %2.3 ve %2.1 oranıyla Türkiye ihracatının büyük bir kısmını karşılamaktadır (Şen, 2023, s. 13). Bunun yanı sıra afet bölgesinin deprem öncesinde ihracattaki payı %9 seviyelerindeyken depremin yaşanmasıyla %6 seviyelerine kadar gerileme kaydetmiş, fakat deprem sonrası mart ayında toparlanma gösterip %7.6 seviyelerine çıkmıştır (Sabırsız & Şöhret, 2024, 580). Depremin ardından, büyüme ve ihracatta düşüşe, kamu harcamalarının başlamasıyla da enflasyonda bir artışa yol açmıştır. Bölgenin Türkiye’nin tarımsal ürünlerinin üretildiği bir bölge olması nedeniyle gıda enflasyonunda fiyat artışlarına neden olmuştur. Bunun yanında Gaziantep, Adana ve Kahramanmaraş gibi şehirlerde özellikle tekstil sektöründe yaşanan üretim sorunları, bu illerin yaptığı ihracattaki düşüşle birlikte cari dengeyi olumsuz etkilemiştir (Sabırsız & Şöhret, 2024, s. 591).

Türkiye-Cezayir ilişkilerini etkileyen başlıca engel ve sorunların, büyük ölçüde her iki ülkenin dış politikasını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen iç dinamiklerden kaynaklandığını önceki bölümde ele alınmıştır. Bu son bölümde, ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir dizi öneriye yer verilmektedir. Bu öneriler, Türkiye ile Cezayir arasındaki siyasi yakınlaşmanın güçlendirilmesi ve ekonomik iş birliği alanlarının genişletilmesi suretiyle, ikili iş birliğinden kapsamlı bir stratejik ortaklığa geçiş imkânlarının artırılmasını hedeflemektedir.

4.2. Türkiye-Cezayir İlişkilerinin Geleceği

Türkiye ile Cezayir arasındaki ilişkilerin, karşılıklı çıkar ilkesine dayanan dengeli ve “kazan-kazan” temelli bir yapısı bulunmaktadır. Her iki taraf da iş birliğinden karşılıklı fayda sağlama konusunda olumlu bir algıya sahiptir. Ancak artan diplomatik ve ekonomik etkileşime rağmen, ilişkilerin mevcut düzeyi, iki ülke arasındaki derin tarihî ve kültürel bağlarla orantılı değildir. Bu durum, iş birliğinin daha kapsamlı ve stratejik bir düzeye taşınmasını gerektirmektedir. Taraflar, mevcut engelleri aşmak ve ortak çabalarla iş birliği alanlarını genişletmek durumundadır.

Ekonomik alanında, Cezayir ve Türkiye arasındaki ekonomik ortaklığın güçlendirilmesi için Cezayir ekonomisinde yapısal reformlar yapılması gerektirmektedir. Bu reformların temel amacı gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, idari prosedürlerin basitleştirilmesi ve yabancı yatırımları kısıtlayan yasaların gözden geçirilmesidir. Bu sayede Türk şirketleri için cazip bir yatırım ortamı yaratılacak, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliği imkânları da artacaktır.

Ulaşım ve lojistik altyapısının geliştirilmesi, ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesi açısından temel bir öncelik teşkil etmektedir. Bu doğrultuda, Cezayirli yetkililerin, mevcut lojistik sistemin kalite ve etkinliğini artırmanın ötesine geçerek, uluslararası pazarlarda rekabet gücünü yükseltecek kapsamlı bir strateji benimsemeleri gerekmektedir. Bu hedefe ulaşmak için aşağıdaki adımlar ön plana çıkmaktadır (بوسعدية، عليوة ، 2024، ص 18):

- Cezayir’de ulaşım altyapısının (iç ve dış hatlar açısından) geliştirilmesi; özellikle havalimanları, demiryolları, limanlar ve sınır geçiş noktalarının kapasitesinin artırılması
- İhracatçı ve ithalatçıların üzerindeki bürokratik yükü azaltmak amacıyla, kamu yönetiminin dijitalleştirilmesi sürecinin tüm kurum ve sektörlerde yaygınlaştırılması
- Gümrük tarifeleri, sigorta, taşımacılık ve satış sonrası hizmetlere ilişkin politikaların yeniden yapılandırılması

- Limanların yönetiminde devlet tekeline son verilerek özel sektörün daha etkin bir şekilde sürece dahil edilmesi
- Lojistik hizmetlerinin kalitesini artırmak için insan kaynağının eğitimi ve niteliklerinin geliştirilmesine daha fazla önem verilmesi
- Ekonominin çeşitlendirilmesi ve hidrokarbon dışı sektörlerde rekabetçi bir ekonomik yapının oluşturulmasının teşvik edilmesi
- Finansal işlemlerin kolaylaştırılması amacıyla, Türk ve Cezayir bankalarının karşılıklı olarak şube açmalarının desteklenmesidir

Cezayir ile Türkiye arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulması yolunda, son yıllarda Cezayir ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerde kayda değer bir gelişme gözlemlenmiştir. Ancak bu gelişme, iki ülkenin sahip olduğu potansiyelin altında kalmaktadır. Cezayir'in Afrika'daki ticari ortaklar sıralamasında Türkiye için öncelikli bir konumda yer almasına rağmen, mevcut iş birliği düzeyi yeterli görülmemektedir. Ekonomik sektördeki gelişmeler ile yatırımların ve ticaret hacminin büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda, Cezayir ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, iki ülke arasında gümrük tarifelerinin kademeli olarak kaldırılmasını öngören bir Serbest Ticaret Bölgesi'nin kurulması önemli bir adım teşkil etmektedir (TC Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2023). Bu çerçevede, iki ülke arasında ekonomik iş birliğini geliştirmeye yönelik bir strateji veya yol haritası oluşturulabilir. Bu strateji, ilerleyen aşamalarda bölgesel entegrasyon düzeyine ulaşmayı hedefleyerek, diğer bölgesel ülkelerin de entegrasyon sürecine katılımını aşağıdaki maddeler kapsamında teşvik edebilir:

- **Tercihli Gümrük Bölgesi kapsamında,** Cezayir ile Türkiye arasında ithal edilen mallara uygulanan vergilerin, diğer ülkelerde uygulanan gümrük vergilerinin altında olacak şekilde azaltılmaktadır. Bu bağlamda, Kasım 2023'te Cezayir'in başkenti Cezayir'de düzenlenen Cezayir-Türkiye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi İkinci toplantısı vesilesiyle, iki ülke arasında Tercihli Ticaret Anlaşması'na yönelik ikili müzakerelerin başlatıldığı resmî olarak ilan edilmiştir (T.C. ticaret bakanlığı, Kolay İhracat Platformu, Cezayir). Bu anlaşma, seçilmiş mal ve hizmet grupları üzerindeki gümrük vergilerinin azaltılması yoluyla ticaretin kolaylaştırılmasını ve hem Türk hem de Cezayirli yatırımcılar için daha geniş fırsatların sunulmasını amaçlamaktadır. Anlaşma, iki ülke arasındaki ticaret hacminin yıllık 10 milyar dolara çıkarılması hedefi doğrultusunda stratejik bir adım teşkil etmektedir. Ayrıca bu müzakereler, Cezayir'in

ekonomik politikaları çerçevesinde geleneksel Avrupa pazarlarının ötesine geçerek ekonomik ortaklıklarını çeşitlendirme ve Türkiye'nin sanayi, müteahhitlik ve lojistik alanlarındaki tecrübelerinden faydalanma hedefi doğrultusunda değerlendirilmektedir (Tolmaç, 2024).

- **Cezayir ile Türkiye arasında Serbest Ticaret Bölgesi'nin kurulmasına geçişi** için ikinci aşama olarak, Cezayir ve Türkiye arasında kapsamlı bir serbest ticaret bölgesine geçilmesi gerekmektedir. Bu bölge, çoğu mal ve hizmet üzerindeki gümrük vergilerinin kaldırılmasına dayanmakta olup, rekabeti artırmakta ve özellikle inşaat, tekstil ve imalat sanayileri alanlarında yatırımcılar için pazarları genişletmektedir (Institut Français des Relations Internationales, 2019, p.17) .
- **Gümrük Birliği Oluşturulması** aşamadasında, Cezayir ile Türkiye arasındaki ticarete gümrük vergileri ve engellerin kaldırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, iki ülke dış ticarete ortak bir gümrük tarifesi uygulayarak dış dünyaya karşı birlikte hareket edecektir. Bu durum, ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesini gerektirerek ülkelerin uluslararası pazarlarda daha güçlü müzakere yapabilmesine katkı sağlayacaktır (Ballessa, 1966, p. 23).
- **Türkiye-Cezayir Ortak Pazarı'nın Kurulması için ise**, ikili ilişkilerin olgunlaşması ve siyasi iradenin sağlanması durumunda, malların ve hizmetlerin, sermayenin ve iş gücünün serbest dolaşımını mümkün kılan ortak bir pazarın oluşturulması hedeflenebilir. Bu aşamada, özellikle enerji, tarım ve turizm sektörlerinde çıkarların örtüşmesi sayesinde, bölgesel bütünleşme için yeni ufuklar açılacak; bu da diğer bölge ülkelerinin bütünleşme sürecine katılımını teşvik edecektir (Ballessa, 1966,p. 25); (Institut Français des Relations Internationales, 2019, p.17).

Siyasal boyutta içsel zorluklar, bölgesel dönüşümler ve dış politika düzeyinde, her devletin iç dinamiklerinin doğrudan bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, dış politikanın doğasını anlamak için siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel zorlukların analiz edilmesi temel bir gerekliliktir. Cezayir ve Türkiye özelinde, içsel ve dışsal faktörlerin birbirine geçişi, iki ülkenin tutumlarının şekillenmesinde belirgin bir rol oynamaktadır. Özellikle ikili ilişkilerde, ideolojik, ekonomik ve güvenlik temelli unsurların karmaşık etkileşimleri dikkat çekmektedir.

İç düzeyde ise, Cezayir'in potansiyel yetenekleriyle uyumlu, taklit edilmeye değer başarılı bir dış politika oluşturabilmesi için kademeli ve kapsamlı değişim süreçlerinden geçmesi gerekmektedir. Bu politika, diğer ülkeleri çekme ve etkileme kapasitesine sahip olmalıdır; ki bu kavram, Joseph Nye tarafından esas olarak kültür ve çekici politik değerler temelinde bir devletin diğer devletler üzerindeki etkisini ifade eden “yumuşak güç” olarak tanımlanmaktadır (Nye, 2004, p.35). Ekonomik gerçeklikler de dış politika tercihlerinde merkezi bir role sahiptir; zira politika uygulamalarının başarısı ekonomik kaynakların mevcudiyeti ile doğrudan bağlantılıdır. Günümüzde devletlerin gücü, ekonomik güçleriyle ölçülürken, Cezayir ekonomisi hâlen hidrokarbon sektörünün egemenliği altındadır (La Direction Technique Chargée de la Comptabilité Nationale, 2024, s.140).

Bölgesel düzeyde, Cezayir'in çevresindeki siyasi ve güvenlik istikrarsızlığı, diplomasinin yeniden etkinlik kazanması için önemli bir fırsat sunmaktadır. Özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde günümüzde yaşanan krizler ile birlikte, bölgenin yeni jeopolitik ve jeoekonomik yapılanması çerçevesinde rollerin yeniden dağıtılması süreci, Cezayir'i bölgesel rolünü güçlendirmeye ve stratejik etkinliğini artırmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda, Cezayir'in öncelikli hedefleri arasında, komşu ülkelerdeki gerilimlerin yayılmasını önlemek, bölgesel sınırların güvenliğini sağlamak ve bölgede artan küresel güç rekabetini dengelemek yer almaktadır. Böylece ülke, sahip olduğu jeostratejik konum ve potansiyel doğrultusunda, bölgesel istikrarın tesisi sürecinde merkezi ve etkili bir aktör olarak konumunu pekiştirmeyi amaçlamaktadır (2021، حروش). Bu zorluklarla başa çıkmak için yalnızca askerî çözümlere başvurmak yeterli değildir; bunun yerine krizlerle mücadelede yumuşak güç unsurlarına dayalı araçlara öncelik verilmelidir. Türkiye, iç politikasındaki dönüşüm ve dış politikasının yeniden yapılandırılması sayesinde bölgesel bir güç haline gelmeyi başarmış; bu süreçte yumuşak güç araçlarını etkin biçimde kullanarak Afrika'da diğer büyük güçlerle rekabet edebilen önde gelen aktörlerden biri olmuştur.

Kültürel alanda, iki ülkenin kültür bakanlıkları arasında kurumsal iş birliği güçlendirilmelidir. Bu sayede ortak kültürel ve medeniyetlerarası değişim kolaylaştırılabilir. Ayrıca, Cezayir üniversitelerinde Türkçe eğitiminin yaygınlaştırılması, öğrenci ve akademik değişim programlarının artırılması da önemlidir. Ortak bilimsel üretim, çeviri ve bilimsel etkinliklerin teşvik edilmesi amacıyla kültürel ve bilimsel merkezlerin kurulması gerekmektedir (İnaç & Hadji, 2023, s. 89); (Bouacha, 2018, s.91).

SONUÇ

Türkiye ile Cezayir arasındaki ikili ilişkileri tarihsel, siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler ışığında analiz eden bu çalışma; özellikle Arap Baharı sonrası ikili ilişkilerde meydana gelen değişimlere odaklanmıştır. Çalışma; tarihî bağlar ve bölgesel jeopolitik dönüşümlerin Cezayir-Türkiye ilişkilerinin yeniden şekillenmesinde ve iki ülke arasında kapsamlı bir stratejik ortaklığın kurulmasında ne derece etkili olduğunu incelemektedir. Ayrıca tez çalışması özellikle Kuzey Afrika'daki bölgesel jeopolitik değişimlerin, ortak zorluklarla mücadele etmek üzere iki ülkenin çıkarlarının yakınlaşmasına yeni ufuklar açtığı varsayımını benimsemektedir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi, ayrıntılı bir şekilde UPE kapsamında ele alınmıştır. Sırasıyla UPE disiplininin tanımı, inceleme alanları tespit edilmiştir ve sonrasında ana akım UPE kuramları içinde bulunan Realizm, Liberalizm ve Marxizm kısaca açıklandıktan sonra tezin asıl teorisi olan Neo-liberalizm ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu bölüm Türkiye ve Cezayir arasındaki ilişkilerin Neo-liberalizm bakış açısından bir analizi ile tamamlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü, Arap Baharı öncesi Türkiye-Cezayir ilişkilerinin tarihçesini sunmuştur. Bu bölümde Osmanlı dönemi boyunca iki ülke arasındaki ilişkiler ele alınmış ve Cumhuriyet dönemi boyunca bu ilişkilerin nasıl geliştiği açıklanmıştır. Ayrıca, iki ülke arasındaki etkileşim temelini oluşturan tarihî arka plan detaylandırılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü, Arap Baharı sonrası dönemde Türkiye-Cezayir ilişkilerinin siyasi, diplomatik, güvenlik, ekonomik ve kültürel boyutlarını analiz etmiştir. Bu bölüm, ikili ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmeleri yansıtmakta ve taraflar arasındaki iş birliğini güçlendiren girişimler ile fırsatlara dikkat çekmiştir. Dördüncü bölümde ise, genel bir değerlendirme ile sona ermiştir. Bu kısımda, Türkiye-Cezayir ilişkilerinin karşılaştığı siyasi, ekonomik ve kültürel engeller detaylı şekilde ele alınmış; kapsamlı bir stratejik ortaklığın önündeki zorluklar ortaya konmuştur. Ayrıca, çalışmada Cezayir ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığı güçlendirmeye yönelik öneriler de sunulmuştur.

Araştırma, Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde üç asrı aşan tarihî ilişkilerin, bağımsızlık sonrasında güçlü bir ortaklıkla sonuçlanmamış olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun temelinde, her iki ülkenin politikalarını şekillendiren ideolojik farklılıkların yer aldığı tespit edilmiştir.

Ancak Türkiye ile Cezayir arasındaki ilişkiler, özellikle 2006 yılında imzalanan Dostluk ve İş birliği Anlaşması sonrasında önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bu anlaşma, ikili ekonomik ilişkiler için sağlam temeller oluşturmuştur. Bununla birlikte, Arap Baharı sonrasında taraflarla ilgili koşulların yanı sıra bölgesel ve uluslararası düzeyde yaşanan çeşitli gelişmeler nedeniyle bu ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ilgi hız kazanmıştır. Bu süreci teşvik eden unsurlar arasında, Cezayir ile Ankara arasında bölgesel düzeyde çeşitli konularda gözlemlenen ortak siyasi uzlaşıların varlığı dikkat çekmiştir. Aynı zamanda, ikili ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki eğilim de devam etmiştir. Nitekim, Türkiye-Cezayir ekonomik ilişkileri, taraflar arasında “kazan-kazan” ilkesine dayanan dengeli ilişkiler olarak nitelendirilebilmektedir. Her iki taraf da karşı taraftan fayda sağlama konusunda olumlu bir algıya sahip olmuştur.

Her ne kadar son yıllarda Türkiye-Cezayir ilişkilerinde dikkat çekici bir ilerleme yaşanmış olsa da, bu gelişme iki ülkenin büyüklüğü, önemi ve ortak tarihine kıyasla hâlâ yeterli seviyede değildir. Bu durum, kapsamlı bir stratejik ortaklık kurma yolunda bazı ekonomik, siyasi ve kültürel engellerin devam ettiğini göstermektedir. Bu çerçevede ve çalışmanın temel sorununa yanıt olarak, araştırmanın bulguları, Türkiye ile Cezayir arasında tarihsel olarak mevcut olan ortak bağların yanı sıra Arap Baharı sonrasında yaşanan bölgesel jeopolitik dönüşümlerin, ikili ilişkilerin daha dinamik bir çerçevede yeniden şekillenmesine katkı sağladığını ortaya koymuştur. Cezayir’in jeopolitik konumu, dış politikasını bölgesel aktörlere daha fazla açılacak şekilde yeniden yönlendirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Aynı dönemde, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki bölgesel etkisini artırma çabalarıyla eş zamanlı olarak, Afrika'da stratejik ortaklıklarını genişletme hedefi doğrultusunda küresel bir güç olma yolunda attığı adımlar dikkat çekmiştir.

Osmanlı döneminde iki ülke arasındaki tarihî ittifak hem Cezayir’de hem de Türkiye’de karar vericilerin bilincinde hâlâ güçlü bir şekilde yer almaktadır. Bu durum, özellikle Fransa gibi Batılı çevrelerde Türkiye-Cezayir ilişkilerinin yeniden canlandırılmasını çok hassas bir konu haline getirmektedir. Fransa, bu eksenin güçlenmesini bölgesel dengelerin geleneksel yapısına bir tehdit olarak görmektedir. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi yeni bir gelişme değildir. Uzun bir dönem kopukluk yaşanmış olsa da, her iki ülkenin olağanüstü koşulları nedeniyle ilişkilerdeki bu yeniden canlanma, eskiye göre daha güçlü ancak günümüz uluslararası ilişkilerinin gerektirdiği şekilde yeni bir formda gerçekleşmektedir.

Tez çalışmasının sonucunda çeşitli öneri ve tavsiyeler elde edilmiştir ki bunlar, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve kapsamlı bir stratejik ortaklığın gerçekleştirilmesi için oldukça önemlidir. Bölgesel istikrarın desteklenmesi ve çatışmaların çözümüne katkıda bulunmak amacıyla siyasi çabaların koordinasyonu yapılmalıdır. Türkiye ve Cezayir arasındaki ekonomik ortaklığın güçlendirilmesi, gelir kaynaklarını çeşitlendirmeyi hedefleyen Cezayir ekonomisinde yapısal reformların gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Cezayir ekonomisinin hâlen enerji sektörüne bağımlı olması, iki ülke arasındaki ticaretin dengesiz olmasına yol açmaktadır. Çünkü Cezayir, Türkiye’den çeşitli ürünler ithal ederken, ihracatı belirli ürünlerle sınırlı kalmakta ve bu durum karşılıklı ve sürdürülebilir bir ticaretin önünde engel teşkil etmektedir. Türk şirketlerinin yatırımlarını sınırlayan yasaların değiştirilmesi ve idari işlemlerin basitleştirilmesi gerekmektedir. Bu durum, Türk şirketleri için daha cazip bir yatırım ortamı yaratılmasına katkı sağlayacak ve iki ülke arasındaki ekonomik iş birliği fırsatlarını artıracaktır. İki ülke arasındaki yatırım akışındaki dengesizlik, ikili ilişkilerin dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta ve yeni alanlarda iş birliği fırsatlarını sınırlamaktadır. Bu nedenle, kurumsal iş birliğinin güçlendirilmesi ve Cezayirli yatırımcıların Türkiye’de yatırım yapmalarını teşvik etmek amacıyla gerekli bilgi ve kolaylıkların sağlanması önem arz etmektedir. Böylece, daha dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik ortaklığın gerçekleştirilmesine katkı sağlanacaktır.

Ayrıca Türkiye ile Cezayir arasında kademeli olarak gümrük tarifelerinin kaldırılacağı bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması yoluyla ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye ve Cezayir arasında kültürel iş birliğinin derinleştirilmesi amacıyla, akademik ve bilimsel değişimlerin sistematik olarak teşvik edilmesi, Cezayir yükseköğretim kurumlarında Türk dili eğitiminin yaygınlaştırılması ve ortak kültürel ile bilimsel araştırma merkezlerinin tesis edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, ortak bilimsel ve sanatsal üretimin artırılması ve Osmanlı dönemine ilişkin dönemin objektif bir şekilde canlandırılması ve belgelenmesine yönelik uluslararası düzeyde bilimsel etkinliklerin organize edilmesi, iki toplum arasında tarihsel bağların güçlendirilmesi ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesi açısından stratejik öneme sahiptir.

Sonuç olarak, çalışmamızın, Türk akademisyenler ve uzmanlar için bu konuya ilişkin daha geniş araştırmalar yapabilecekleri bir başlangıç noktası olarak açık kalmasını umut ediyoruz. Ayrıca, Türkiye-Cezayir ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla, bu alanda uzmanlaşmış saha çalışmaları ve bilimsel araştırmalar yoluyla yeni mekanizmaların keşfedilmesine yönelik girişimlerin teşvik edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abbas, M. (2010). L'économie Politique Internationale Entre Théories et Histoire. *Recherches internationales*, (88), 47-71.

Agence de Presse Algérienne. (2023). “Exportations Hors Hydrocarbures: Des Engagements Concrétisés et des Perspectives Prometteuses Grâce aux Orientations du Président de la République”. Link: <https://urlr.me/fWQG9Z> (E.T.: 11.9.2024)

Ajabi, M. (2022). “Cezayir Ankara Büyükelçisi'nin, Türkiye-Cezayir ilişkilerinin geleceği”. ORSAM. <https://tinyurl.com/hpds52m4> (E.T.:14. 2.2022)

Akçadağ Alagöz, E. (2016). Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri. *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 33-56.

Al, A. & Katıtaş, G. (2017). UPE: Var Olanın Fark Edilişi. Al, A. & Balıcı, M (Ed), *Uluslararası Politik Ekonomi*, Ankara: Savaş Yayınları: 3- 46.

Al, A. (2015). Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1). 143-159.

Algeria Invest.(2024). “Budget 2025 : Cinq secteurs concentrent l'essentiel des dépenses de l'État”. Link: <https://urlr.me/cBf8vn> (E.T.: 07.2.2025)

Altan, M. (2013). Uluslararası Ekonomi Politik. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yatını.

Altun, T. (2025). “Dışişleri Bakanı Fidan Cezayir’de Türkiye’nin Oran Başkonsolosluğu’nun Resmi Açılışını Yaptı”. Anadolu Ajansı. Link: <https://tinyurl.com/mr3j5tme> (12.5.2025)

Arslan, M. (2019). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak YTB Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Altınbaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arzu, A., Kaya, H., & Harrouche, L. (2022). Güncel Sorunlar Çerçevesinde Akdeniz Politikaları: Cezayir-Türkiye İlişkileri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 853-854.

Aslanlı, A. & Memmedov, A. (2016). Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan-İran İlişkilerinin Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 1520-1532.

Ateş, D. & Samur Gökmen, G. (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 45-71.

Ateş, D. & Gökmen, G. S. (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 45-71.

Aydın, M. (1996), Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1), 71-114.

Balcı, M & Bilgü, H. (2020). Turkish Foreign Policy in Context of Algerian War of Independence. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 5(9), 175-189.

Bank of World. (2024). “Algeria Economic Update: A Holistic Framework for Sustained Export Growth (Fall 2024)”. Link: <https://urlr.me/FuBTx7> (E.T.: 15.2.2023)

Bank of World. (2024). “Population Totale: Algérie”. Données de la Banque Mondiale”. Link: <https://n9.cl/my16m> (22.1.2025)

Ben Yalend, D. (2016). Fiches Pays 54 États: La Lanpe. *Jeune Afrique-Hors-Série* , (42), Paris.

Benrazek, Y. (2022). The Effects of Modern Turkish TV Serie as a Soft Power on the Algerian Society: Analytical Study, *Türkay Dergi*, 06 (55). 82-118.

Benyahia, S. (2018). Le chômage En Algérie : Caractéristiques, Causes Et Conséquences. *Revue de l'Ijtihad d'Etudes Juridiques et Economiques*, 8(1), 13- 38.

Berk, B. (2023). Inflation in Turkey, *International Journal of Science and Society*, 5 (4), 197-206.

Bouacha, Ö. (2018). 2002 sonrası Türkiye Cezayir İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Boulkemh, A. & Birçeroğlu, E. (2021). “Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun, Türkiye ile imzalanan ve 23 yıldır bekleyen deniz seyrüsefer anlaşmasını onayladı”. Link: <https://tinyurl.com/bdfywc4h> (E.T.: 24.5.2022)

Boussaid, A. (2025). The Ottoman Turkish and its Sphere of Influence in Ottoman Algeria. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (1), 815-830.

Bostan. İ. (2006). Beylikten İmparatorluğa, Osmanlı Denizciliği, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Celikbas, H. (2019). “Turkey exempts some Algerians from travel visas”. Link <https://urlr.me/9RfXpU> (E.T.: 15.3.2022)

Cenk, A. (2022). Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye: Doğal Gaz Tedarik ve Bağımlılıkları Açısından İnceleme, *Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 87-103.

Conférence des Nations Unies sur le commerce et le développement (CNUCED). (2021). “Fiche d’information sur l’Algérie : Rapport sur les investissements dans le monde 2021”. Link: <https://urlr.me/NGYHTy> (E.T.: 12.8.2023)

Çangal, Ö. (2021). Cezayir’de Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Üzerine bir Değerlendirme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 210-227.

Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 23-37.

Çelik, H., & Özgöker, U. (2020). Johnson Mektubundan Trump Mektubuna Türkiye–ABD İlişkileri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(1), 60-81.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul.

Davutoğlu, A. (2008). Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment Of 2007. *Insight Turkey*, 10 (1), 77-96.

Dede, D. (2021). Dünya Enerji Trendleri: Rezervler, Kaynaklar ve Politikalar (World Energy Trends: Reserves, Resources and Policies). İstanbul: SETA Publications.

- Demir, Ö. (2018). Uluslararası Politik Ekonomi: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Demir, S. & Varlık, A. B. (2013). Realist ve Liberal Teorilerde ‘Güç Anlayışı’. Çomak, H. & Sancaktar, C. (Eds), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, İstanbul: Beta Yayınları, 67-88.
- Demir, Z. (2018). Karl Marx’ın Bakış Açısından Kapitalist Toplumda Yabancılaşma ve Sonuçları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 63-74.
- Diplomat. (2008). “Cezayir”. DiploAtlas. Link: <https://diplomat.com.tr/sayi/cezayir/> (15.3.2022)
- Direction des Études et de la Prospective (DEP). (2020). “*Les Statistiques du Commerce Extérieur de l’Algérie pour l’Année 2020*”. Ministère des Finances, Direction Générale des Douanes”. Link: <https://urlr.me/nrQzK9> (E.T.: 10.6.2024)
- Discours integrale du président de la république Abdelmadjid Tebboune, 2019 . Link: <https://tinyurl.com/bdewpuzk> (E.T.:20.1.2020)
- Doğan, D. (2015). Türkiye-Cezayir İlişkilerinin: Jeopolitik Potansiyeli, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duran, B. (2023). "Ak Parti ve Türkiye’nin Geleceği", Duran, B., Miş, N., & Babacan, A. (Éds.). (Eds.) *AK Parti ve Türkiye'nin dönüşümü*, (2). Ankara: SETA Yayınları, 14-18.
- Eraslan, M.T. (2024). İşgücü Piyasası, Tekdoğan, Ö.F. (Ed.), *İktisat İzleme Raporu 2023: Türkiye Ekonomisinin Görünümü*, İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Erdağ, M, E. (2009). Krizlerden Sonra Uygulanan Politikalar Uluslararası Politik Ekonomi Yönünden Bir Değerlendirme, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, E. (2021). Bütüncül Teori İnşası: Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası Analizi. *UPA Strategic Affairs*, 2(2), 4–30.
- Ersoy, E. (2012). Turkish Foreign Policy Toward the Algerian War of Independence (1954–62). *Turkish Studies*, 13(4), 683-695.

Eser Erdağ, M. (2009). Krizlerden sonra Uygulanan Politikalar: Uluslararası Politik Ekonomi Yönünden bir Değerlendirme, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fırat, E. (2023). “Türkiye ve Cezayir İkili Ticaret hacmini en kısa sürede 10 milyar dolara Çıkarmayı Hedefliyor”. Link: <https://urlr.me/9AKxak> (7.3.2023)

Gallotta, A. (1997). Hasan Paşa, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. Link: <https://urlr.me/sAc3aw> (E.T. 12.05.2024)

Gedik, A. (2014). Türk Kültürü’nün Cezâyir’de Etkileri (Cezâyir Şehri Örneği). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (39),9-23.

Gilpin, R. (1987). The Political Economy Of International Relations Princeton University Press. New Jersey, The United States.

Gözen, R. (2019). “*Uluslararası İlişkiler Teorileri*”. Link: <https://Vu.Fr/Pxwl> (E.T.:12.02.2022)

Groupe de la Banque Mondiale. (2024). “Algérie: Renforcer le Cadre de la Politique Economiques pour Soutenir la Diversification des Exortations”. Link: <https://urlr.me/YdPVfS> (E.T.: 12.8.2024)

Guendouz, A. (2017). Türkiye ve Cezayir Dış Ticaretinin Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ghettas. M.L. (2018). ALgeria and the Cold War, International Relations and the Struggle for Autonomy.

Gürkaynak, M. & Yalçiner, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23).

Haddad, L, I. (2021). "Cezayir’de Türkçe Öğretimi ve Cezayirlilerin Türkçe Öğrenme Sebepleri, 7. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu”. Link: <https://tinyurl.com/yvarje3z> (E.T.:20.1.2025)

Hamel, T. (2015). L'Algérie Face au Dilemme De La Sécurité Régionale au Sahel/Maghreb: (Nœud Gordien) et (Dilemme Cornélien), *Magazine of Political Studies et International Relations*, (1), 151-167.

Hammadi, R. (2021), “*Crise Politique En Tunisie: L’Algérie Exprime sa Position*”, TSA. Link: <https://tinyurl.com/2x89rpau> (20.4.2022)

Heritage Foundation. (2025). “*2025 Index of Economic Freedom: Algeria. Retrieved from*” Link: <https://tinyurl.com/4t5setc4> (20.2.2025)

Hizmetli, S. (1994). Türklerin Yönetimi Döneminde Cezayir’in İdaresi ve Kurumları. *Belleten*, 58(221), 71-118.

Jamil M. Abun-Nasr. (1987). *A History of the Maghrib in the Islamic Period*. (Cambridge: Cambridge University.

Julien, A.J. (1970). *History of North Africa: Tunisia, Algeria, Morocco*. (C.C. Stewart, Trans.) New York.

Institut Français des Relations Internationales (IFRI). (2019). “*Le partenariat économique entre la Turquie et l’Afrique du Nord : enjeux et perspectives*”. Paris. Link: <https://www.ifri.org/fr> (E.T.:20.5.2024)

International Monetary Fund. (2014). “*Algeria 2014 Article IV Consultation*”. Link: <https://urlr.me/4mWtMc> (16.5.2023)

International Transport Forum. (2015). “*Drivers of logistics performance: A case study of Turkey (International Transport Forum Policy Papers No. 9)*”. Link: <https://tinyurl.com/y6bbav8k> (E.T.: 12.8.2024)

İnaç, H & Hadji, A. (2023). Diplomasi Tarihi Açısından Türkiye- Cezayir İlişkileri. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 91-98.

İnak, M. (2016). Türkiye’nin Jeopolitik Gücü İçin 2000’li Yıllardan Sonra Bölge Ülkeleri ile Petrol ve Doğal Gaz İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kahveci, T., & Tekinşen, F. “*Türkiye’de İşsizliği Genel Görünümü: bir Değerlendirme*”. Link: <https://urlz.fr/uwHS> (E.T.: 12.2.2022)

Kalkan, G. (2024). Osmanlı Döneminde Cezayir Şehrini Yerel Yönetimi. *Karadeniz Araştırmaları*, 21(81), 327-340.

Kardaş, Ş. & Balcı A. (2014). *Uluslararası İlişkiler’e Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Ankara.

Kavas, A. (2023). “*Türkiye- Cezayir: 5 Asırlık Aostluk, İstanbul Ticaret Gazetesi*”, Link: <https://vu.fr/dKoYR> (12.3.2025)

Kaya, H .(2021), Uluslararası Politik Ekonomide Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Keohane, R. O. & Nye, J.S. (2001). *Power and Interdependence*, 3. Baskı, New York, Addison Wesley Longman.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1973). Power and İnterdependence. *Survival*, 15(4), 158-165.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition*. Little, Brown and Company.

Keyik, M. & Erol, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12-49.

Kılıç, A. (2021). *Türkiye’nin Afrika Politikası ve Afrika’daki Varlığı, M5 Savunma Strateji*”. Link: <https://L24.İm/Djf> (E.T.:20.03.2022)

Kılıçoğlu, G & Yılmaz, A, N. (2016). Orta Doğu’da Türkiye Etkisi: Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Açısından Bölgedeki Siyasî Projeksiyonlar. *Yeni Türkiye*, 87, 483-494.

Kızılkaya, E. *İktisadi Düşünce*. Kamu Yönetimi, Lisans Programı, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

La Banque mondiale en Algerie. (2023). “*Algérie*”. Link: <https://www.banquemonddiale.org/fr/country/algeria/overview> (E.T.: 12.8.2024)

La Direction Technique Chargée Le La Comptabilité Nationale. (2024 Décembre). *Évolution des échanges extérieurs de marchandises de 2018 à 2023 (Série E: Statistiques économiques N° 129, Collections statistiques)*. Alger: Office National des Statistiques.

La Nouvelle Tribune. (2024). “*Maghreb: ce grand groupe se lance en Turquie*”. Link: <https://tinyurl.com/4k6u6b9r> (E.T.:20.3.2025)

Le journal le monde (2021). “*L’Algérie: Le Président Tebboune Exige de La France Le « Respect Total de L’Etat Algérien » Après Les Propos D’Emmanuel Macron*”. Link: <https://tinyurl.com/68hpuxxv> (14.6.2024)

Mahiou, A. (2017). *L’Algérie Et La Méditerranée, The International Legal Order: Current Needs and Possible Responses*, Brill Nijhoff.

Mahiou, A. (2017). L’Algérie et la Méditerranée. In *The International Legal Order: Current Needs and Possible Responses: Essays in Honour of Djamchid Momtaz*, 443–456.

Marouf-Araibi, Y. (2021). “*Création de Postes D’envoyés Spéciaux et Vaste Mouvement Dans Le Corps Diplomatique*” . Link: <https://www.inter-lignes.com> (13.2.2024)

Ministère du Tourisme et de l’Artisanat. (2023). “*Avec plus de trois millions de touristes en 2023, le secteur du tourisme génère plus de 270 millions de dollars*”. Link: <https://urlr.me/hDAfME> (20.5.2025)

MÜSİAD. (2025). “*Genç Ticaret Elçileri*”. Link: <https://tinyurl.com/3y3psuy9> (E.T.:5.3.2025)

Nam, M. (2013). *İşgalden İstiklale Cezayir. Tarih Dergisi*, (55), 155-187.

Nye, J. S. (1990). *Bound to lead: The changing nature of American power*. Basic Books.

Office National des Statistiques. (2020). “*Démographie Algérienne 2020. (N° 949)*”. Link: <https://urlr.me/cakCjZ> (14.6.2024)

Office National des Statistiques. (2022). “*Démographie Algérienne 2020 à 2023 (N° 1030)*”. Link: <https://urlr.me/RmUhGr> (17.3.2024)

Oğlu, Ş. (2022). Osmanlı Belge ve Kaynakları Işığında 16. Yüzyıl Başlarında Osmanlı'nın Cezayir'e Girişinin Boyutları ve Arka Planı (Arşiv ve Analitik Çalışma), *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies*, 41, 248-265.

Oğurlu, E. (2017). Türk Dış Politikası'nda Afrika Açılımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 47-62.

Oğurlu, E. (2017). Türk Dış Politikası'nda Afrika Açılımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 43-54.

Omran Türk. (2024). "2024'te Cezayir'in Türkiye'deki gayrimenkul yatırımları: Omran Türk'ün analizi". Link: <https://tinyurl.com/4bn88ttb> (E.T.: 20.1.2025)

Öniş, Z. & Kutlay, M. (2014). Uluslararası Politik Ekonomi. İçindi Kardaş, Ş & Balıcı, A, (Eds), Uluslararası İlişkiler'e Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Ankara.

Özdemir, A. (2023). The Impact of The Russia-Ukraine War on Türkiye's Foreign Trade. *Insight Turkey*, 25(2), 121-137.

Özdoğan, M. (2019). Realizm ve Neo-Realizm Bağlamında Soğuk Savaş sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-24.

Özkan, İ. E. (2024). Cezayir'de (Algiers) Türk'ün ve Türkçenin İzleri. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 147-154.

Presidency of the Republic of Türkiye. (2024). "Tourism sector in Türkiye". Investment Office. Link: <https://urlr.me/VWTB6Q>

Pulat, A. (2017). Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2002-2014, *İran Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 39-114.

Rafael BUSTOS GARCÍA DE CASTRO: "Las relaciones Turquía-Argelia (2000-2022): ¿débil convergencia nacionalista o sinergia funcional fuerte?" en *Revista de Estudios Internacionales Mediterráneos*, (33), 169-201.

République Algérienne Democratique Et Populaire, Ministre Des Finances. (2021). "Les Réalisations Des Échanges Extérieurs De L'Algérie", direction Generale Des Douanes Période 2020. Link: <https://urlr.me/MQNXk>, (E.T.: 10.5.2023)

République Algérienne Démocratique et Populaire .(2021). *Plan De Relance Economique 2020-2024* (Vol. 1 &2). Services du Premier Ministre.

République Algérienne Démocratique et Populaire, Services du Premier Ministre. (2021). 'Plan de Relance Economique: 2020-2024", (vols 1 et 2). Link: <https://n9.cl/kb0ts> (E.T.:12.5.2023)

République Algérienne Démocratique et Populaire. (2020). "Constitution de la République Algérienne Démocratique et Populaire. *Journal officiel de la République algérienne*", n° 82, 30 Décembre 2020. Link: <https://n9.cl/q652wy> (18.3.2024)

République Algérienne Démocratique et Populaire. (2021). *Les réalisations des échanges extérieurs de l'Algérie: Direction générale des douanes – Période*. Ministère des Finances. Link: <https://tinyurl.com/7u3sdwzj> (17.6.2023)

République Algérienne Démocratique Et Populaire. (2022). Loi n° 22-24 du Aouel Joumada Ethania 1444 correspondant au 25 décembre 2022 portant loi de finances pour 2023. journal officiel de la République algérienne.

République Algérienne Démocratique et Populaire. (2022). Loi n° 22-24 du 30 décembre 2022 portant loi de finances pour l'année 2023. Journal officiel.

République Algérienne Démocratique et Populaire. (2023). " *Loi de finances pour l'année 2023*". Journal officiel. Link: <https://tinyurl.com/yvc337hx> (E.T.: 25.1.2025)

Rönesans Holing. (2018). "Rönesans'tan 1,2 milyar dolar yatırımla Ceyhan petrokimya tesisi". Link: <https://urlr.me/vUK5h3> (14.1.2022)

Sabırsız, E., & Şöhret, M. (2024). 6 Şubat Depremlerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Makroekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1), 571–597.

Sariaslan, F. (2009). 2000'li Yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri. *New Perspectives On Turkey*, (40), 29-57.

SIPRI. (2023). "Trends in world military expenditure, 2023. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)". Retrieved from. Link: <https://www.sipri.org>(E.T.: 12.5.2024)

Sönmez, Ş. (2007). Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu (1954–1962), Doktora Tezi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Sönmez, Ş. (2010). Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına yansımaları (1945–1962), *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 289–318.

Statista. (2021). “*Population of Africa as of 2021, By Region*”. Link: <https://urlr.me/Xe8Wkc> (E.T.:12.03.2023)

Statista. (2024). “*Classement des Destinations Touristiques Internationales Par Nombre de Visiteurs En 20223*”. Link: <https://urlr.me/yNeEfg> (E.T.: 20.3.2024)

Şahin, M. (2018). Küresel Ekonomi Politik İlişkileri Bölgesel Entegrasyonu: Katar Örneği. (Tartışma Metinleri), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü.

Şen, A. (1998). Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) Nedir ?. Atatürk Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 123-140.

Şen, S. (2023). *Kahramanmaraş Depremlerinin Ekonomiye Etkisi. Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 4(1), 1–55.

T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2021). “*Cezayir yatırım fırsatları ve madencilik raporu*”. Ticaret Bakanlığı. Link: <https://tinyurl.com/mvuf8v6> (07.5.2024)

T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2022). “Cezayir Yatırım Rehberi 2022”. Ticaret Bakanlığı. Link: <https://tinyurl.com/mpzvye7x> (14.2.2025)

T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2023). “*Yurt Dışı Yatırım Ülke Profili*”. Ticaret Bakanlığı. Link: <https://tinyurl.com/2fe2t2e9> (14.2.2025)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye- Cezayir Siyasi İlişkileri”. Link: <https://tinyurl.com/mr37nzm> (14.3.2022)

T.C. İletişim Başkanlığı. (2022). “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun ile ortak basın toplantısında konuştu”. Link: <https://tinyurl.com/mvcp5kke> (15.2.2023)

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2023). “*Kolay İhracat Platformu: Cezayir*” Link: <https://tinyurl.com/399vwufm> (24.5.2025)

Telatar, G. (2015). Ak Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi ve Ortadoğu. *Alternatif Politika*, 7(3), 490-523.

Telci, İ. N. (2022). "Türkiye-Cezayir İlişkilerinde Stratejik Ortaklık Dönemi", Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. <https://tinyurl.com/muhycsfh> (20.5.2022)

Telci, İ. N. (2021). "A vision for the future of Turkish-Algerian relations: Convergence", *Link: https://studies.aljazeera.net* (E.T.: 12.2.2022)

Temelat, N. (2012). Cezayir: İkinci Baharını Yaşamayan Ülke. *Yasama Dergisi*, (22), 62-98.

Temina, A. (2019). Cezayir'de izlenen türk dizilerinin Türkiye Algisina etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal bilimler enstitüsü, Akdeniz Üniversitesi.

Temizer, M. (2024). "Türkiye'nin doğal gaz ithalatı geçen yıl yüzde 7,64 azalışla 50,48 milyar metreküp oldu". Anadolu Ajansı. *Link: https://tinyurl.com/yku79m56* (12.3.2025)

The Heritage Foundation. (2023). "Index of Economic Freedom: 2023 edition". *Link: https://static.heritage.org/index/pdf/2023/2023_indexofeconomicfreedom.pdf* (E.T.: 12.7.2024)

TİKA. (2022). "TİKA, Cezayir Osmanlı Mirası Araştırmaları Merkezi'ni Kurdu". *Link: https://urlr.me/d9RVTa* (7.3.2024)

TİKA. (2024). "TİKA'nın Desteğiyle Cezayir'de Osmanlı Dönemine Ait 1500 El Yazma Eser Onarıldı". *Link: https://urlr.me/KkVcYF* (7.1.2025)

Tolmaç, S. (2024). "Nous avançons de manière déterminée vers l'objectif de 10 milliards de dollars de volume commercial avec l'Algérie". Agence Anadolu. *Link: https://www.aa.com.tr/* (14.5.2025)

Tooze, R. (2001). Susan Strange et L'économie Politique Internationale. *L'Economie politique*, 10(2), 101-112.

Toprak, I. (2025). "Türk Dizi Sektörünün 2024'teki İhracat Geliri 500 Milyon Doları Aştı", Anadolu Ajansı. *Link: https://tinyurl.com/fhfsvu2* (E.T.: 25.1.2025)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). (2017). “*Osmanlı Döneminden Günümüze Cezayir-Türkiye İlişkileri Sempozyumu, Cezayir*”. Link: <https://urlr.me/UwWXRn> (E.T.: 13.3.2021)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). (2018). “*Cezayir'deki Tarihi Keçiova Camisi Açıldı*”. Link: <https://n9.cl/v6766> (E.T.:15.3.2024)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). (2024). “*Hakkımızda*”. Link: <https://n9.cl/2dbgf> (E.T.:20.2.2025)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). (2025). “*2024 yılı faaliyet raporu*”. Link: <https://n9.cl/7z6fot> (E.T.:23.2.2025)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2022). “*TİKA'dan Cezayir'de Cezayir Osmanlı Mirası Araştırmaları Merkezi*”. Link: <https://n9.cl/7mlgb> (E.T.:20.4.2024)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2024). “*TİKA'nın Desteğiyle Cezayir'de Osmanlı dönemine Ait 1500 El Yazma Eser Onarıldı*”. Link: <https://n9.cl/bw3cu> (E.T.:28.5.2024)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). “Cumhurbaşkanı Erdoğan Cezayir, Gambiya ve Senegal'e Ziyaret Gerçekleştirecek”. Link: <https://tinyurl.com/5ffkbscs> (17.6.2022)

Türkiye Mezunları. (2022). “*Türkiye Mezunları Hakkında*”. Link:<https://tinyurl.com/bdv54jva> (E.T.:08.7.2022)

Türkten, F. (2019). “*Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin İkinci Yılı*”. Anadolu Ajansı. Link: <https://tinyurl.com/5429wnbn> (E.T.:13.2.2024)

United Nations Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA). (2017). “*Logistics Performance Index in the Arab region: Components, methodology and scores*”. Link: <https://tinyurl.com/4k3fprw9> (E.T.:20.5.2024)

World Bank. (2018). “*Connecting to Compete 2018: Trade Logistics in the Global Economy – The Logistics Performance Index and its Indicators*”. Washington. Link: <https://tinyurl.com/5n7hvp9k>

World Bank. (2024). “Algérie: Rapport de Suivi de la Situation Economique, Un Cadre Holistique de Soutien aux Exportations”. Link: <https://tinyurl.com/ufa42brb> (E.T.:20.5.2025)

World Economic Forum. (2018). “The Global Competitiveness Report 2017-2018”. Link: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018> (E.T.: 12.8.2022)

World Economic Forum. (2018). “The Global Competitiveness Report 2018: Preparing for the Future of Production”. Link: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018> (E.T.: 12.8.2024)

World Economic Forum. (2019). “The Global Competitiveness Report 2019: Facing the forces of disruption”. Link: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2019> (E.T.: 12.8.2024)

Yanar, R. & Şahbaz, A. (2008). Eleştirel Bir Yaklaşım Olarak Radikal Politik İktisat. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2).

Yesil, B. (2015). Transnationalization of Turkish Dramas: Exploring The Convergence of Local and Global Market Imperatives, *Global Media and Communication Journal*, 11 (1), 43-60.

Yeşiltaş, M. & Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 09-35.

Yılmaz, M., & Şahin, M. (2020). “5 Soru: Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Cezayir Ziyareti”, SETA. Link: <https://n9.cl/vjlegm> (20.7.2023)

Yılmaz, S. (2015). Neo-klasik Realizm: İlerletici mi yozlaştırıcı mı? Lakatosyan bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 46, 1-18.

Youcef, B. (2025). “La Plus Grande Banque Turque S’implante En Algerie”, Le Maghreb Le Quotidien De L’economie. Link: <https://urlr.me/wWrNcD> (14.1.2025)

Yunus Emre Enstitüsü. (2023). “2023 Yılı Faaliyet Raporu”. Link: <https://n9.cl/5wg58y> (E.T.:25.6.2024)

Yükseköğretim kurulu. (2022). “Yükseköğretimde Uluslararasılaşma ve Türkiye’deki Üniversitelerin Uluslararası Görünürlüğü Çalıştayı Düzenlendi”. Link: <https://urlr.me/6NDnFB> (14.6.2024)

Zoubir, Y. H. (2023). “Türkiye and Algeria: A promising evolution”. Middle east council on global affairs . Link: <https://n9.cl/ifdf8> (E.T.:12.6.2024)

عبد العالي، عبد القادر. (2014). السياسة الخارجية الجزائرية تجاه دول الجوار: بين مقتضيات الدور الإقليمي والتحديات الأمنية، المجلة الجزائرية للأمن والتنمية، العدد 04.

Abdelkader, A. (2014). Cezayir'in Komşu Ülkelerine Yönelik Dış Politikası: Bölgesel Rol Gereklikleri ve Güvenlik Zorlukları Arasındaki Denge. *Cezayir Güvenlik ve Kalkınma Dergisi*, Sayı 04.

العساسي، منذر & منه، خالد. (2016). طموح السياسات وصعوبة الواقع: حالة الجزائر. <https://urlr.me/BmHcb7>

Al-Asasi, M. & Mouna, H. (2016). “Politikaların ihtirası ve gerçekliğin zorluğu: Cezayir örneği”. Link: <https://urlr.me/BmHcb7>

احدادن، زهير. (2007). المختصر في تاريخ الثورة الجزائرية 1954-1962، مؤسسة إحدادن للنشر والتوزيع، الجزائر.

Ahaddaden, Z. (2007). *Cezayir Devrimi Tarihinde Kısa Özet 1954-1962*. Ahaddaden Yayın ve Dağıtım Kurumu, Cezayir.

مشروع تعديل الدستور. (2020). “تعزيز العقيدة العسكرية لقواتنا المسلحة”، مجلة الجيش، العدد 683.

Anayasa Değişikliği Tasarısı. (2020). “Silahlı kuvvetlerimizin askerî doktrinini güçlendirme”. *El-Ceyş Dergisi*, Sayı 683.

بكار، الدهمة. (2023). دروس في مادة الثورة التحريرية الجزائرية، مقدمة للطلبة السنة الثالثة تاريخ، قسم التاريخ، جامعة غرداية، 1-24.

Bakkar, A. (2023). “Cezayir Kurtuluş Savaşı Dersleri: Üçüncü Sınıf Lisans Öğrencileri İçin Sunulan Dersler”. Tarih Bölümü, Ghardaya Üniversitesi, 1–24.

بلاح، بشير. (2006). تاريخ الجزائر المعاصر من 1830 إلى 1989، دار المعرفة، الجزائر.

Bellah, B. (2006). *Cezayir'in Çağdaş Tarihi 1830-1989*. Cezayir: Dar el-Ma'rifet

بوحوش، عمار. (1997). التاريخ السياسي للجزائر: من البداية ولغاية 1962، دار الغرب الإسلامي، بيروت.

Bouhouche, A. (1997). *Cezayir'in Siyasi Tarihi: Başlangıçtan 1962'ye Kadar*. Beirut: Dar el-Garb el-İslami.

بوحوش، عمار. (2013). خصائص الثورة الجزائرية مقارنة بالثورات الكبرى في القرن العشرين، <https://urlr.me/y53ESR>

Bouhouche, A. (2013). “Cezayir Devrimi'nin 20. yüzyılın büyük devrimleriyle karşılaştırıldığında özellikleri”, Link: <https://urlr.me/y53ESR> (12.5.2023)

بوسعدية، مراد & عليوة، علي. (2024). واقع أداء الخدمات اللوجستية في الجزائر: قراءة في ضوء مؤشر (LPI) خلال الفترة (2007-2022)، مجلة البحوث في العلوم المالية والمحاسبة، المجلد 09، العدد 02، 01-20.

Bousaadia, M., & Alioua, A. (2024). Cezayir'de lojistik hizmetlerin performansının durumu: 2007-2022 dönemi LPI endeksi ışığında bir okuma. *Mali ve Muhasebe Bilimleri Araştırma Dergisi*, 9(2), 1–20.

براق، م.، & عبيلة، م. (بدون تاريخ). دفع الصادرات الجزائرية خارج المحروقات باستخدام مقاربة: التسوق الدولي. مجلة اقتصاديات شمال إفريقيا، العدد 4.

Burak, M. & Ubeyle, M. Cezayir'in hidrokarbon dışı ihracatını artırmak için uluslararası pazarlama yaklaşımının kullanımı. *Kuzey Afrika Ekonomi Dergisi*, Sayı 4.

بلوفة ع، ج. (2014). المقاومة الشعبية الجزائرية: قراءة تاريخية في أسباب حدوثها وعوامل توصلها (1619-1830)، مجلة الحضارة الإسلامية، 15(5).

Beloufa. A .D. (2014). *Cezayir Halk Direnişi: Ortaya Çıkış Nedenleri ve Süreklilik Faktörlerine Tarihsel Bir Bakış (1619–1830)*, İslam Medeniyeti Dergisi, 15(5).

الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية (2008). مرسوم رئاسي رقم 172-08 مؤرخ في 10 جمادي الثانية عام 1429 الموافق 14 يونيو سنة 2008، يتضمن التصديق على معاهدة الصداقة والتعاون بين الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية وتركيا، الموقعة في الجزائر في 23 مايو سنة 2006، الجريدة الرسمية، العدد 31.

Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti. (2008). Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti ile Türkiye arasında 23 Mayıs 2006 tarihinde Cezayir’de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’nın onaylanmasına dair. *Resmî Gazete*, Sayı 31.

الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية. (1998). مرسوم رئاسي رقم 187-21 مؤرخ في 23 رمضان عام 1442 الموافق 5 مايو سنة 2021، يتضمن التصديق على الاتفاق حول النقل والملاحة البحرية بين حكومة الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية وحكومة جمهورية تركيا، الموقع بالجزائر.

Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti. (1998). 23 Ramazan 1442 / 5 Mayıs 2021 tarihli ve 21-187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi: Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında, Cezayir’de imzalanan Deniz Taşımacılığı ve Seyrüsefer Anlaşması’nın onaylanmasına dair.

وكالة الأنباء الجزائرية. (2023). علاقات التعاون بين الجزائر وتركيا تكثفت، <https://urlr.me/2ZFskM>

Cezayir Haber Ajansı. (2023). “Cezayir ile Türkiye arasındaki iş birliği ilişkileri yoğunlaştı”. Link: <https://urlr.me/2ZFskM> (12.6.2023)

شويتام، أرزقي. (2011). نهاية الحكم العثماني في الجزائر وعوامل انهياره 1800-1830، دار الكتاب العربي للطباعة والنشر والتوزيع والترجمة.

Chouitame, A. (2011). *Cezayir’de Osmanlı Yönetiminin Sonu ve Çöküş Nedenleri (1800-1830)*. Arap Kitap Basım, Yayın, Dağıtım ve Çeviri Evi.

شويتام، أرزقي. (2022). طبيعة الحكم العثماني في الجزائري (1519-1830)، مجلة التاريخ المتوسطي، المجلد 04، العدد (01)، 102-127.

Chouitame, A. (2022). Cezayir'de Osmanlı Yönetiminin Doğası (1519-1830). *Akdeniz Tarihi Dergisi*, 4(1), 102–127.

دبش، اسماعيل. (1994). المواقف العربية والدولية تجاه الثورة الجزائرية (1954-1962)، المجلة الجزائرية للعلوم السياسية والعلاقات الدولية، المجلد 02، العدد 01، 25.

Debech, İ. (1994). Arap ve uluslararası tutumlar: Cezayir Devrimi'ne karşı (1954-1962). *Cezayir Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 25–54.

دراج، محمد (2010). تأسيس إيالة الجزائر، مجلة عصور، المجلد 09، العدد 01.

Derradj, Mohamed. (2010). Cezayir Eyaleti'nin kurulması. *Asurlar Dergisi*, 9(1).

الزوبيري، محمد العربي. (1984). الثورة الجزائرية في عامها الأول، الجزائر، دار البعث.

El-Zoubiri, M. A. (1984). *Cezayir Devrimi'nin İlk Yılı*. Cezayir: Dar el-Baath.

غراف، هجيرة. (2021). التعاون العسكري بين السلطة العثمانية وإيالية الجزائر من خلال معركة بروزة وتمثيلاتها في الاسطوغرافيا، مجلة الواحات للبحوث والدراسات، المجلد 14، العدد 01، 28-47.

Gharaf, H. (2021). Osmanlı otoritesi ile Cezayir Beyliği arasındaki askeri işbirliği: Broza Savaşı ve bu savaşın tarih yazımındaki temsilleri. *Vahalar Araştırma ve İnceleme Dergisi*, 14(1), 28–47.

حروش لامية. (2021). السياسة الجزائرية المتوسطة: تركيا نموذجا، المعهد المصري للدراسات، <https://urlz.fr/p2AH>

Harrouche, L . (2021). Cezayir'in Akdeniz politikası: Türkiye örneği. Mısır Araştırmaları Enstitüsü. Link: <https://urlz.fr/p2AH> (12.7.2024)

قطوش، وهيبه. (2016)، الثورة الجزائرية في الصحافة التركية (1945-1962)، أطروحة دكتوراه، كلية العلوم الانسانية، قسم التاريخ، جامعة الجزائر 02.

Kattouche, W. (2016). *Türk Basınında Cezayir Devrimi (1945-1962)*, Doktora Tezi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Cezayir 2 Üniversitesi.

خشيب، جلال. (2021). قوة اقليمية معطلة: سياسة خارجية جزائرية كلاسيكية في عالم متغير - تأملات نقدية في ضوء مقاربة القوة الناعمة، مركز ابن خلدون للعلوم الانسانية والاجتماعية، جامعة قطر.

Khachib, D. (2021). Engellenmiş bölgesel güç: Değişen dünyada klasik Cezayir dış politikası – Yumuşak güç yaklaşımı ışığında eleştirel düşünceler. İben khaldun Beşeri ve Sosyal Bilimler Merkezi, Katar Üniversitesi.

ميديا نيوز، أبريل 2020. الحراك الجزائري يطلق شعارات مناهضة لفرنسا ويدعو للوحدة"، الجزائر <https://www.mnkdaily.com>

Média News. (Nisan 2020). Cezayir Hirakı Fransa karşıtı sloganlar atıyor ve birlik çağrısında bulunuyor. Cezayir. Link : <https://www.mnkdaily.com>

مقلاتي، عبد الله. (2011). تطور الثورة خلال المرحلة الأولى والصعوبات التي اعترضتها 1945-1956، مجلة العلوم الاجتماعية والانسانية، المجلد 01، العدد 01، 12-28.

Meklatı, A. (2011). Devrimin ilk aşamasındaki gelişimi ve karşılaştığı zorluklar (1945-1956). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 12–28.

مقلاتي، عبد الله. (2017). العلاقات الجزائرية التركية زمن الثورة التحريرية 1956-1962، مجلة البحوث التاريخية، المجلد 01، العدد 01، 84-89.

Meklatı, A. (2017). Kurtuluş Savaşı Döneminde Cezayir-Türkiye İlişkileri (1956-1962). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 84–89.

نايت بلقاسم، مولود قاسم. (2007). شخصية الجزائر الدولية وهيبتها العالمية قبل سنة 1830، الجزء الأول، ط2، دار الأمة، الجزائر.

Nait Belkacem, M. K. (2007). *Cezayir'in Uluslararası Kimliği ve Küresel İtibarı: 1830 Öncesi*. 1 (2). Cezayir: Dar el-Umma.

أبو القاسم، سعد الله. (1992). الحركة الوطنية الجزائرية 1900-1930، الجزء الثاني، الطبعة 04، بيروت: دار الغرب الاسلامي.

Saadallah, A. K. (1992). *Cezayir Ulusal Hareketi 1900-1930*. (Cilt 2, 4. Baskı). Beyrut: Dar el-Garb el-İslami.

أبو القاسم، سعد الله. (1997). آراء وأبحاث في تاريخ الجزائر من البداية لغاية 1962، دار الغرب الاسلامي، بيروت.

Saadallah, A. K. (1997). *Cezayir Tarihi Üzerine Görüşler ve Araştırmalar: Başlangıçtan 1962'ye Kadar*. Beyrut: Dar el-Garb el-İslami.

أبو القاسم، سعد الله. (2007). أبحاث وآراء في تاريخ الجزائر، الجزء الأول، الجزائر، دار البصائر.

Saadallah, A. K. (2007). *Cezayir Tarihi Üzerine Araştırmalar ve Görüşler*. Cilt 1. Cezayir: Dar el-Besair.

أبو القاسم، سعد الله. (2007). خلاصة تاريخ الجزائر: المقاومة والتحرر (1830-1962)، بيروت: دار الغرب الاسلامي.

Saadallah, A. K. (2007). *Cezayir Tarihinin Özeti: Direniş ve Kurtuluş (1830–1962)*.
Beyrut: Dar el-Garb el-İslami.

أبو القاسم، سعد الله. (2010)، حاطب أوراق، عالم المعرفة للنشر والتوزيع، الجزائر.

Saadallah, A. K. (2010). *Kâğıt Toplayıcısı*. Cezayir: Âlemü'l-Ma'rifet Yayın Dağıtım.

أبو القاسم، سعد الله. (2011). محاضرات في تاريخ الجزائر الحديث " بداية الاحتلال"، ط3، الشركة الوطنية للنشر والتوزيع، الجزائر.

Saadallah, A. K. (2011). *Modern Cezayir Tarihi Üzerine Dersler: İşgalin Başlangıcı*. (3. Baskı). Cezayir: Ulusal Yayın ve Dağıtım Şirketi.

سعيدوني، ناصر الدين. & الشيخ المهدي بوعبدلي. (1984). الجزائر في التاريخ: العهد العثماني، المؤسسة الوطنية للكتاب، وزارة الثقافة والسياحة.

Saidouni, N. D., & Sheikh el-Mehdi Bouabdelli. (1984). *Cezayir Tarihinde: Osmanlı Dönemi*. Ulusal Kitap Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

سعيدوني، ناصر الدين. (2009). ورقات جائرة: دراسات وأبحاث في تاريخ الجزائر في العهد العثماني، ط2، الجزائر: دار البصائر.

Saidouni, N. D. (2009). *Osmanlı Döneminde Cezayir Tarihi Üzerine Çalışmalar ve Araştırmalar*. 2. Baskı. Cezayir: Dar el-Besair.

سعيدوني، ناصر الدين. (2018). النظام المالي للجزائر في أواخر العهد العثماني 1792-1830، ط3، البصائر للنشر والتوزيع، الجزائر.

Saidouni, N. D. (2018). *Osmanlı'nın Son Döneminde Cezayir Mali Sistemi 1792-1830* (3. Baskı). Cezayir: Dar el-Besair Yayın ve Dağıtım.

وليم، سبنسر. (2006). الجزائر في عهد رياس البحر، ترجمة (عبد القادر زبادية)، دار القصبة للنشر، الجزائر.

Spencer, W. (2006). *Cezayir: Deniz Reisi Döneminde* (Çev. Abdulkadir Zebadia). Cezayir: Dar el-Kasbah Yayınları.

شليغوم نعيم. (2015). المحددات المؤثرة في توجيه سياسة تركيا الخارجية نحو توطيد علاقاتها بالجزائر: دراسة في المنطلقات والتوجهات. سياسات عربية, 3(17).

Şelghum, N. (2015). Türkiye'nin dış politikasını Cezayir ile ilişkilerini güçlendirmeye yönlendiren belirleyiciler: Temeller ve eğilimler üzerine bir çalışma. *Arap Politikaları*, 3(17).

توغجه يلماز، توفيق دورول. (2019). يونس إمرة... سفير لغة تركيا وثقافتها، <https://urlr.me/GgDJ3f>

Yılmaz, T. D. (2019). Yunus Emre... Türkiye'nin Dil ve Kültür Elçisi. Link: <https://urlr.me/GgDJ3f> (12.5.2023)